

Universiteit Gent
Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Vakgroep Slavistiek en Oost-Europakunde

Hannelore Baudewyn (00805925)
Master in de Oost-Europese Talen en Culturen
Major Centraal-Europakunde

DE RECEPTIE VAN WISŁAWA SZYMBORSKA IN VLAANDEREN EN NEDERLAND

Scriptie voor de masterproef
Mei 2012
Promotor: prof. dr. Thomas Langerak

Heel ouderwets vind ik dat het lezen van boeken het mooiste vermaak is dat de mensheid heeft uitgevonden. De homo ludens danst, zingt, gebaart en poseert, hij dost zich uit, zit aan bij feestdissen en voert ingewikkelde ceremoniën uit. Het gewicht van deze vermaken onderschat ik niet — zonder deze zou het mensenleven voorbijgaan in een onvoorstelbare monotonie en vast zonder enige samenhang. Maar dat zijn allemaal gemeenschappelijke handelingen, waaromheen een meer of minder voelbaar zweem van collectieve exercitie hangt. De homo ludens met het boek is vrij. In elk geval zo vrij als hij kan zijn. Hij maakt zelf de spelregels, gehoorzaamt alleen aan zijn eigen nieuwsgierigheid. Hij mag zowel wijze boeken lezen waaruit hij iets aan de weet komt, als domme boeken, want die vertellen ook iets. Het staat hem vrij het ene boek niet uit te lezen, en met het andere aan het eind te beginnen en achteruit te gaan naar het begin. Hij mag zitten giechelen bij passages waar dit niet de bedoeling was of opeens stilhouden bij woorden die hem zijn hele leven zullen bijblijven. En tenslotte staat het hem vrij — wat geen enkel ander vermaak hem biedt — te luisteren naar wat Montaigne betoogt of even een duik te nemen in het Mesozoïcum. (Szymborska 1998: 9)

Dankwoord

“De vreugde van het schrijven.

Het vermogen tot vereeuwiging.”

(Wisława Szymborska, ‘De vreugde van het schrijven’)

Aan het schrijven van dit deeltje van mijn masterproef heb ik misschien wel het meeste plezier beleefd: niet alleen omdat ik dit als laatste schreef (eindelijk is hij af!), maar nog meer omdat ik met genoeg een aantal mensen wil bedanken, opdat ze zo ‘vereeuwigd’ zouden worden in mijn masterproef.

Allereerst wil ik graag het onderwerp van mijn masterproef, Wisława Szymborska, ‘bedanken’ en tegelijkertijd mijn bewondering voor haar uitdrukken. Haar wondermooie gedichten heb ik telkens opnieuw met heel veel plezier gelezen en waren het gedroomde excuus om ‘ bezig te zijn aan mijn thesis’. Toen ik op woensdagavond 1 februari het nieuws van Szymborska’s overlijden vernam, was ik verbaasd en zelfs een beetje verdrietig. Door het lezen van haar biografie en haar poëzie was ze immers een ‘verre vriendin’ geworden.

Ik wil ook een dankwoordje richten aan professor Langerak voor de goede begeleiding. Vooral zijn snelle antwoorden op mijn vele e-mails, vol vervelende vragen over bibliografische referenties, hebben me enorm geholpen.

Tevens wil ik professor Vereecken bedanken voor de zeer vriendelijke ontvangst en het uitgebreide interview. Op mijn vragen per e-mail kreeg ik onmiddellijk antwoord van zowel Karol Lesman, Jo Govaerts als van uitgeverij Meulenhoff, waarvoor dank.

Mijn vrienden wil ik bedanken voor de vele leuke verstrooiingsmomenten. Zelfs het afzien in de fitness was steeds een welkome afleiding.

Tenslotte wil ik mijn mama, die me elk weekend in de watten legde met (al dan niet) zelfgemaakte verwennerijen, en mijn papa, die mijn masterproef zorgvuldig heeft nagelezen, bedanken. Als allerlaatste wil ik Kristof bedanken, voor alles.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1. <i>Probleem- en doelstelling</i>	1
1.2. <i>Status quaestionis</i>	1
1.3. <i>Methodologie</i>	2
1.4. <i>Opbouw</i>	3
2. Szymborska: een kennismaking	4
2.1. <i>Leven</i>	4
2.2. <i>Een eerste kennismaking</i>	5
2.3. <i>De belangrijkste vertalers: 1978-1996</i>	6
2.3.1. Jan-Willem Overeem	6
2.3.2. Pim van Sambeek.....	7
2.3.3. Karol Lesman	8
2.3.4. Jeannine Vereecken.....	10
2.3.5. Jo Govaerts.....	11
3. Het moment waarop alles anders werd: de Nobelprijs voor de Literatuur	12
3.1. <i>Reacties in de pers</i>	15
3.2. <i>Szymborska, de Nobelprijswinnares: latere aanwezigheid in de pers</i>	18
3.2.1. Szymborska, de Poolse huisvrouw	19
3.2.2. Szymborska, de goedverkopende Nobelprijswinnares met een klein oeuvre	21
3.2.3. Szymborska, de atypische Nobelprijswinnaar: vrouw én dichteres.....	22
4. Vertalingen na de Nobelprijs	24
4.1. <i>De drie eerste bundels</i>	24
4.1.1. <i>Verrukking en wanhoop</i> van Jeannine Vereecken	24
4.1.2. <i>De vreugde van het schrijven</i> van Jo Govaerts	25
4.1.3. <i>Uitzicht met zandkorrel</i> van Gerard Rasch	26
4.1.3.1. Gerard Rasch: vertaler van Poolse literatuur	27
4.1.3.1.1. Gerard Rasch: vertaler van Szymborska	31
4.2. <i>Reactie van de pers op de drie eerste bundels</i>	32
4.3. <i>Vertalingen van Rasch</i>	33
4.3.1. <i>Onverplichte lectuur</i>	33
4.3.2. <i>Einde en begin</i>	35
4.3.3. <i>Bittere oogst</i>	36
4.3.4. <i>Het moment</i>	37
4.4. <i>Vertaling van Jeannine Vereecken: Bloemlezing uit de poëzie van Wisława Szymborska</i>	38

4.5. Vertalingen van Lesman	40
4.5.1. <i>Heb medelijden tijd. Poolse poëzie van de twintigste eeuw</i>	40
4.5.2. <i>Dubbele punt en Prullaria, dromen en vrienden</i>	41
4.5.3. <i>Hier</i>	42
5. Szymborska's band met Vlaanderen en Nederland	42
5.1. <i>Szymborska: fan van de oude meesters van de Lage Landen</i>	42
5.2. <i>Bezoeken aan Vlaanderen en Nederland</i>	43
5.2.1. <i>Knokke</i>	43
5.2.2. <i>Gent</i>	43
5.2.3. <i>Amsterdam</i>	44
5.3. <i>'Aanwezigheid' op evenementen</i>	45
5.3.1. <i>Poetry International</i>	45
5.3.2. <i>Watou</i>	47
6. Szymborska: referentiepunt in de Nederlandstalige pers	47
6.1. <i>Szymborska: haar gelijken en tegengestelden in de Nederlandstalige literatuur</i>	48
6.2. <i>Szymborska: geliefd auteur van bekende Vlamingen en Nederlanders</i>	48
7. Szymborska: creatieve nawerking	50
7.1. <i>Szymborska in essays en columns</i>	50
7.1.1. <i>Guus Middag</i>	50
7.1.2. <i>Maria Stahlie</i>	52
7.1.3. <i>Rob Schouten</i>	53
7.1.4. <i>Marjoleine de Vos</i>	53
7.1.5. <i>Paul Frentrop</i>	54
7.2. <i>Szymborska in poëzie</i>	55
7.2.1. <i>Frank Koenegracht</i>	55
7.2.2. <i>Alain Delmotte</i>	55
7.3. <i>Szymborska in proza</i>	56
7.3.1. <i>Alle dromen van de wereld van Johan de Boose</i>	56
7.4. <i>Szymborska in theater: Szymborska!</i>	57
7.5. <i>Szymborska in dialoog met kunst: Krijtdiertjes (Otwornice)</i>	57
8. Szymborska overlijdt op 1 februari 2012	58
8.1. <i>Reacties in de pers</i>	58
8.2. <i>Reactie van de lezers</i>	59
9. Conclusie	59
10. Bibliografie	62
10.1. <i>Onuitgegeven bronnen</i>	62
10.2. <i>Uitgegeven bronnen</i>	62

11. Bijlagen	76
11.1. <i>Misnoegde Hugo Claus</i>	76
11.2. <i>“Alles over het huishouden”</i> : feuilleton van Szymborska	76
11.3. <i>Vergelijking tussen de verschillende vertalingen van ‘Wszelki wypadek’</i>	77
11.3.1. ‘In elk geval’, vertaald door Jeannine Vereecken.....	77
11.3.2. ‘Elk geval’, vertaald door Jo Govaerts	78
11.3.3. ‘Elk geval’, vertaald door Gerard Rasch	79
11.4. <i>‘Wat spraken wij’ van Erik Menkveld</i>	80
11.5. <i>Creatieve nawerking</i>	81
11.5.1. ‘1.’ van Alain Delmotte	81
11.5.2. ‘6.’ van Alain Delmotte	82
11.5.3. ‘Szymborska. 1.’ van Frank Koenegracht	82
11.5.4. ‘Szymborska. 2.’ van Frank Koenegracht	83
11.6. <i>Vergelijking tussen ‘Ode aan mijn zusje’ van Koenegracht en ‘Lofdicht op mijn zuster’ van Szymborska</i>	83
11.6.1. ‘Ode aan mijn zusje’ van Frank Koenegracht	83
11.6.2. ‘Lofdicht op mijn zuster’ van Wisława Szymborska, in vertaling van Gerard Rasch	84
11.7. <i>E-mails en interviews</i>	85
11.7.1. E-mail van Jo Govaerts	85
11.7.2. E-mail van Karol Lesman	86
11.7.3. E-mail van uitgeverij Meulenhoff	88
11.7.4. Interview met Jeannine Vereecken	89

1. Inleiding

1.1. Probleem- en doelstelling

Vorig jaar in september maakte ik tijdens mijn Erasmusverblijf in Krakau kennis met Jadwiga, mijn lerares Pools. Vijf maanden lang bespraken we in de les niet enkel ‘droge grammatica’, maar tevens krantenartikels, hoofdstukken uit boeken en, mijn persoonlijke favoriet, gedichten. Wisława Szymborska was de lievelingsdichteres van Jadwiga en haar gedichten kwamen zodoende vaak aan bod. Vooral haar relatief makkelijk taalgebruik maakte Szymborska de ideale dichteres om met leerlingen Pools te bestuderen. Toen ik een onderzoeksvraag voor mijn masterproef moest bepalen, had ik eerst Szymborska’s vertaler Gerard Rasch in gedachten. Merijn De Boer (2008) bleek echter al een onderzoek aan Rasch’ vertaalwerk te hebben besteed, dus besloot ik mij enkel te focussen op Szymborska. Een onderzoek naar de “inhoud en de vorm van haar poëzie” werd reeds door Sabien Gauquie (1996: 4) in haar masterproef gedaan.

In mijn masterproef probeer ik na te gaan hoe het receptieproces van Szymborska in Vlaanderen en Nederland verliep, door middel van het doorpluizen van recensies, vertalingen en krantenartikels. Zo onderzoek ik wanneer en hoe Szymborska bekend werd in het Nederlandse taalgebied, zowel bij literaire critici als bij het grote publiek. Ook achterhaalde ik welke rol Szymborska’s Nobelprijs voor de Literatuur in 1996 betekende voor haar receptie in Vlaanderen en Nederland. Maar tevens het belang van Szymborska’s werk en leven in de Nederlandstalige literatuur, en zelfs de bredere cultuur, leek mij interessant om te onderzoeken: had Szymborska invloed op Nederlandstalige auteurs en kunstenaars? Op deze stellingen en vragen poogde ik een bevredigend antwoord te formuleren in mijn masterproef.

1.2. Status quaestionis

Naar de specifieke receptie van Szymborska werd nog geen onderzoek gedaan. Wel wist Karol Lesman, vertaler van Szymborska, me te vertellen dat hij bezig was aan een artikel voor het *Tijdschrift voor Slavische literatuur* over Szymborska’s dood, waarin hij kort ingaat op haar receptie in Nederland. Dit artikel was echter nog niet verschenen bij het voltooien van deze masterproef.

Over de algemene receptiegeschiedenis is wel al onderzoek verricht, hoewel het een relatief jonge tak van de literatuurwetenschap betreft. Pas op het einde van de jaren zestig van vorig millennium werd de focus van de tekst naar de lezer verlegd. Vooral de Duitse literatuurwetenschappers Hans-Robert Jauss en Wolfgang Iser van de *Konstanzer Schule* speelden een belangrijke rol in die verschuiving van invalshoek (Pieters 2010: 215). Over de praktische uitvoering van zo’n receptieonderzoek vond ik minder hulpmiddelen, hoewel er

recent toch een aantal casussen van de receptie van anderstalige auteurs in het Nederlandstalig taalgebied zijn onderzocht. Zo bundelden de Universiteit Utrecht, Universiteit Nijmegen en het Huygens instituut in Den Haag hun krachten om het project *De receptie van buitenlandse literatuur in Nederland* uit de grond te stampen. Uit dit project volgde een artikel waarin de eerste resultaten werden gebundeld (Adringa et al. 2006) en het internationaal symposium *Transfer and Integration: Foreign Literatures in National Contexts* in Den Haag in 2007 (Radboud Universiteit Nijmegen 2007). De verschillende papers die werden voorgesteld in Den Haag werden later gebundeld tot een nummer van *arcadia*, waarin “the original discussion papers were thoroughly rewritten or even replaced.” (Adringa, Els en Sophie Levie 2009: 232) Deze receptieonderzoeken richten zich echter enkel tot Nederland, terwijl ik me in deze masterproef ook buig over de receptie van Szymborska in Vlaanderen. Met deze masterproef verrichte ik evenwel geen pionierswerk: onderzoek over de receptie van een anderstalige auteur in Nederland én Vlaanderen werd reeds verricht door onder andere Charlotte Eeckhout (2011) en Thomas Langerak (2012).

1.3. Methodologie

Om de verzamelde literatuur en informatie tot een samenhangend en afdoend geheel te ordenen, maakte ik gebruik van de werkwijze die zowel in *Nederlandse Letterkunde* (Adringa et al. 2006: 204-205), Eeckhouts masterproef (2011: 2-3) als in Langeraks artikel (2012: 370) werd voorgesteld. Die methodologie focust op drie fases in het historisch receptieproces van een anderstalige auteur in een nationale literatuur en cultuur. De eerste stap in de receptie van een anderstalige auteur is de kennismaking, die meestal leidt tot een werkelijke introductie. Dit gebeurt aan de hand van vertalingen, de daaropvolgende recensies en ook met behulp van krantenartikels die het werk en het leven van die auteur bespreken. De volgende fase, door Langerak (2012: 370) bestempeld als erkenning, draait vooral rond de manier waarop de anderstalige auteur en zijn oeuvre onthaald worden door de nationale literaire critici in krantenartikels en literaire tijdschriften, auteurs en tevens door het grote publiek. Als laatste breekt de fase van creatieve nawerking (Eeckhout 2011: 2) of intertekstuele en- transmediale verwerking (Langerak 2012: 370) aan, waarin de anderstalige auteur en zijn oeuvre als inspiratiebron gaan fungeren voor de nationale auteurs en kunstenaars.

Maar vooraleer ik de fases van receptie van Szymborska in Vlaanderen en Nederland kon onderscheiden, moest ik eerst beginnen met het literatuuronderzoek. Ik begon met het doorpluizen van alle mogelijke archieven en databanken om artikels en boeken over Szymborska te vinden. In de stadsbibliotheek van Gent spendeerde ik vele uren op de digitale persdatabank Mediargus. Ook de bruikbare databanken die beschikbaar zijn via de website van de Universiteitsbibliotheek Gent benutte ik: BLTVN (Bibliografie van de Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland), BNTL (Bibliografie van de Nederlandse Taal- en

Literatuurwetenschap) en DBNL (Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren) bleken nuttige artikels over Szymborska aan te bieden. Verder zocht ik op alle beschikbare krantenarchieven naar artikels die bruikbaar zouden kunnen zijn voor mijn onderzoek. Ook bracht ik vele uren door op cobra.be en de websites van *Knack* en VPRO Boeken. Mijn zoektocht naar geschikte literatuur speelde zich niet enkel digitaal af: twee volledige namiddagen bracht ik door met het fotograferen van al de artikels die het Poëziecentrum had verzameld over Szymborska. Soms zaten daar verwijzingen in naar eerdere artikels, die niet te vinden waren in de ‘Szymborskaknipselmap’, waardoor ik tevens af en toe in de Handschriftenleeszaal van de Universiteit Gent vertoefde om artikels op te zoeken. Naast boeken en tijdschriftartikels bestaat mijn bibliografie voor een groot deel uit krantenartikels. Ik besloot de artikels uit kranten en weekbladen in een apart corpus onder te brengen, opdat dit de overzichtelijkheid van mijn bibliografie en vooral het gemak van opzoekingswerk zou bevorderen. Ook voorzag ik een aparte indeling voor de niet-gepubliceerde bronnen, zoals mijn interview met Jeannine Vereecken en de e-mails die ik ontvangen heb. Met de verzamelde literatuur heb ik geprobeerd een zo volledig mogelijk beeld van de receptie van Szymborska te geven, hoewel ik waarschijnlijk niet over alle bestaande literatuur beschik die voorhanden is over Szymborska. Bovendien heb ik niet alle verzamelde informatie in deze masterproef verwerkt.

1.4. Opbouw

Ik besloot deze masterproef op chronologische wijze op te bouwen. De drie fases van receptieonderzoek lopen immers organisch door elkaar, waardoor een afgebakende bespreking van de drie stadia niet aan te raden was.

Na deze inleiding volgt het tweede hoofdstuk, waarin uit de doeken wordt gedaan op welk moment het Nederlandstalig lezerspubliek voor het eerst met Szymborska kennismakte. Ik bespreek kort de eerste vermeldingen van Szymborska’s werk, waarna ik dieper inga op de vijf eerste belangrijke vertalers van Szymborska. Het derde hoofdstuk behandelt de Nobelprijs voor de Literatuur die Szymborska in 1996 won en de daarmee gepaarde gevolgen voor haar bekendheid in Vlaanderen en Nederland. In datzelfde hoofdstuk bespreek ik tevens de drie verschillende Nobelprijscontexten, waarbij Szymborska steevast werd genoemd in de pers. Hoofdstuk vier draait volledig rond de vertalingen van Szymborska, die na de Nobelprijs verschenen. In datzelfde hoofdstuk besteed ik tevens meer aandacht aan vertaler Gerard Rasch. Hij is de enige vertaler die ik nog niet had besproken in het tweede hoofdstuk, maar hij was ook de enige die pas met vertalingen van Szymborska op de proppen kwam na Szymborska’s belangrijke prijs in 1996. Szymborska had een zekere band met Vlaanderen en Nederland, getuige hoofdstuk vijf. Zo bewonderde Szymborska de oude schilderkunst van de Lage Landen. Ook bracht ze een aantal bezoeken aan ons taalgebied. Tenslotte speelde haar

werk op sommige evenementen in Vlaanderen en Nederland een grote rol. In het zesde hoofdstuk bespreek ik de manier waarop Szymborska af en toe in de Nederlandstalige pers werd opgevoerd, met betrekking tot de Nederlandstalige literatuur. Ook had Szymborska heel wat fans in het Nederlandse taalgebied. Haar verkoopscijfers spreken boekdelen, maar aangezien Jan met de pet vaak geen plaats krijgt in kranten en tijdschriften, bespreek ik hier enkel de bekende Vlaamse en Nederlandse bewonderaars. In het zevende hoofdstuk bespreek ik hoe Szymborska door Nederlandstalige auteurs en kunstenaars werd opgevoerd als inspiratiebron. Zo werd er een toneelstuk rond Szymborska's oeuvre gecreeërd, maar haar gedichten en gedachten werden tevens vaak vermeld in essays en columns. Toen ik in december een eerste schets opmaakte van mijn inhoudsopgave zou de creatieve nawerking mijn voorlaatste hoofdstuk geweest zijn. Echter, op 1 februari 2012 overleed de dichteres waarrond deze masterproef werd opgebouwd. Dus moest ik jammerlijk genoeg nog een hoofdstuk over Szymborska's overlijden tussen de bespreking van de creatieve nawerking en mijn conclusie, die nu het nummer negen krijgt opgeplakt, voegen.

2. Szymborska: een kennismaking

2.1. Leven

Wisława Szymborska was steeds karig met informatie over zichzelf en over haar leven. Zo schreef de Vlaamse dichteres en slaviste Jo Govaerts (1998: 6) dat er in de Poolse bibliotheken en archieven buiten haar gedichten nauwelijks iets te vinden was over Szymborska. Wel was er een lezersbrief van Szymborska te vinden. Daarin reageerde ze op een artikel, waarin stond geschreven dat ze biologie had gestudeerd. Szymborska weerlegde die uitspraak: "Ze had geen biologie gestudeerd, reageerde ze, maar wat ze dan wel had gestudeerd liet ze niet los" (Govaerts 1998:6). Szymborska hield er tevens niet van om in de belangstelling te staan. René Smeets (2001: 50) beschreef haar mediaschuwheid als volgt: "Ze houdt niet van publieke optredens, ze mijdt publiciteit liever, ze staat alleen bij hoge uitzondering interviews toe, ze geeft hoogst zelden lezingen, [...]".

Ondanks die afkeer van bemoeizucht, zal ik toch een beknopte biografie geven. Szymborska werd op 2 juli 1923 geboren als tweede dochter van Wincenty Szymborski en Anna Rottermund. Szymborska's zus Nawoja werd vijf jaar eerder geboren. Nadat Szymborska de lagere school en het gymnasium in Krakau had doorlopen, begon ze aan de studie Poolse taal- en letterkunde, een studie die ze niet voltooide. Daarna schreef ze zich in voor sociologie, maar ook daar stopte ze vroegtijdig mee. Szymborska begon de studie saai te vinden, omdat alles aan de hand van het marxisme moest verklaard worden (Bikont, Anna en Joanna Szczęsna 2007: 91). Op 14 maart 1945 verscheen in *Walka* (De Strijd), de

weekbijlage van *Dziennik Polski* (Het Dagblad van Polen), het debuutgedicht van Szymborska: ‘Szukam słowa’ (Ik zoek een woord).

Szymborska trouwde in 1948 met schrijver en redacteur van *Dziennik Polski* Adam Włodek. In 1954 later volgde de echtscheiding, maar ze bleven vrienden. Vanaf 1967 was de Poolse schrijver Kornel Filipowicz haar levensgezel. Ze waren drieëntwintig jaar een stel, tot zijn dood op 28 februari 1990. Naar aanleiding van zijn dood schreef Szymborska ‘Kat in een lege woning’ en ‘Afscheid van het uitzicht’, twee zeldzame ‘biografische gedichten’.

In 1952 werd haar bundel *Dlatego żyjemy* (Daarom leven wij) goedgekeurd door de communistische censuur en daarna gepubliceerd. Terzelfdertijd verwierf Szymborska het lidmaatschap van de PZPR (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, de Poolse Verenigde Arbeiderspartij). In 1954 verscheen haar tweede bundel *Pytania zadawane sobie* (Mijzelf gestelde vragen). Hoewel Szymborska pas in 1966 haar partijlidkaart had teruggegeven, geloofde ze sinds 1956 niet meer in het communistisch ideaal (Bikont, Anna en Joanna Szczęsna 2007: 154). Dit maakt van *Mijzelf gestelde vragen* haar tweede en laatste ideologisch ‘juiste’ bundel. Over haar geloof in het communisme zei Szymborska dat ze geen spijt had van die periode, hoewel ze iets te lang had geduurd. “Maar hierdoor begrijp ik nu bepaalde gemoedstoestanden, ik weet wat het betekent te geloven in iets wat zo sterk is dat het je blind maakt voor argumenten en feiten” (Bikont, Anna en Joanna Szczęsna 2007: 112).

Szymborska’s echtgenoot Włodek kreeg in januari 1953 promotie, waarna Szymborska zijn plaats innam als hoofd van de poëzie-afdeling. Als gevolg van Szymborska’s uittreding uit de Partij in 1966 was het echter niet meer mogelijk chef te zijn. Hoofdredacteur Władysław Machejek wou Szymborska echter niet volledig kwijt, dus bood hij haar aan om op regelmatige basis feuilletons en recensies voor het literaire tijdschrift *Życie Literackie* (Het Literaire Leven) te schrijven. Zo werd de rubriek “Lektury Nadobowiązkowe” (Onverplichte lectuur) geboren (Bikont, Anna en Joanna Szczęsna 2007: 154).

Vooraleer Szymborska de Nobelprijs kreeg, werd ze al vaak gelauwerd: ze kreeg de Goetheprijs in 1991, in 1995 won ze de Herderprijs en in 1996 kreeg ze de Prijs van de Poolse PEN Club. Op 3 oktober 1996 kreeg Szymborska het telefoontje dat haar leven zou veranderen: ze had de Nobelprijs gewonnen. In 2011 werd Szymborska met de hoogste Poolse onderscheiding bekroond: Order Orła Białego (de Orde van de Witte Arend).

Op 2 februari 2012 stond Szymborska terug op de (voor)pagina’s van alle kranten: op 1 februari 2012 was ze gestorven in haar slaap. Szymborska stierf aan de gevolgen van longkanker.

2.2 Een eerste kennismaking

De eerste vermelding van Wisława Szymborska en haar gedichten in het Nederlandse taalgebied is te vinden in een artikel van de Poolse literaire criticus Mieczysław Orski in het

tijdschrift *Kentering* (1976: 31-34), in het Nederlands vertaald door Jan-Willem Overeem. Orski (1976: 34) omschreef Szymborska als “de eerste onder haar dichtende sexegenoten in het Polen van heden” en haar poëzie als “geestig, onderhoudend, wijs maar niet belerend, als ook: ironisch.” Daarnaast werden er in hetzelfde magazine ook twee gedichten van Szymborska in vertaling van Overeem (1976: 36-37) opgenomen: ‘Niets twee maal’ en ‘Vietnam’. Willem Roggeman (1979: 24) vertaalde het gedicht ‘De rivier van Herakleitos’ van Szymborska voor *De Vlaamse Gids*, in het kader van een groter artikel “Hedendaagse Poolse poëzie”. Roggeman (1979: 19) stelde Szymborska in zijn introductie voor als één van de belangrijkste dichters van het moderne Polen. Verder verschenen in *Chrysallis* acht gedichten van Szymborska, vertaald door Władysława Majewska (1979: 173-182). Majewska schreef tevens een inleiding waarin ze Szymborska’s positieve ingesteldheid, die de menselijke tekorten draaglijk maakt, prees en beschreef ze Szymborska’s poëzie als teder, elegant en humoristisch (Majewska, 1979: 173). Maar de hierboven genoemde vertalers, met uitzondering van Overeem, hebben weinig tot niets bijgedragen tot het bekend en openbaar maken van Szymborska’s oeuvre in Vlaanderen en Nederland.

2.3. De belangrijkste vertalers: 1978-1996

2.3.1. Jan-Willem Overeem

De eerste bundel waarin Szymborska’s gedichten werden opgenomen heette *Een gevecht om lucht, een keuze uit de naoorlogse Poolse poëzie*. Deze poëziebundel verscheen in 1979 bij uitgeverij Corrie Zelen en werd samengesteld door de al eerder genoemde Jan-Willem Overeem en Ewa Dijk-Borkowska, die een honderdtal Poolse gedichten selecteerden om te vertalen. Dit resulteerde in een bloemlezing van 232 pagina’s.

Overeem werkte tijdens zijn studententijd als stagiair-journalist bij het *Eindhovens Dagblad*. Hij werd als reporter naar een Pools festival van studententoneel gestuurd. Sinds die reis leek Overeem “wel gebiologeerd” door Polen en haar inwoners, wat vooral te maken had met de oorlogservaringen en de moed van de Poolse bevolking (van de Waarsenburg 1982: 44). Dijk-Borkowska’s eerste publicatie in het Nederlands was een samenstelling van Poolse hedendaagse kortverhalen: *Het pad van de carrière*. In de inleiding schreef Dijk-Borkowska (1976: 7) dat ze met *Het pad van de carrière* de aandacht wou vestigen op de hedendaagse Poolse literatuur, die vaak wordt genegeerd door uitgevers.

In *De Nieuwe Linie* (8 maart 1978) verscheen het artikel “Wisława Szymborska – vertrouwd rustpunt voor de Poolse poëzie-lezer” van Overeem en Dijk-Borkowska. Na een korte uiteenzetting over de hedendaagse Poolse poëzie werd dieper ingegaan op Szymborska’s leven en haar gedichten. Overeem en Dijk-Borkowska noemden haar poëzie atypisch Pools, vanwege haar eenvoud en zachtmoedigheid. Ook de eenvoudige taal die

Szyborska hanteerde, zonder enige propagandistische bijbedoelingen, bleek Overeem en Dijk-Borkowska te bekoren. Het artikel werd vergezeld van enkele gedichten van Szyborska, die later in *Een gevecht om lucht* stonden. Dit artikel zorgde er volgens De Boer (2008: 338) voor dat *Een gevecht om lucht* geen obscure poëziebundel bij een haast onbekende uitgeverij werd, want ondermeer de bekende Nederlandse priester en dichter Huub Oosterhuis reageerde enthousiast op de voorpublicatie van de gedichten uit deze bloemlezing.

2.3.2. Pim van Sambeek

In 1984 verscheen bij uitgeverij De Lantaarn voor het eerst een Nederlandstalige bundel, die volledig gewijd was aan Szyborska. De bundel heette *Wisława Szyborska: Gedichten* en werd vertaald door Pim van Sambeek.

Over deze bundel verscheen een recensie van Gerard Rasch in *De Volkskrant* (10 juni 1984), met als titel “Poolse dichters hier vaak krakkemikkig uitgegeven”. De titel geeft reeds aan dat Rasch niet onverdeeld positief was over de Nederlandse vertalingen van Poolse poëzie, maar slaat vooral op de vertaling door Ad van Rijsewijk van *Huis van een vredige jeugd* van de Poolse dichteres Ewa Lipska. Rasch stoorde zich bij van Sambeeks bundel vooral aan de stroeve vertaling en het gebruik van te verheven Nederlands, terwijl Szyborska zelf steeds een luchtig Pools hanteert. Rasch sloot echter af met een positievere noot: hij drukte zijn spijt uit dat de bundel niet bij een meer bekende uitgeverij was uitgegeven. Ook de Nederlandse vertaler Karol Lesman besprak in *NRC Handelsblad* (5 augustus 1983) Lipska’s en Szyborska’s Nederlandstalige poëziebundel samen in één recensie. Lesman had enkele gelijkaardige bemerkingen bij de vertalingen, waarbij vooral de te letterlijke vertaling van van Sambeek Lesman een doorn in het oog van Lesman was.

Wisława Szyborska: gedichten kreeg naast deze twee artikels niet veel aandacht en verdween in de vergetelheid. Tot Szyborska in 1996 de Nobelprijs toegewezen kreeg. In de rubriek “Uitverkoren” van *Vrij Nederland* werden op 23 november 1996 twee poëziebundels van Szyborska aan de lezers voorgedragen: *Verrukking en wanhoop* van Jeannine Vereecken en *Wisława Szyborska: gedichten* van van Sambeek, weliswaar de tweede (gewijzigde) druk. Enkele dagen later verscheen in *Vrij Nederland* (7 december 1996) een lezersbrief van de hand van Gerard Rasch, waarin hij zich afvroeg of “VN wel weet wat het de lezers aanbeveelt”. Vereeckens bundel was Rasch niet bekend, maar over van Sambeeks bundel was hij van mening dat “die zonder meer slecht” was. Rasch verweet de vertaler een gebrek aan zelfkritiek en onvoldoende kennis van de Poolse taal. Een reactie van Pim van Sambeek bleef niet uit: op 14 december 1996 publiceerde *Vrij Nederland* het wederwoord van de bekritiseerde vertaler. Van Sambeek beweerde dat slechts enkele punten van kritiek terecht waren en beschuldigde Rasch van “territoriumdrift”. Rasch was immers op dat moment bezig aan zijn vertalingen voor *Uitzicht met zandkorrel* (1997), wat hij niet vermeldde in zijn

lezersbrief. Ook verwees van Sambeek naar de laatste regel van Rasch' artikel "Poolse dichters hier vaak krakkemikkig uitgegeven" (10 juni 1984, *De Volkskrant*), waarin hij zijn spijt uitdrukte dat van Sambeeks bundel niet bij een bekendere uitgeverij werd uitgegeven. Het is moeilijk om als buitenstaander een soort oordeel over deze vete te vellen. Beide heren maakten zich schuldig aan het zorgvuldig weglaten van elementen die hun argumentatie onderuit zouden kunnen halen. Rasch was heel wat kritischer in zijn lezersbrief dan in zijn oorspronkelijke recensie. In zijn artikel verweet hij van Sambeek het gebruik van verheven Nederlands, wat 13 jaar later plots de stempel "ronduit slecht" kreeg opgeplakt. Van Sambeek 'vergat' te vermelden dat Rasch reeds in zijn oorspronkelijk artikel kritische bemerkingen over zijn vertalingen had genoteerd, maar vermeldde dan wel het enige compliment dat Rasch maakte over de eerste druk van zijn bundel.

2.3.3. Karol Lesman

In 1987 verscheen de Poolse poëziebundel *Poolse poëzie 1826. 1976-1986*, samengesteld door Gerard Rasch en Esselien 't Hart in opdracht van Stichting Perdu. Rasch vroeg aan collega-vertaler Karol Lesman of hij wou meewerken aan de bundel. Lesman stemde toe, maar op voorwaarde dat hij gedichten van Szymborska mocht vertalen. Want, zo stuurde Lesman (2012) me in een mail, hij beschouwde Szymborska toen al als de grootste naoorlogse dichter van Polen en als hij gedichten zou vertalen, dan enkel van haar. Lesman zette zich aan het vertalen van een tiental gedichten uit *Ludzie na moście* (Mensen op de brug) (1986), waaruit Rasch drie gedichten selecteerde: 'Kinderen van deze tijd', 'Een stem inzake de pornografie' en het titelgedicht 'Mensen op de brug'. De bundel heb ik nergens teruggevonden. Enkel in Lesmans artikel over Szymborska's Nobelprijs in *NRC Handelsblad* (4 oktober 1996) en in Merijn De Boers artikel (2008) werd de bundel vermeld. Bijgevolg kan ik De Boer bijtreden die *Poolse poëzie 1826. 1976-1986* bestempelde als "een uitgave die niet geleid heeft tot grote bekendheid" (De Boer 2008: 341).

Lesman werd pas in 1991 voltijds vertaler, daarvoor combineerde hij het literair vertalen met jobs als bibliotheekmedewerker en docent Pools (Fonds voor de Letteren 2009). De overstap naar voltijds literair vertaler was niet zonder succes: Lesman won reeds verschillende prijzen, waaronder de Aleida Schotprijs¹ in 1995 en de Alfred Jurzykowski

---

¹ De Nederlandse slaviste en vertaalster Aleida Gerarda Schot (1900-1969) nam in haar testament op dat er tweejaarlijks een prijs moest uitgereikt worden aan een literaire vertaling uit een Slavische taal naar het Nederlands.

Award² in 1997 (Fonds voor de Letteren 2009). In 1999 mocht Lesman de Poolse PEN-prijs³ in ontvangst nemen voor zijn vertalingen uit het Pools en in 2009 werd Lesman gelauwerd door het Fonds voor de Letteren.

Lesmans vader was een Poolse soldaat in de Tweede Wereldoorlog, die in 1944 meehielp met de bevrijding van Breda en daar Lesmans moeder leerde kennen. In Polen leerde Lesman op negenjarige leeftijd een nichtje kennen, waar hij verliefd op werd. Nadien wou Lesman in contact blijven met zijn favoriete nicht. Lesman durfde echter niet aan zijn vader vragen om zijn brieven te vertalen, dus kocht hij een Engels-Pools woordenboek (Fonds voor Letteren 2008). Zo leerde hij zichzelf de basis van de Poolse taal. Daarna studeerde Lesman slavistiek aan de Universiteit van Amsterdam, met Pools als specialisatie.

Lesman was lange tijd bevriend met zijn collega Rasch, maar in 1997 kwam het tot een breuk. Rasch vertelde aan Karin Veraart van *De Volkskrant* (31 oktober 1997) dat hij geen contact meer had met Lesman, wat volgens Rasch' ex-vrouw Tove Dueholm Nielsen aan rivaliteit te wijten was (De Boer 2008: 334). Rasch ging er tijdens het interview niet verder op in. Hij zei enkel dat Lesman en hij elkaar harde verwijten naar het hoofd hadden geslingerd. Toen was Rasch nog hoopvol, want hij zei dat het misschien over een paar jaar weer goed zou komen tussen hen. Maar dit bleek niet het geval: toen Lesman en Rasch in 1999 beiden gelauwerd werden door de Poolse PEN Club, weigerde Rasch zijn prijs samen met Lesman te gaan ophalen in Warschau (De Boer 2008: 334).

De Boer (2008: 333) noemde Rasch “de belangrijkste vertaler” op het gebied van Nederlandse vertalingen uit het Pools. Volgens De Boer deed Rasch meer Poolse ontdekkingen en schreef hij evenveel Poolse vertalingen als zijn collega's Lesman, 't Hart en Lisetta Stambor samen (De Boer 2008: 334). Hoewel ik Rasch' vertaalwerk in geen geval wil onderschatten, zou ik tevens Lesmans belang als vertaler niet durven minimaliseren. Tijdens mijn literatuuronderzoek had ik de indruk dat Rasch veel bekendheid als vertaler had verworven, omdat hij daar nadrukkelijker dan andere vertalers naar streefde, maar daarover meer in 4.1.3.1.

De uitspraak van de Boer wordt gedeeltelijk tegengesproken door de jury van de Vertaalprijs 2009, die Lesman lauwerde “vanwege zijn inzet, zijn initiatief en zijn durf als vertaler” (Fonds voor de Letteren 2009). Ook Lesman kwam met nieuwe schrijvers en Poolse

---

² De Poolse industrieel Alfred Jurzykowski (1899-1966) richtte in 1960 het Alfred Jurzykowski fonds op, waarvan de Alfred Jurzykowski Prijs een onderdeel is. De prijs belooft jaarlijks een vertaling vanuit het Pools naar het Engels.

³ De PEN-prijs wordt jaarlijks uitgereikt door de Poolse PEN Club, de Poolse afdeling van de wereldwijde literaire organisatie PEN Club. De PEN Club reikt meerdere prijzen uit, waaronder vertaalprijzen.

auteurs op de Nederlandse markt. Zijn initiatief was ook de jury van de Vertaalprijs 2009 niet ontgaan: “[...] vertalen [gaat] voor Lesman samen met het introduceren van schrijvers en oeuvres, of nee, dat klinkt veel te zakelijk: met domweg het bevlogen vertellen over de boeken waarvan hij zelf ondersteboven raakte” (Fonds voor de Letteren 2009). In zijn dankwoord gaf Lesman (2009) mee dat hij de beloning voor zijn carrière exact dertien jaar en één dag na Szymborska’s bekroning kreeg.

Tijdens het literatuuronderzoek voor mijn masterproef ben ik vaak op rivaliteit tussen vertalers gestoten (zie Rasch’ brieven), maar soms is er ook bewondering te bespeuren. Zo postte vertaalster Jo Govaerts op haar blog de aankondiging voor haar nieuw boek *De mooiste van Szwirczynska*, een samenwerking met Lesman. Govaerts omschreef Lesman als een vertaler die ze erg bewondert en waarmee het tevens heel aangenaam samenwerken was (Govaerts 2006).

2.2.4. Jeannine Vereecken

In 1991 bracht Szymborska een bezoek aan Gent en las daar op 20 maart een selectie gedichten voor. Die literaire avond werd georganiseerd door professor Oud-Slavisch Jeannine Vereecken en lectrice Pools Anna Gorczyńska van de Universiteit Gent. Naar aanleiding van die voordrachtavond vertaalden de studenten Pools veertien gedichten van Szymborska.

Vereecken is classica van opleiding, maar combineerde dat vanaf haar tweede kandidatuur met slavistiek. Na haar studies maakte ze carrière in de vakgroep Slavistiek en Oost-Europakunde. Eerst werd ze assistente en daarna professor Oud-Slavisch. Tevens was ze verantwoordelijk voor de lectoren van de tweede talen. Op die manier raakte ze goed bevriend met Gorczyńska, die connecties had in de Poolse literaire wereld. Samen organiseerden ze bedrijfscursussen en literaire symposia. Gorczyńska was reeds lange tijd fan van Szymborska en probeerde haar te strikken voor een literaire avond in Gent. Ze stelden een officiële brief op en kregen tot hun grote verbazing een positief antwoord terug (Vereecken 2012b). Naar aanleiding van de voordrachtavond stelden Vereecken en de studenten Pools een bundel samen met veertien in het Nederlands vertaalde gedichten. Deze bundel vormde de kiem van Vereeckens latere vertaalwerk, het was namelijk haar eerste literaire vertaalproject. Na Szymborska’s verblijf in Gent bleef Vereecken haar gedichten vertalen en verzamelen. Ze deed dit puur voor het plezier, niet met het oog op een eventuele poëziebundel. Daar staken Szymborska’s Nobelprijs en het Poëziecentrum echter een stokje voor. Maar meer daarover in 4.1.1. Plezier is echter geen geldige drijfveer voor het vertalen van poëzie, volgens schrijver en uitgever Maarten Asscher. In *De Gids* gaf Asscher (2002: 300-315) vier mogelijke beweegredenen voor het vertalen van anderstalige poëzie: het motief van de bewondering voor de anderstalige dichter en het infectiemotief, waarbij de vertaler gefascineerd raakt door een gedicht. Ook het cryptogrammotief kan een mogelijke rol spelen, waarbij de vertaler het

te vertalen gedicht ziet als een ‘puzzel’. En tot slot het lacunemotief, waarbij de vertaler een nieuwe betekenis kan toevoegen aan het anderstalige gedicht. Tijdens het interview vroeg ik Vereecken wat haar dreef tijdens het vertalen, waarop ze me antwoordde dat alles begon met bewondering voor Szymborska, die ontstond tijdens de voordrachtavond in Gent. Er speelde tevens een zeker lacunemotief mee, maar dan een andere soort dan die van Asscher. Szymborska’s gedichten waren in die tijd amper vertaald in het Nederlands. Enkel Van Sambeek was Vereecken voorgedaan, maar daar was ze niet van op de hoogte. Dus besloot Vereecken Szymborska toegankelijk te maken voor de Nederlandstalige poëziefhebbers.

In 1992 publiceerde *Poëziekrant* zes gedichten van Szymborska, waaronder ‘Skelet van een dinosaurus’, ‘Twee apen van Bruegel’ en ‘In elk geval’, in vertaling van Vereecken (1992: 20-21). Bij de gedichten stond een korte introductie over de schrijfster en de vertaalster. Over Vereecken werd geschreven dat ze met de gedichten van Szymborska haar literair debuut maakte en dat een Nederlandstalige bundel in voorbereiding is. Vereecken (2012b) vertelde me echter dat daar toen nog geen sprake van was: een bundel kwam er pas vier jaar later.

‘In elk geval’ dook in 2012 op tussen de lezersbrieven in *De Morgen* (17 maart 2012). Op 13 maart 2012 had een tragisch busongeval plaatsgevonden in het Zwitserse Sierre, waarbij achtentwintig Belgische en Nederlandse personen (waaronder tweeëntwintig kinderen) omkwamen (14 maart 2012, *De Standaard*). Bij het horen over deze busramp viel Vereecken het gedicht van Szymborska, dat “wel speciaal voor deze trieste gelegenheid geschreven [leek] te zijn” (17 maart 2012, *De Morgen*), te binnen.

2.2.5. Jo Govaerts

Jo Govaerts studeerde tijdens het academiejaar 1994-1995 negen maanden in Warschau. Daar leerde ze de gedichten van Szymborska kennen en begon ze die te vertalen naar het Nederlands. Toen Govaerts (1998: 7) in juni 1995 terugkeerde naar België nam ze de vertaalde gedichten mee naar huis: “Ik had het gevoel een smokkelaar te zijn van goud, of tenminste van een zeldzaam stukje amber”.

In september 1995 verschenen tien gedichten van Szymborska, in vertaling van Govaerts (1995a), in *Nieuw Wereldtijdschrift (NWT)*. De Coninck had enkele in het Engels vertaalde gedichten van Szymborska gelezen en vroeg nadien aan Govaerts (1998: 6) om enkele gedichten te vertalen voor het *NWT*, waarvan hij hoofdredacteur was. In het voorwoord van het vijfde nummer van *NWT* van 1995 omschreef de Coninck (1995) Szymborska als de *grand old lady* van de Poolse poëzie. De Coninck schreef dat Szymborska dat jaar niet aanwezig ging zijn op Poetry International, omdat ze zichzelf te oud en te krakkemikkig vond, waarna de Coninck haar poëzie als het omgekeerde bestempelde. In een interview zei de Nederlandse zanger Henny Vrienten, een goede vriend van de Coninck, dat hij na de

Conincks dood in 1997 vooral de late zaterdagavondsgesprekken met hem miste. Gepaard met een glas whisky praatten de twee soms tot een gat in de nacht over allerlei onderwerpen, waaronder de gedichten van Szymborska (5 oktober 2000, *Knack*). Hieruit blijkt nogmaals de Conincks bewondering voor Szymborska.

In de verzameling brieven die de Coninck naliet, was er één gericht aan Willy Tibergien. Daarin reageerde de Coninck (2004: 722) op de uitspraak van Tibergien (4 oktober 1996, *De Morgen*) dat recente vertalingen van Szymborska enkel in *Poëziekrant* verschenen waren. De Coninck (2004: 722) schreef dat dit hem “pissig” maakte en beschuldigde Tibergien ervan “doelbewust andere informatie” te verzwijgen, aangezien ook *NWT* in 1995 vertalingen van Szymborska had opgenomen.

In december 1995 verscheen in *Optima* een kort voorwoord van Govaerts (1995b: 27) over het leven en de poëzie van Szymborska, gevolgd door tien gedichten van Szymborska, wederom door Govaerts (1995c: 28-43) vertaald. Op deze vertalingen kwam er volgens De Boer (2008: 337) een reactie van Gerard Rasch. Hij schreef een berispende brief naar de redactie van *Optima* over zijn collega-vertaler. In de brief verwees hij naar verschillende fouten die Govaerts volgens hem had begaan bij het vertalen van Szymborska's poëzie. Op het moment dat *Optima* de gedichten publiceerde, was Rasch reeds begonnen aan *Uitzicht met zandkorrel*. Op mijn vraag of ze op de hoogte was van Rasch' brief, antwoordde Govaerts (2012) dat ze de brief niet gezien heeft, maar dat ze door Rasch zelf op de hoogte was gebracht van de “gemene dingen” die hij had geschreven. Govaerts en Rasch ontmoetten elkaar in september 1997, tijdens de tweede editie van *Dichter aan Huis* in Den Haag. Daar stelde Rasch zich voor aan Govaerts en verontschuldigde zich voor zijn brief vol “onzin”. Govaerts (2012) vertelde me dat er mogelijks fouten zouden kunnen geslopen zijn in haar vertalingen, omdat ze toen geen ervaring had als literair vertaalster. In maart 1996, nog steeds voor de Nobelprijstoekenning aan Szymborska, verschenen twee nieuwe door Govaerts (1996) vertaalde gedichten van Szymborska in *Optima*. Dit bewijst dat *Optima* weinig geloof hechtte aan of alleszins niet onder de indruk was van de brief van Rasch.

3. Het moment waarop alles anders werd: de Nobelprijs voor de Literatuur

Op 3 oktober 1996 publiceerde de Zweedse krant *Expressen*, nog voor de bekendmaking van de Nobelprijs voor de Literatuur, een gedicht van Szymborska. *Expressen* had de winnaar van de Nobelprijs al vaker op voorhand kunnen raden, wat vaak wordt toegeschreven aan hun redacteur Knut Ahlund, die tevens lid is van de Academie (3 oktober 1997, *De Volkskrant*). Toen echter officieel werd bevestigd dat Szymborska de hoogste literaire prijs had gewonnen, werd het vooral duidelijk dat de dichteres buiten Polen nauwelijks bekend was. Zo schreef auteur Michaël Zeeman aan de vooravond van de bekendmaking van de Nobelprijs voor de Literatuur 2003: “Zouden ze net als [...] in 1996, toen Wislawa Szymborska werd uitverkoren,

weer een auteur gevonden hebben die weliswaar bij enkele liefhebbers bekend is, maar nog niet bij uitgevers en journalisten (2 oktober 2003, *De Volkskrant*)?”⁴ Govaerts drukte de onbekendheid van Szymborska in België als volgt uit:

Natuurlijk kende ik Szymborska's poëzie, moet ik nu vaak antwoorden aan mensen die polsen naar die verrassende Nobelprijswinnares. [...] Maar als je je in België bezighoudt met Poolse poëzie moet je dezelfde relativiseringszin opbrengen ten opzichte van je domein als iemand die zich specialiseert in de voortplantingsorganen van libellen; daar val je anderen niet ongevraagd mee lastig (Govaerts 1998: 6).

Tevens had niemand verwacht dat de prijs twee jaar na elkaar naar een dichter uit eenzelfde continent zou gaan (Bikont, Anna en Joanna Szczęśna 2007: 262). In 1995 had de Ierse dichter Seamus Heaney de Nobelprijs in ontvangst mogen nemen, wat Szymborska's kansen enorm deed slinken. Zelf had ze de bekroning voor haar oeuvre ook niet verwacht. En waarschijnlijk had ze er ook niet op gehoopt, zo schreef Rasch (2000a): “In 1996 kreeg ze verrassenderwijs de Nobelprijs voor literatuur, die ze, wars van alle vormen van publiciteit, liever niet had gehad”. Szymborska hield er immers niet van prijzen te winnen of gelauwerd te worden. Tijdens het communistisch regime was ze een aantal keer kandidate geweest om een staatsprijs te winnen, maar “er waren altijd wel één of twee besluitnemers tegen. Ik ken hun namen niet, maar tot op de dag van vandaag ben ik hun dankbaar” (Bikont, Anna en Joanna Szczęśna 2007: 149). Smeets (2001a: 50) omschreef de Nobelprijs zelfs als een “donderslag bij heldere hemel”.

In oktober 1996 bevond Szymborska zich in haar geliefde Zakopane, in Willa Astoria. De villa kan nog steeds afgehuurd worden en op een boekingsite wordt Astoria als volgt aangeprezen: “Bywają tu najwybitniejsi twórcy polskiej literatury. Właśnie w "Astorii" Wisława Szymborska otrzymała wiadomość o przyznaniu jej Nagrody Nobla w roku 1996.”⁵ Op 3 oktober 1996 rinkelde de telefoon in het vakantiehuis: de literaire criticus Tadeusz Nyczek meldde Szymborska dat ze de Nobelprijs had gewonnen (Bikont, Anna en Joanna Szczęśna 2007: 261). Daarop belde Szymborska naar haar zus Nawoja, die op dat moment een middagdutje deed. Naar verluidt zei Szymborska toen tegen haar schoonbroer: “Nee, u hoeft haar niet te wekken. Zeg haar maar als ze opstaat dat ik de Nobelprijs heb gekregen.”

---

⁴ De Nobelprijs voor literatuur zou in 2003 uiteindelijk naar de, bij publiek en uitgevers bekende, Zuid-Afrikaanse schrijver John Maxwell Coetzee gaan.

⁵ Hier verbleven de meest vooraanstaande auteurs uit de Poolse literatuur. Het was precies in Astoria dat Wisława Szymborska het bericht van de toekenning van haar Nobelprijs in 1996 ontving.

Deze quote werd in 2008 door journalist Arjan Peeters (30 mei 2008, *De Volkskrant*) verkozen tot beste reactie op het nieuws van een Nobelprijswinst.

In het persbericht verdedigde de Nobelprijjury haar keuze door Szymborska te omschrijven als de Mozart van de poëzie, “not without justice in view of her wealth of inspiration and the veritable ease with which her words seem to fall into place” (The Nobel Foundation 1996). Een andere grote componist werd ook genoemd: “[...] there is also something of the fury of Beethoven in her creative work” (The Nobel Foundation 1996). Het persbericht had ook aandacht voor Szymborska’s eerste twee bundels: “She now disclaims the work with which she made her *début* in 1952 and its successor of 1954 - both of them attempts to conform to social realism” (The Nobel Foundation 1996). Maar de jury vond het juist Szymborska’s sterkte dat ze haar mening had bijgesteld en zich van haar eerdere overtuigingen gedistantieerd had (4 oktober 1996, *Het Volk*). Hoewel Szymborska reeds lange tijd geliefd was in haar thuisland, was niet iedereen in Polen gelukkig met de Nobelprijswinnares. Enkele kranten kopten zelfs: “Nobel of ignobel”, “Eigenlijk niet zo blij”, “Was Herbert een vrouw geweest...” (Bikont, Anna en Joanna Szczesna 2007: 255-256). Velen namen Szymborska haar communistisch verleden nog steeds kwalijk. De laatste krantenkop die ik aanhaalde, sneed een ander pijnpunt aan: vele Polen vroegen zich af waarom de andere grote Poolse dichter Zbigniew Herbert de Nobelprijs niet had gekregen. Velen beschouwden Szymborska’s bekroning als een prijs tégen Herbert. In een interview met René Smeets (8 november 2001, *De Standaard*) gaf de Poolse dichter Czesław Miłosz, die in 1980 de Nobelprijs voor de Literatuur had gewonnen, toe dat Herbert de Nobelprijs “waarschijnlijk” had moeten krijgen. Toch weigerde Miłosz te zeggen dat Szymborska de Nobelprijs niet verdiend had, want “in poëzie kan je geen strikt onderscheid maken tussen groot en minder groot.” Miłosz voegde er ook aan toe: “En je kunt niet zomaar de gedichten van Herbert en Szymborska naast elkaar zetten.” Miłosz vermoedde dat een niet-literair probleem de reden was waarom Herbert de Nobelprijs niet had gewonnen: “Ze hadden waarschijnlijk lucht gekregen van zijn ziekte, en daar houden ze niet zo van.” Govaerts (1998: 7) noemde een andere reden: “Tot dan toe was Zbigniew Herbert de favoriete Pool geweest, maar die had zichzelf plots uitgerangeerd in de Poolse literaire kringen door een literair schandaal dat hij had veroorzaakt met een hekelend gedicht over die andere Nobelprijswinnaar Miłosz.” Ook Gerard Rasch, vertaler van zowel Szymborska als Herbert, vond dat Herbert evenveel recht had op een Nobelprijs als Szymborska. Rasch’ droomscenario was een gedeelde Nobelprijs voor Herbert en Szymborska (31 oktober 1997, *De Volkskrant*). Szymborska zelf had een grote bewondering voor haar mannelijke collega’s, waaronder Herbert:

Ik heb Różewicz of Herbert nooit kunnen evenaren. [...] Toen ik hun gedichten las, begreep ik dat zij op onnavolgbare wijze uitdrukking hebben gegeven aan hun

ervaringen. Ik zou daar niets aan kunnen toevoegen, noch het beter kunnen verwoorden (Wisława Szymborska in Bikont, Anna en Joanna Szczęsna 2007: 86).

Uit bovenstaand citaat blijkt tevens Szymborska's grote bescheidenheid. In haar gedicht 'Nagrobek' (Grafscript) omschreef ze zichzelf als "staroświecka jak przecinek"⁶ en "autorka paru wierszy"⁷. Naar verluidt beschouwde Szymborska haar Nobelprijs als een bekroning voor de volledige hedendaagse Poolse poëzie en was ze van mening dat Miłosz' Nobelprijs belangrijker was geweest dan de hare (4 oktober 1996, *Het Parool*).

3.1. Reacties in de pers

De Vlaamse en Nederlandse krantenkoppen die verslag deden over de Nobelprijswinnaar voor de Literatuur spraken boekdelen: "Kenners in Frankfurt reageren verrast op toekenning Nobelprijs" (4 oktober 1996, *Trouw*), "Wisława Wie?!" (11 oktober 1996, *HP/De Tijd*), "Nobelprijs voor Poolse dichteres Szymborska is grote verrassing" (4 oktober 1996, *De Volkskrant*), "Szymborska? Wie zegt u?" (4 oktober 1996, *Het Parool*), "Szymborska? Nog nooit van gehoord!" (4 oktober 1996, *Gazet van Antwerpen*), "Nobelprijs Szymborska verrassing" (3 oktober 1996, *NRC Handelsblad*), "Nobelprijs verrast alleen de Polen niet" (4 oktober 1996, *Algemeen Dagblad*) en "Nobelprijs Literatuur voor nobele onbekende" (4 oktober 1996, *De Morgen*). Szymborska's onbekendheid in Vlaanderen en Nederland werd nog eens pijnlijk onderstreept in het weekblad *HP/De Tijd* en de krant *Het Parool*. Beide artikelen handelen over de zoektocht naar iemand die iets wist over Szymborska of überhaupt gewoon haar naam kende. Zelfs boekhandel Pegasus, gespecialiseerd in Oost-Europese literatuur, had nog nooit van Szymborska gehoord: "Ook het bestelverleden van de boekhandel levert geen pikante details: in de afgelopen jaren heeft niemand een bundel van Szymborska besteld" (4 oktober 1996, *Het Parool*). *Het Parool* (4 oktober 1996) kon na een speurtocht te rade bij Martin Mooij, oprichter van Poetry International en bewonderaar van Szymborska, en Maarten Asscher, toenmalig directeur van Meulenhoff. Deze laatste kon trouwens trots melden dat er een Nederlandstalige bloemlezing van Szymborska bij zijn uitgeverij was gepland. *HP/De Tijd* (11 oktober 1996) ging het rijtje van de literaire critici af, die allemaal nog nooit van Szymborska gehoord hadden. Zo riep Rob Schouten, criticus van *Vrij Nederland*, uit: "Wie? Zimbabwe?". Zijn reactie werd later door Stefan Hertmans (12 december 1996, *De Morgen*) op de korrel genomen, die zei dat Schouten door die uitroep heel wat aan geloofwaardigheid was verloren. Tenslotte kwam *HP/De Tijd* terecht bij Rasch, die

---

⁶ "ouderwets als een komma"

⁷ "dichteres van een onbeduidend poëma"

toen bezig was aan *Uitzicht met zandkorrel*. Rasch vertelde dat hij “bijzonder gelukkig” was met de prijs en voegde daar fijntjes aan toe: “ook omdat ik daar financieel profijt van hebt, want ik vertaal een bundel van haar voor Meulenhoff.” In *De Volkskrant* (4 oktober 1996) schreef Rasch een artikel over Szyborska’s werk. Rasch vond dat elk gedicht van Szyborska een “wereld op zich” is en schreef: “Het is een wonder hoe compleet, hoe autonoom dit micro-universum elke keer weer is.” Het artikel werd nadien integraal overgenomen in *De Morgen* (11 oktober 1996). Ook de andere kranten hadden aandacht voor de kersverse Nobelprijslaureate, waarbij steeds vermeld werd dat Szyborska’s werk heel moeilijk te verkrijgen was in Vlaanderen en Nederland. In *Het Parool* (5 oktober 1996) verscheen een column van Jean Journaille⁸. In de inleiding vraagt hij zich af of hij de afgelopen tien jaar iets gemist heeft in de culturele bijdragen van dag- en weekbladen of in de literaire tijdschriften, aangezien hij nog nooit van Szyborska had gehoord. Want Szyborska, zo werd in elke krant herhaald, werd toch tot de top van de hedendaagse Poolse dichters gerekend. Verder schreef hij: “De paar regels die ik nu, en dan nog in vertaling, van de grote onbekende Szyborska lees, treffen me in mijn ziel. In het schemergebied tussen proza en andere kunsten maken ze de wezenlijke functie van poëzie waar”. *Het Laatste Nieuws* (4 oktober 1996) schreef: “Of zij inderdaad, zoals wordt gezegd, de beste dichteres van Polen is, valt moeilijk te beoordelen. Want haar werk is op dit ogenblik niet in het Nederlands verkrijgbaar, tot gisteren had ze niet eens een Nederlandse uitgever.” Deze berichtgeving klopt niet. Andere kranten, zoals *Trouw* (4 oktober 1996), *De Standaard* (4 oktober 1996) en *NRC Handelsblad* (4 oktober 1996) wezen op de bundel van van Sambeek, stevast gevolgd door de mededeling dat die maar een oplage van 190 exemplaren had. In *De Volkskrant* (4 oktober 1996) en *Algemeen Dagblad* (4 oktober 1996) werd tevens verwezen naar Govaerts’ vertalingen in *Optima*. Ook was uitgeverij Meulenhoff al even bezig met *Uitzicht met zandkorrel* (1997). Zo zegt Asscher in *Het Nieuwsblad* (4 oktober 1996): “Dat heeft niets te maken met deze bekroning, de onderhandelingen waren al maanden aan de gang.” Asscher had immers vóór de Nobelprijs Szyborska’s gedichten in de Engelse vertaling gelezen en had nadien Rasch gevraagd een Nederlandstalige bundel van Szyborska samen te stellen (23 april 1998, *Trouw*).

Szyborska’s thematiek en gedichten waren niet (goed) gekend door de literaire critici en journalisten, waardoor de bespreking ervan stevast kopieën waren van het persbericht van de Nobelprijjury. Die roemde Szyborska om haar humor, ironische ondertoon en menselijke thema’s (The Nobel Foundation 1996). Een uitzondering hierop vond ik in *NRC*

---

⁸ Journaille was het pseudoniem van de Nederlandse journalist Jan Vrijman, wat op zijn beurt dan weer een pseudoniem was: tijdens de oorlog veranderde Jan Hulsebos zijn achternaam naar Vrijman. (4 juni 1997, *De Groene Amsterdammer*)

Handelsblad (4 oktober 1996). Het artikel “Zwieren en je evenwicht bewaren” werd namelijk geschreven door Karol Lesman. In zijn artikel gaf Lesman een zeer uitgebreide biografie van Szyborska en ging hij dieper in op haar gedichten. Hij vestigde de aandacht op het verrassingseffect in Szyborska’s gedichten en de lichtvoetige toon waarmee ze haar “subtiel schijnbaar oppervlakkige gedichten” vorm geeft. Verder omschreef Lesman Szyborska als “helemaal geen grande dame, maar een gewone mevrouw die je eerder in de rij bij Albert Heijn in de Spaarndammerstraat in Amsterdam-Oud West tegenkomt dan op het bejubelde podium van de Doelen in Rotterdam.” Tevens gaf Lesman een mogelijke reden voor Szyborska’s onbekendheid in Nederland: ze was nooit op de uitnodigingen van Poetry International ingegaan om haar gedichten voor te lezen.

Szyborska’s bescheidenheid en verlegenheid was een belangrijk thema in de meeste artikels. Zo noemde *De Morgen* (4 oktober 1996) haar de “Greta Garbo van de poëzie”. De Zweedse actrice Garbo was namelijk, net als Szyborska, mediaschuw en meed alle publiciteit (27 februari 2006, *De Standaard*). Ook *Trouw* (4 oktober 1996) had aandacht voor die specifieke karaktertrek, getuige de titel: “Szyborska bescheiden dichteres”. Szyborska’s quote “Ik ben normaal een zeer teruggetrokken iemand en ik voorzie nu een aantal moeilijke momenten” was zeer populair bij de Nederlandstalige kranten. Onder andere *Het Laatste Nieuws*, *Het Volk* en *Trouw* maakten op 4 oktober 1996 van het citaat gebruik.

Daarnaast werd Szyborska in *De Telegraaf* en in *Het Belang van Limburg* op 4 oktober 1996 geprezen om haar vertalingen van Franse middeleeuwse poëzie en haar essays over literatuur. Szyborska’s bezoek aan Gent in 1991 werd slechts twee keer vermeld: in *Het Volk* (4 oktober 1996) werd professor Skalmowski van de Katholieke Universiteit Leuven geïnterviewd, die op de voordrachtavond aanwezig was. *De Standaard* (4 oktober 1996) meldde dat “het seminarie van Slavistiek” van de Gentse Universiteit, die haar in 1991 had uitgenodigd voor een lezing, “verrast” reageerde.

Na de bekendmaking verscheen Szyborska’s naam nog enkele keren in de Nederlandse en Belgische kranten. Zo publiceerde *Vrij Nederland* op 12 oktober 1996 een interview met Szyborska, dat oorspronkelijk was afgenomen door de Poolse krant *Gazeta Wyborcza*. Szyborska’s dankwoord verscheen op 4 januari 1997 integraal in *Vrij Nederland*. In haar dankwoord onthulde Szyborska onder andere haar voornaamste inspiratiebron: het zinnetje “Nie wiem”⁹. *De Standaard* (12 december 1996) raadde de lezers in een klein artikel aan om die avond af te stemmen op Arte. Op het Franse televisiekanaal werd namelijk *Certains aiment la poésie* uitgezonden, een “portret van Wisława S[z]ymborska”. De historicus en journalist Peter Bekkers wijdde zijn column in *De Volkskrant* (20 oktober 1996) aan Szyborska. Tijdens het lezen van Szyborska’s gedichten voelde Bekkers grote

---

⁹ “Ik weet het niet”.

bewondering voor haar. Hij noemde haar gedichten “de mooiste van ons continent.” Verder riep hij de lezer op trots te zijn op het feit dat een Europese vrouw zo’n prachtige gedichten kan schrijven, want “zo iemand als zij, als de Poolse dichteres Szymborska, is er vast en zeker in heel Amerika niet te vinden.” Bekkers omschreef sommige gedichten “als een bruine beer die op zijn achterpoten staat en een mooi dansje doet, of als een bruine beer op een fiets.” Tot die categorie gedichten rekende Bekkers de poëzie van Szymborska, waarna hij dat soort poëzie omschreef: “Je weet dan niet precies, of je nu moet lachen om het schouwspel of moet huilen om de beer”.

Ook de literaire tijdschriften hadden aandacht voor de kersverse Nobelprijslaureate. Zo opende *Optima* zijn derde nummer van 1996 met vijf gedichten van Szymborska, vertaald door Govaerts (1996). In *NRC Handelsblad* (11 november 1996) verscheen een recensie van de novembereditie van *Optima*. Kunstcriticus Hans den Hartog Jager eigende de Vlaamse vertaalster Govaerts zowel een verkeerde nationaliteit als geslacht toe: “Hij is al de derde Nederlandse vertaler [...]”. Verder had den Hartog Jager enkel woorden van lof over voor de gedichten van Szymborska. Hij vond Szymborska’s gedichten prachtig, sober en helder. *De Gids* nam in het eerste nummer van 1997 zes gedichten van Szymborska op. Vertaler van dienst was Rasch (1997a). Journaliste Marjolein de Vos recenseerde voor *NRC Handelsblad* (20 januari 1997) het “Nieuwe poëzie” nummer van *De Gids*. De Vos besprak dan wel het volledige tijdschrift, maar had eigenlijk vooral aandacht voor Szymborska. Ook de titel van het artikel (“Szymborska’s glimp van de waarheid”) sprak boekdelen. De Vos prees Szymborska’s alledaagse en begrijpelijk taalgebruik. Haar recensie begon met deze lovende woorden over ‘Monoloog voor Cassandra’:

Zo is het dus niet moeilijk om te vinden dat één gedicht met gemak een heel tijdschriftnummer rechtvaardigt en om de januari-Gids dankbaar te zijn voor het besluit om dit nummer aan ‘nieuwe poëzie’ te wijden. [...] Maar dat ene gedicht is zo schitterend, dat het voor de rest van het nummer lastig concurreren is. Het is een gedicht van Wisława Szymborska [...] (Marjoleine de Vos, 20 januari 1997 in *NRC Handelsblad*)

3.2. Szymborska, de Nobelprijswinnares: latere aanwezigheid in de pers

Szymborska’s naam kwam ten tijde van haar Nobelprijs veel voor in de Nederlandstalige pers. Maar ook de jaren daarna was Szymborska nog vaak aanwezig in artikels in Nederlandse en Vlaamse kranten en tijdschriften. Vaak hield haar naam verband met drie motieven, die ik hieronder uitvoerig zal bespreken.

3.2.1. Szymborska, de Poolse huisvrouw

Op 4 oktober 1996 stond niet enkel Szymborska's naam in de Nederlandstalige kranten, ook Hugo Claus werd vaak vernoemd. Claus werd immers sinds jaar en dag getipt als winnaar van de Nobelprijs voor de Literatuur (3 oktober 1995, *De Volkskrant*). In 1987 werd door radiozender Studio Brussel zelfs het (achteraf vals gebleken) bericht verspreid dat Claus de Nobelprijs had gewonnen (Eeckhout 2011: 15). *Gazet van Antwerpen* vergezelde zijn artikel "Szymborska? Nog nooit gehoord!" (4 oktober 1996) van een cartoon met Claus, die misnoegd in een kopje koffie van het merk 'Nobel' zat te lepelen (zie 11.1.). Claus' uitgeverij De Bezige Bij was nochtans op alles voorbereid en had zelfs een "Nobelprijs-scenario" klaar. Ook *Het Belang van Limburg* (4 oktober 1996) vermeldde in zijn inleiding de ontgoocheling dat Claus niet gewonnen had: "Alweer geen Hugo Claus dus, maar dat zijn we nu stilletjes aan gewoon." Maar daar eindigde het niet: Claus gooide naar verluidt zelf olie op het vuur. Volgens de Nederlandse schrijver en journalist Rudy Kousbroek (24 oktober 1997, *NRC Handelsblad*) had Claus zich namelijk laatdunkend uitgelaten over Szymborska:

In competitieve situaties, zoals voorafgaand het toekennen van de Nobelprijs, laten sommige schrijvers zich uitspraken ontvallen waarmee zij zich onverwacht in de kaart laten kijken (e.g. Hugo Claus, nadat de felbegeerde prijs was toegekend aan Wisława Szymborska: "Nu hebben ze hem aan een Pools huismoedertje gegeven!" Hoogst onrechtvaardig, maar wat is er tegen te doen: in hongerstaking gaan is het enige.) (Rudy Kousbroek, 24 oktober 1997 in *NRC Handelsblad*)

Niemand weet echter of Claus deze zin werkelijk heeft uitgesproken. Maar de quote bleef hem wel stevast achtervolgen. Zo was de eenentwintigste vraag op de Literaire Boekenquiz van de VPRO Gids 2011 (VPRO Boeken 2011): "Welke schrijver, die zelf de Nobelprijs misliep, ventileerde in één adem zowel zijn jaloezie als zijn minachting voor huisvrouwen door Nobelprijswinnares Wisława Szymborska als 'de Poolse huisvrouw' aan te duiden?" De deelnemers konden kiezen tussen Claus, Harry Mulisch of Cees Nooteboom. De laatstgenoemde wordt trouwens ook al jarenlang getipt als kanshebber (27 augustus 2004, *NRC Handelsblad*). Zo verklaarde uitgever Emile Brugman van uitgeverij Atlas in *De Standaard* (23 september 2004) dat hij het prachtig zou vinden als Nooteboom en Claus de Nobelprijs zouden kunnen delen. Ook dit jaar werd Nooteboom, weliswaar samen met de Vlaamse dichter Leonard Nolens, naar voor geschoven als Nederlandstalige kandidaat voor de Nobelprijs (5 april 2012, *De Standaard*). Voor de bekendmaking van de winnaar van de literaire Nobelprijs 2002 publiceerde *De Standaard* (8 oktober 2002) een artikel met de veelzeggende titel "Waarom Hugo Claus dit jaar de Nobelprijs moet krijgen". Zijn

misprijzende uitroep over Szymborska werd tevens aangehaald, maar volgens Marcel van Nieuwenborgh was het onzin te beweren dat die ervoor had gezorgd dat Claus steeds weer de Nobelprijs misliep. Maar volgens de Nederlandse journalist Hans Keller (2012) kon deze quote wel degelijk zijn kans op een Nobelprijs gekost hebben:

Ik schoot in de lach toen ik de zinsnede las omdat ik er zijn stem bij hoorde en me de vertrouwde ironische glimlach van hem voorstelde, die zijn woorden zal hebben begeleid. Maar in de Zweedse vertaling, die Oslo korte tijd later van zijn opmerking bereikte, kwam zijn stemgeluid niet voor. En ook de glimlach ontbrak. (Hans Keller, 13 april 2012 op Boeken.VPRO.nl)

In *De Morgen* (12 oktober 2002) biechtte André Van Halewyck van de gelijknamige uitgeverij, toen distributeur van Claus' werk, op dat hij in 1992 reeds voor de bekendmaking van de winnaar een zaal en catering had besteld omdat iedereen er zo van overtuigd was dat Claus dat jaar de Nobelprijs zou winnen. Alles moest echter geannuleerd worden: de Saint Luciaanse dichter Derek Walcott won dat jaar de Nobelprijs voor de Literatuur. Op 27 september 2002 verscheen in *NRC Handelsblad* een artikel over Claus, waarin de Vlaamse schrijver Hugo Camps geciteerd werd. Hij zei dat Claus de uitroep als een grapje bedoeld had, een mop die Szymborska trouwens zélf had uitgelokt, door zich als een huisvrouw te profileren in *Onverplichte Lectuur* (1998). De opmerkelijke lezeres Hanneke P.F.J. Eggels uit Beersel stuurde echter een lezersbrief naar *NRC Handelsblad* (4 oktober 2002), waarin ze schreef dat *Onverplichte Lectuur* pas twee jaar na de vermeende uitspraak van Claus in de Nederlandse vertaling op de markt kwam. Tenslotte raadde Eggels Claus aan om “een betere verdediger” te zoeken en zich voortaan “wat vrouwvriendelijker” uit te laten. In de bewuste column “Alles over het huishouden” (Szymborska 1998: 80-81), een bespreking van het gelijknamig boek van Anna Lipińska, schreef Szymborska echter dat ze na het lezen van het boek tot het inzicht kwam dat ze tot die tijd “een groot aantal handelingen” uitvoerde alsof ze “niet goed wijs” was (Szymborska 1998: 80). Als voorbeeld gaf Szymborska de afwas: de goede afwasrichting was volgens Lipińska van de rechterkant naar de linkerkant, terwijl Szymborska die handeling steeds wisselend uitvoerde. Dus Camps' verweer dat Szymborska zich als een huisvrouw afbeelde, was niet helemaal correct: ze schreef er inderdaad een column over, maar daarin typeerde ze zich absoluut niet als een Poolse huisvrouw, wel integendeel. De volledige column van Szymborska is te vinden in de bijlagen, onder 11.2. In haar biografie wordt trouwens vermeld dat Szymborska tijdens dinertjes met vrienden bij haar thuis steevast de gewoonte had “om heet water in een soepterrine op te dienen en een blad met pakjessoep op tafel te zetten, zodat de genodigden zelf konden kiezen welke soep ze in hun kommetje wilden strooien.” (Bikont, Anna en Joanna Szczęsna 2007: 252) Dit kan moeilijk het menu van een Poolse huisvrouw genoemd worden.

Ook in de berichtgeving rond Claus' overlijden in 2008 werd de Nobelprijs steeds opgerakeld, alsook zijn vrouwonvriendelijk citaat (20 maart 2008, *Het Belang van Limburg*).

Over de echtheid van Claus' citaat heerste er twijfel bij *Het Parool* (19 maart 2008), die Claus omschreef als een "goedmoedige" schrijver, die "nooit met *dédain* over collega's [sprak]. Liever draaide hij de zaak om: "Ik ben maar een timmerman", zei hij."

Naar aanleiding van het postume boek *Hugo Claus: De Wolken* verscheen op 21 mei 2011 een interview met Claus' weduwe Veerle De Wit in *De Gazet van Antwerpen*. Op de vraag hoezeer de Nobelprijs hun leven had bepaald, antwoordde De Wit dat zij steeds veel zenuwachtiger was geweest dan Claus. De Wit ontkende tevens dat Claus zich ooit laatdunkend over Szymborska zou hebben uitgelaten. Ze vertelde dat Claus na het artikel van Kousbroek een brief had geschreven aan Kousbroek om de foutieve informatie te corrigeren. Ook in *Knack* (20 mei 2011) werd tijdens een artikel over *De Wolken* ingegaan op Claus' vermeende denigrerende uitspraak en de rechtzetting die hij van Kousbroek eiste.

3.2.2. Szymborska, de goedverkopende Nobelprijswinnaar met een klein oeuvre

Na Szymborska's overlijden verscheen in *De Standaard* (3 februari 2012) een artikel van auteur en slavist Johan de Boose, die schreef: "[...] haar Nobelprijs voor de Literatuur in 1996 heeft Szymborska een bekendheid en een populariteit gegeven die gewoonlijk maar weinig Nobellaureaten te beurt vallen." Daar haalde de Boose meteen een pijnpunt aan: de Nobelprijs genereert nauwelijks een meerverkoop, zeker niet als de laureaat voordien niet bekend was in ons taalgebied (15 oktober 2002, *Gazet van Antwerpen*). Maar het zijn de uitzonderingen, zoals Szymborska, die de regel bevestigen. In 2003 verscheen een artikel in *De Morgen* (2 oktober 2003) over de impact op de verkoopcijfers en het nut van de literaire Nobelprijs. Volgens André Van Halewyck heeft de Nobelprijs pas effect op de verkoopcijfers als de auteur al enige bekendheid genoot in ons taalgebied. Desondanks zijn er excepties: de prijs zorgde in het verleden soms voor de ontdekking van een belangrijke, maar in ons taalgebied nog onbekende auteur. Wanneer journalist Jeroen de Preter om een naam vraagt, klinkt de naam Wisława Szymborska. Michaël Zeeman had in *De Volkskrant* (6 september 2001) aandacht voor de rol die uitgeverij Meulenhoff speelde bij het bekend maken van dichters die de Nobelprijs wonnen:

Dichters [...] die soms, van de een op de andere dag, van volslagen onbekend en onverkoopbaar wereldberoemd werden en wier namen en verzen op ieders tong lagen. Wisława Szymborska is er nog altijd het meest hartveroverende voorbeeld van: vrijwel niemand had tot voor kort van die publiciteitsschuwe Poolse dichteres gehoord, nu is haar werk alleen al in Nederland door tienduizenden mensen in het hart gesloten (Michaël Zeeman, 6 september 2001 in *De Volkskrant*).

In *De Volkskrant* (28 november 1997) poneerde Asscher dat Meulenhoff, net als alle andere uitgeverijen, kaskrakers nodig heeft. Waarop journalist Willem Kuipers opmerkte dat Asscher reeds over bestsellers beschikt, zoals de veertienduizend verkochte dichtbundels van Szymborska. Ook de naakte cijfers spraken boekdelen: *De Volkskrant* (2 januari 1998) publiceerde de top tien van best verkochte fictieboeken van het jaar 1997 in Nederland. Szymborska's bundel *Uitzicht met zandkorrel*, vertaald door Rasch, stond op de achtste plaats. Pikant detail: Claus' roman *De Geruchten* stond één plaats hoger. Op mijn vraag hoeveel bundels van Szymborska verkocht waren, antwoordde Meulenhoff (2012) me dat er ongeveer 85000 bundels van haar over de Nederlandse en Vlaanderen toonbanken waren gegaan, wat "voor poëzie een uitzonderlijk hoog aantal is".

In *De Volkskrant* (14 oktober 2000) werd de vraag gesteld of een dichter goed mag verkopen. Enkelingen zijn immers van mening dat goede poëzie door zo min mogelijk mensen mag gelezen worden. De Nederlandse dichter Rutger Kopland is het daar niet mee eens. Zijn eigen dichtbundels worden door een groot aantal Nederlanders gelezen, maar hij gaf nog andere voorbeelden: de Nederlandse dichteres Judith Herzberg en Szymborska. Hij noemde hen "dichters die terecht door de kritiek hoog worden geprezen." Eigenlijk mag het verbazing heten dat Szymborska een bestsellerauteur is geworden. Zo liet ze zich ontvallen dat ze "gespeend is van beroepsmatige ambitie", waarbij het haar enige wens was om "redelijk goede gedichten te schrijven" (Bikont, Anna en Joanna Szczesna 2007: 171).

Szymborska staat bekend om haar uitzonderlijk klein oeuvre en laag 'productieniveau'. Het verschijnen van een bundel van Szymborska was dus een zeldzaam gebeuren, wat haar werk heel gewild maakte. Govaerts verwoordde het in *Optima* (1995b) als volgt: "Met elke zuinig uitgegeven bundel vergrootte de populariteit van de dichteres". Smeets (2001b) sprak over een "literaire gebeurtenis" als een nieuw gedicht van Szymborska verscheen. Diezelfde Smeets (2003; 2006) betrapte ik in twee verschillende recensies op dezelfde uitspraak: "Van een geringe productie gesproken!"

3.2.3. Szymborska, de atypische Nobelprijswinnaar: vrouw én dichteres

Szymborska was pas de negende vrouw in de literaire Nobelprijsgeschiedenis die de onderscheiding in ontvangst mocht nemen sinds de eerste Nobelprijs voor de Literatuur in 1901 werd uitgereikt (The Nobel Foundation 2011). Volgens schrijfster Renate Dorrestein (7 oktober 2004, *De Volkskrant*) ligt de incapaciteit van vrouwen om te netwerken aan de basis van dat 'probleem'. Volgens Dorrestein onderhouden de mannelijke auteurs veel beter hun relaties en zijn ze ook meer op zoek naar bevestiging, wat resulteert in meer prijzen. In *De Volkskrant* (8 oktober 2004) verscheen een artikel over Elfriede Jelinek, de Oostenrijkse Nobelprijswinnares voor de Literatuur in 2004. In het anonieme stuk, dat de titel

“Opmerkelijke keuze” droeg, werd de twijfel uitgedrukt of Jelinek wel een waardige Nobelprijswinnares was. Eerst besprak de anonieme auteur de mysterieuze werkwijze van de jury van de Nobelprijs, waarbij politieke motieven vaak blijken mee te spelen. De auteur vervolgde zijn stuk door te vermelden dat de keuze voor Jelinek politiek correct was geweest en dit zelfs “op een bijna aandoenlijke manier”. Het was immers sinds 1996 geleden dat een vrouwelijke auteur, Szymborska dus, gelauwerd was geweest en daarom gingen “in bepaalde kringen” stemmen op om eindelijk eens terug een vrouw te bekronen. Het artikel stuitte de Nederlandse schrijfster Marjolein Februari fel tegen de borst. Dit resulteerde in een ironische column (16 oktober 2004, *De Volkskrant*), die opende met: “De schrijvende vrouw is een soort idiot savant.” Februari vergeleek vrouwen met hersenloze wezens en idioten. Een vrouw kan volgens de anonieme auteur van “Opmerkelijke keuze” nooit het uitzonderlijk hoge niveau van de mannen evenaren, aldus maakt ze geen enkele serieuze kans op een Nobelprijs voor de Literatuur. En toch won de vrouwelijke auteur Jelinek dit jaar de Nobelprijs... Dit kon volgens de anonieme auteur enkel het werk zijn van “bepaalde kringen”. Die hadden er tevens voor gezorgd dat Szymborska de Nobelprijs acht jaar eerder had gekregen. Dus concludeerde Februari dat een vrouw enkel de Nobelprijs kon winnen door “een bijna aandoenlijke vorm van medelijden met de geestelijk misdeelden, op grond waarvan één maal per tien jaar de prijs gaat naar een vrouw die hem van nature niet verdient.” Michaël Zeeman (2 oktober 2003, *De Volkskrant*) opperde in 2003 dat mogelijk een vrouw de Nobelprijs zou kunnen krijgen, want de laatste vrouwelijke laureaat was Szymborska geweest en dat was alweer zes jaar geleden: “Is er niet weer eens een vrouw aan de beurt? Het zijn tenslotte Zweden, en die zijn lelijk geëmancipeerd” (2 oktober 2003, *De Volkskrant*). In *De Standaard* (1 oktober 2003) had journalist Marcel Van Nieuwenborgh meer lovende woorden over voor vrouwelijke auteurs. Van Nieuwenborgh had het over een “mooie traditie” die in de jaren negentig was ontstaan om de Nobelprijs voor de Literatuur zowat om de drie jaar aan een vrouw te geven.

Michaël Zeeman noemde (5 oktober 2005, *De Volkskrant*) de keuze voor Szymborska schertsend “een haast schokkende bekroning”, omdat Szymborska zowel een vrouw als een dichter was. Vanaf 2003 begonnen de kranten bij de voorspellingen van wie de volgende Nobelprijswinnaar voor de Literatuur zou worden te vermelden dat het mogelijk was dat een dichter zou gelauwerd worden. Immers, “Met Szymborska is ook voor het laatst de poëzie aan bod gekomen” (1 oktober 2003, *De Standaard*) en “Een kind weet dat het van 1996 geleden is dat met Wisława Szymborska nog eens een dichter won” (5 oktober 2010, *De Standaard*). De eerste dichter die na Szymborska bekroond werd voor zijn oeuvre was de Zweed Tomas Tranströmer, die in 2011 gelauwerd werd. Arjan Peters (8 oktober 2011, *De Volkskrant*) schreef in zijn berichtgeving over de nieuwe Nobelprijswinnaar dat het na vijftien jaar wel tijd was geworden dat er nog eens een dichter met de prijs ging lopen. Maar “zoals we na de bekroning van Tranströmer ook weten: de eerste tien jaar even geen dichter meer.”

4. Vertalingen na de Nobelprijs

4.1. De drie eerste bundels

“Wat een geluk voor wie van poëzie houdt, dat Wisława Szymborska de Nobelprijs heeft gekregen en dat haar werk in zo ruime mate al zo spoedig nadien in vertaling ter beschikking staat.”: dit berichtte *Trouw* (21 februari 1997) in een recensie over de in het Nederlands vertaalde bundels van Szymborska. Dirk de Geest (1997b) schreef een gelijkaardige opmerking: “Het kan gewoonweg niet op. Amper heeft de jury de Nobelprijs toegekend aan de in onze contreien vrijwel onbekende dichteres Wisława Szymborska of ieder fonds dat zichzelf respecteert, wil haar oeuvre op de markt brengen.” Zowel het Poëziecentrum, Van Halewyck als Meulenhoff brachten ongeveer terzelfdertijd een bloemlezing van Szymborska op de markt, wat maakt dat de drie bundels vaak in eenzelfde recensie werden besproken. Ik zal *Verrukking en wanhoop*, *De vreugde van het schrijven* en *Uitzicht met zandkorrel* eerst individueel bespreken en daarna een korte vergelijking opstellen, met behulp van de recensies.

4.1.1. *Verrukking en Wanhoop* van Jeannine Vereecken

De eerste in het Nederlands vertaalde poëziebundel van Szymborska die verscheen na de bekendmaking van de Nobelprijs was *Verrukking en Wanhoop* van Jeannine Vereecken. De kern van deze bundel valt terug te leiden naar de gedichten die Vereecken vertaalde voor de voordrachtavond van Szymborska in 1991 in Gent. Vijf jaar later kreeg Vereecken een telefoontje van het Poëziecentrum, die na de toekenning van de Nobelprijs aan Szymborska een bundel van haar gedichten wou uitbrengen. Vereecken stemde toe om haar vertalingen te publiceren en vanaf toen ging het razendsnel, vertelde Vereecken (2012b) me. Vereecken selecteerde een aantal gedichten die ze reeds vertaald had, vertaalde er nog een aantal bij tot ze een representatieve bundel van zesentwintig gedichten had en schreef een korte inleiding. Nog geen maand na het eerste overleg rolde de tweetalige, wat Govaerts (1998: 8) een “heel dappere beslissing” noemde, bundel *Verrukking en wanhoop* al van de persen.

Kort na het verschijnen van *Verrukking en wanhoop* kreeg Vereecken (2012b) een, naar eigen zeggen, hoogst onaangename brief in de bus. De afzender van de brief was Gerard Rasch, die zijn betoog begon met “U heeft *Verrukking en wanhoop* gepubliceerd. U had dat nooit mogen doen.” Na die zin volgde een hele lijst met alle fouten die Vereecken zagezegd had begaan, waarbij ook veel Vlaamse woorden stonden. Vereecken gaf in het interview toe dat er welgeteld twee foutjes in haar vertaling waren geslopen, wat niet abnormaal is als je een bundel moet samenstellen in een tijdsspanne van drie weken. *Verrukking en wanhoop* kreeg ook positieve commentaren. In het maandblad *Streven* schreef de Vlaamse auteur Joris

Gerits (1997) een recensie over Vereeckens bundel, voor Gerits de eerste kennismaking met Szymborska's poëzie. Hij was onmiddellijk onder de indruk van de Poolse dichteres, wiens poëzie "zoekt naar de kern van het bestaan en tracht de waarheid erover te vatten" (Gerits 1997: 72). Gerits besloot zijn recensie met de woorden dat *Verrukking en wanhoop* als een soort introductie in Szymborska's oeuvre moet worden gezien en tevens als een "verzamelbundel die naar meer doet verlangen" (Gerits 1997: 74). In *Leesidee* verscheen een recensie van literatuurwetenschapper Dirk de Geest (1997a) over *Verrukking en wanhoop*, zonder enige vermelding van vertaalster Vereecken. De Geest prees Szymborska's gevoel voor retoriek en ironie en haar interesse voor de ietwat marginale figuren in de maatschappij waardoor ze "de zelfgenoegzaamheid van de mens (en allicht ook van een achterliggend politiek regime) op theatrale wijze weet te relativeren en te ontmaskeren." De vertaling noemde De Geest "accuraat", maar miste soms "wat Nederlands reliëf." Ook over de inleidende tekst was de recensent niet onverdeeld positief: haar poëzie omschrijven als "door en door vrouwelijk" (Vereecken 1996: 7), deed volgens De Geest afbreuk aan de eigenheid en de complexiteit van Szymborska's gedichten. De Vlaamse dichter Stefan Hertmans schreef voor *De Morgen* (12 december 1996) een uitgebreid artikel over Szymborska, waarin hij tevens commentaar had op de vrouwelijke stempel die Vereecken op de gedichten van Szymborska drukte. Slechts in de laatste twee kolommen besprak hij werkelijk Vereeckens bundel, die "verrassend snel op de markt" kwam. Hertmans vond dat Szymborska's gedichten onze aandacht verdiende, omdat haar poëzie "concreet, zelfs particulier, en tegelijk als algemeen herkenbaar" aanvoelt.

4.1.2. *De vreugde van het schrijven* van Jo Govaerts

Toen Govaerts terugkeerde naar België, na een jaar in Warschau te hebben doorgebracht, had ze een paar vertaalde gedichten van Szymborska meegenomen. Hoewel het naar eigen zeggen "amateurwerk" was (Govaerts 1998: 7), hoopte Govaerts snel een uitgever te vinden om de gedichten in een bloemlezing te gieten. Dit liep echter niet van een leien dak. Toen Govaerts eindelijk een uitgeverij gevonden had die interesse toonde, kwam Szymborska plots in de belangstelling te staan door haar Nobelprijs. Toen besloot de niet nader genoemde uitgeverij om Govaerts' vertalingen niet uit te brengen, omdat er al andere uitgeverijen met vertalingen zouden komen. Dit vond Govaerts vreemd, aangezien vertalingen "altijd een moment van interpretatie [bevatten], van keuze zodat het voor de lezer die geen toegang heeft tot het origineel beter is als er verschillende varianten bestaan" (Govaerts 1998: 8). Dit was niet het enige dat veranderde door Szymborska's Nobelprijs. Tot dan toe had Govaerts immers een correspondentie opgebouwd met Szymborska, waarbij Govaerts steeds een zelfgeknutseld kaartje terugkreeg op haar brieven. Govaerts had tevens gedacht dat als er ooit een bundel in haar vertaling zou gepubliceerd worden, ze naar Krakau zou afreizen met een

bewijsexemplaar en een boeketje bloemen erbij. “Maar daar was nu natuurlijk geen sprake meer van” (Govaerts 1998: 8). Govaerts bleef verder zoeken naar een uitgever en vond uiteindelijk onderdak bij de nieuw opgerichte uitgeverij Van Halewyck. Die bracht haar vertalingen op de markt onder de titel *De vreugde van het schrijven*. Bij de selectie van de vierentwintig gedichten werd vooral naar de bundel van Vereecken gekeken, zodat er zo weinig mogelijk overlappende gedichten zouden opgenomen worden (Govaerts 1998: 8).

Dirk de Geest (1997b) recenseerde *De vreugde van het schrijven* voor *Leesidee* en schreef dat het “een onmiskenbaar voordeel” was dat Govaerts, slaviste en tevens “een niet onverdienstelijke” dichteres, de gedichten had vertaald. De Geest prees Govaerts omdat de “sporen van die creatieve omgang met de taal op elke bladzijde” terug te vinden waren. De Geest sloot af met: “De Szymborska die uit *De vreugde van het schrijven* spreekt, betekent in ieder geval een absolute aanwinst voor onze letteren.”

4.1.3. *Uitzicht met zandkorrel* van Gerard Rasch

De naam Rasch is al enkele keren genoemd geweest in deze masterproef, maar hier bespreek ik hem voor het eerst als vertaler. Rasch begon reeds voor de bekendmaking van de Nobelprijs aan zijn vertalingen van Szymborska's gedichten, maar *Uitzicht met zandkorrel* verscheen pas in februari 1997. Dus reken ik hem tot een post-Nobelprijs vertaler. De persoon Gerard Rasch zal ik in het deel 4.1.3.1. bespreken, maar hier geef ik wat meer informatie over zijn eerste bundel met vertalingen van Szymborska's poëzie. Toen Szymborska de Nobelprijs kreeg, moest Rasch vaart zetten achter zijn vertalingen, want de uitgever wou het ijzer smeden toen het nog heet was. Vaart zetten betekende één gedicht per dag vertalen, een ontzettend hoog tempo. Een gedicht heeft immers een soort “incubatielijd” nodig om “via vele tussenstadia goed vertaald uit het ei te komen”, om het met Rasch' (1999: 81) woorden te zeggen. Drie maanden na Szymborska's Nobelprijs verscheen de eerste druk van *Uitzicht met zandkorrel*. De bundel werd een *bestseller* (28 november 1997, *De Volkskrant*), wat een jaar later resulteerde in een *Rainbow Pocket Essential* editie.

Rasch' bundel werd zeer positief onthaald. Michaël Zeeman schreef in *De Volkskrant* (4 april 1997): “Voor een bespottelijk laag bedrag krijg je de kans in doorgaans goed lopende vertalingen met haar werk kennis te maken.” Ook journalist Jan Paul Bresser had in *Elsevier* (5 april 1997) aandacht voor de kostprijs en rekende uit dat je voor een kwart gulden per gedicht “ongeveer de hemel, of stukjes daarvan” in de schoot geworpen kreeg. Ook voor Rasch had Bresser alleen maar positieve woorden: “En vertaler Gerard Rasch verdient een nobele prijs als de postbode van deze poëzie: met hart en ziel vanuit het Pools in onze kleine taal uitgezet en vervolgens op de stoep gezet” (5 april 1997, *Elsevier*). John Vervoort (17 mei 1997, *De Gentenaar*) plaatste de bundel bij “de mooiste en ontroerendste poëzie” die hij ooit gelezen had. In *NRC Handelsblad* (7 maart 1997) schreef auteur Pieter Frans Thomése een

zeer lovende recensie. Vooral ‘Over de dood zonder overdrijving’ overrompelde Thomése: hij vond het gedicht zo goed dat hij in het midden even een pauze inlaste en het gedicht luidop begon te declameren. Afsluiten deed Thomése met de mededeling dat hij na het lezen van Szyborska’s poëzie veel rijker was geworden: “Door hun bezieling geven ze je in woorden terug wat je ongemerkt aan werelden verloren bent.” Ook Rob Schouten (1 maart 1997, *Vrij Nederland*) was enthousiast: hij noemde haar poëzie “existentieel met een darwinistische berusting” en een “prachtig panorama op de mens”. *De Groene Amsterdammer* (26 maart 1997) bombardeerde *Uitzicht met zandkorrel* tenslotte tot boek van de maand. Toch was dichter en recensent Marc Reugebrink niet onverdeeld positief over Szyborska’s poëzie: hij vond haar gedichten krachtig en sterk, maar enkele stukken noemde Reugebrink “zwak en pathetisch”. Over de pocketeditie van *Uitzicht met zandkorrel* verschenen enkele korte recensies, onder andere in *De Standaard* (4 juni 1998), waarin journaliste en dichteres Rita Geys schreef dat het leek “alsof Szyborska in elk gedicht de poëzie opnieuw uitvindt.” Journalist Johan Vandenbroucke (11 juni 1998, *De Morgen*) was blij met de “verpocketisering van deze poëzie” en bestempelde ze paradoxaal als “lichtvoetig en toch diepzinnig, ingehouden en toch direct.” In *Knack* (27 mei 1998) werd de bundel als “vrij toegankelijk” omschreven. In 2001 werd de *Rainbow Pocket Essential* van *Uitzicht met zandkorrel* opnieuw uitgebracht, maar deze keer met een harde kaft. *De Groene Amsterdammer* (15 december 2001) noemde Szyborska’s gedichten “groots”, maar “nooit gewichtig”. De eerder aangehaalde Vandenbroucke (21 november 2001, *De Morgen*) omschreef Szyborska’s poëzie opnieuw met een paradox: “helder en tegelijkertijd raadselachtig”.

4.1.3.1. Gerard Rasch: vertaler van Poolse literatuur

Weinig vertalers verwierven zoveel lof en bekendheid voor hun werk als Rasch. Van alle vertalers van Szyborska vond ik over Rasch het meeste literatuur. Rasch overleed op 10 maart 2004 op zevenenvijftigjarige leeftijd, maar “de enorme rijkdom van zijn nalatenschap lijkt de vrucht van meer dan een mensenleven” (20 maart 2003, *Trouw*). Rasch, omschreven door de Nederlands schrijver Chris Keulemans (1994: 72) als “een magere man met een slecht gebit en een taalgevoel [...] als een zilveren weegschaal ergens in dat geraamte”, vatte in 1965 de studie Russisch aan in Amsterdam. Als tweede taal koos Rasch Pools, hoewel Tsjechisch op dat moment veel gewilder was bij de studenten (Willemsen 2000: 3). Vandaar waarschijnlijk dat de studie van het Pools nog niet goed op punt stond, aangezien effectief Pools spreken geen vereiste was om te slagen voor het examen. Rasch moest enkel grammatica bestuderen en ongeveer 500 pagina’s literatuur lezen (Willemsen 2000: 3). Toen Rasch in 1969 afstudeerde, verkreeg hij een studiebeurs om negen maanden in Warschau te studeren. Daar leerde hij de toen in Nederland nog onbekende Poolse auteur Bruno Schulz kennen. In zijn toespraak na het ontvangen van de Martinus Nijhoffprijs 1997 sprak Rasch

(1997b: 15) met bewondering over Schulz, die zijn werk speciaal voor Rasch leek te hebben geschreven. Waarna Rasch zei: “Elke vertaler zou vroeg op zijn weg zo’n schrijver moeten ontmoeten, omdat je zo een levenslange liefde voor het vak krijgt geïnjecteerd.”

In Warschau leerde Rasch zijn echtgenote kennen: Tove Dueholm Nielsen, een Deense slaviste. Samen met haar verhuisde hij naar Denemarken, waar hij zich aan het vertalen van *De Kaneelwinkels* van Schulz zette (Mercks 2004: 2). Het boek verscheen in 1972 bij uitgeverij Moussault. Zes jaar later publiceerde hij Schulz’ *Het Sanatorium*. Daarna werd Rasch voltijds professioneel vertaler, wat hij zelf “een roekeloos besluit” noemde: “Als ik er langer over had nagedacht, had ik het misschien niet gedaan. Je moet je niet gaan afvragen of je wel genoeg zal verdienen, dat soort dingen (31 oktober 1997, *De Volkskrant*).” Toen Meulenhoff ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van de uitgeverij de werken van Schulz in één band wou uitbrengen, gaf Rasch (1997b: 15) toestemming om zijn vertalingen te gebruiken. Hij stelde echter de voorwaarde dat hij zijn “eerstelingen” waarover hij al lange tijd niet meer tevreden was, volledig mocht herzien en corrigeren. Ook Kees Mercks (2004: 2) biechtte op dat hij moeite had met de Nederlandse vertaling. In 1997 kreeg Rasch de Martinus Nijhoff Prijs voor zijn Pools vertaalwerk, en in het bijzonder voor zijn vertalingen van Schulz. De jury roemde Rasch’ hervertaling van het verzameld werk van Schulz, dat getuigde van een “toegenomen durf”, waarbij “het extremer afwijken van schoolse normen geleid heeft tot grotere leesbaarheid” (Martinus Nijhoff Prijs Jury 1997: 11). Ook Rasch’ overige vertaalwerk werd door de jury niet uit het oog verloren: de juryleden prezen zijn inzet voor de hedendaagse Poolse dichters, waaronder Szymborska (Martinus Nijhoff Prijs Jury 1997: 13). Zeven jaar nadat Rasch de Martinus Nijhoff Prijs had gewonnen, werd door Michaël Zeeman (6 februari 2004, *De Volkskrant*) geopperd om Rasch nogmaals de prijs te geven:

Sommige schrijvers krijgen hun prijzen te vroeg – sommige vertalers ook. [...] dat hij die prijs opnieuw zou behoren te krijgen. Omdat dat niet gaat, moet Rasch een standbeeld krijgen. In wat hij heeft ontsloten voor Nederlandse lezers, in wat hij heeft toegevoegd aan onze culturele ruimte, ligt een grotere prestatie ten grondslag dan alles wat, laten we zeggen, de diplomatie voor het wederzijds begrip in Europa voor elkaar heeft gekregen. Dat wij al die dichters met hun onuitsprekelijke namen kunnen lezen en in ons hart kunnen dragen, danken wij aan hem (Michaël Zeeman, 6 februari 2004 in *De Volkskrant*)

Zo’n lofbetuiging komt zelden een vertaler toe en dat stoorde Rasch heel erg. De miskennis van het werk dat een vertaler verricht, was iets waar Rasch zich tegen verzette. In zijn dankrede na de Martinus Nijhoff Prijs beschreef Rasch (1997b: 16) wat een vertaler allemaal moet zijn: een parasiet, een exhibitionist, een voyeur, een goede politieagent, een diplomaat, een verlicht despoot, een pragmaticus en God. Waarna Rasch besloot: “Kortom, het beroep

van vertaler is menselijk gezien onmogelijk.” En toch wordt de vertaler vaak niet vermeld in recensies, terwijl een “technische beoordeling van het kunnen van de vertaler” (Rasch 1997b: 16) nooit zou mogen ontbreken. Aan journaliste Karin Veraart (31 oktober 1997, *De Volkskrant*) vertelde Rasch dat hij geen sterrenstatus voor de vertalers bepleitte, “maar het mag wel duidelijk zijn welke inspanning achter een goede vertaling schuilgaat.” Ook Maarten Asscher (2002: 301) vond dat vertalers meer krediet verdienen: “[...] als men het totaal van hun daarmee gerealiseerde honoraria zou delen door het aantal uren dat deze vertalers aan het werk van ‘hun’ auteurs hebben besteed, dan komt men uit op beschamende uurtarieven, die de geïnvesteerde energie en talenten op geen enkele manier kunnen rechtvaardigen” (Asscher 2002: 301). Ook het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds eiste in 2008 meer geld om vertaalopleidingen aan de universiteiten op te starten en tevens een betere verloning voor vertalers, want er kwamen steeds minder nieuwe vertalers bij, terwijl “wij in Nederland nooit kennis hadden kunnen nemen [...] van Szymborska zonder Gerard Rasch” (16 mei 2008, *De Volkskrant*). Rasch werd ook in andere artikels geprezen voor zijn vertalingen. Asscher (2002: 301) somde een aantal vertalers op die een ‘voltreffer’ hadden vertaald, zoals Rasch met “zijn succesvolle Szymborska-vertalingen”. Ook Kees Fens had aandacht voor Rasch: “Voor het vertaalwerk van Gerard Rasch kan men alleen maar de grootste bewondering hebben” (2 juli 1999, *De Volkskrant*). Toch beseft Rasch (2001: 75) dat vertalers hoogstens “knap of minder knap epigonenwerk” leveren en niet op dezelfde hoogte staan als auteurs.

Rasch werd niet enkel door recensenten gelauwerd. Naar aanleiding van de publicatie van de Nederlandstalige versie van *Onverplichte lectuur* had journalist Renée Postma van *NRC Handelsblad* (26 februari 1999) een gesprek met Szymborska. In dat interview verbaasde Szymborska zich over het succes van haar columns in Nederland, aangezien ze vond dat ze over “heel plaatselijke onderwerpen” schreef. Daarna maakte ze zich de bedenking dat de vertaler blijkbaar goede keuzes had gemaakt bij de samenstelling van de bundel. Daarna schreef Postma nog dat Szymborska zich later in het gesprek nog zal laten ontvallen dat ze veel te danken heeft aan haar vertalers. Nergens in het artikel vermeldde Postma echter Rasch’ naam. Daarop besloot Jan Willem Bos uit Leiderdorp een lezersbrief naar *NRC Handelsblad* (5 maart 1999) te schrijven, waarin hij zich verbaasde dat “de naam van de voortreffelijke Nederlandse vertaler van mevrouw Szymborska niet wordt genoemd.” Daarop besloot hij zelf de naam van de vertaler te onthullen: “Het is Nijhoffwinnaar Gerard Rasch, die terecht veel roem voor zijn vertalingen van de gedichten heeft geogst.”

Vertalen was voor Rasch niet enkel kommer en kwel, hij kon er ook plezier aan beleven. Zo liet hij zich in zijn artikel in *Optima* (Rasch 1999: 76) ontvallen dat hij zich geen mooier vak kan bedenken dan “het vak van poëzie-vertalen”. Verder schreef Rasch (1999: 85) dat hij ervan hield om neologismen te creëren bij het vertalen van proza. Dit viel ook sommige lezers op. Zo schreef auteur Aart van Zoest (2008) dat hij vaak denkpauses inlaste tijdens het lezen van *Het Sanatorium* van Schulz, zoals bij de woordencombinatie

“grondeloosheid van het transcendente”. Het woord grondeloosheid komt niet voor in een woordenboek, maar “komt uit de koker van de supervertaler Gerard Rasch”. Op Poetry International had men eveneens oog voor het speelse aspect van het vertalen: “Gerard Rasch komt op de slotavond niet meer bij van het lachen als hij [...] het traditionele 'Doorfluisteringen' presenteert” (21 juni 1999, *De Volkskrant*). Bij dat spel wordt een Nederlandstalig gedicht achtereenvolgens vertaald in verschillende talen, waarna de laatste vertaler het gedicht terug naar het Nederlands vertaalt, wat vaak een compleet ander resultaat geeft: “Rasch komt op regels die nog maar heel in de verte aan het origineel herinneren” (21 juni 1999, *De Volkskrant*).

Op 10 maart 2004 overleed Rasch. Kees Mercks (2004: 2-3) schreef een necrologie over zijn vriend en collega. Rasch was reeds in zijn studentijd ambitieus: “Ik herinner me uit die tijd dat hij geniaal wilde worden. Ver uitsteken boven de middelmaat wilde hij en daar werkte hij dan ook als een bezetene aan (Mercks 2004: 2).” Mercks sloot zijn artikel af met volgende woorden: “In hem verliezen we een strenge, doch lieve man en een begenadigd vertaler, die bewees dat zijn aloude wens een vleugje genialiteit te bezitten, bewaarheid zou worden” (Mercks 2004: 3). Ook Lesman (20 maart 2004, *De Volkskrant*) schreef een artikel over Rasch, waarin hij hem omschreef als een “gedreven vertaler”, die vele introducties van Poolse auteurs op zijn naam mocht schrijven. Ook had hij veel betekend voor de populariteit van Szymborska in Nederland. Lesman schreef dat Rasch te vroeg van ons was heengegaan, maar dat zijn literaire erfenis van onschatbare waarde zou blijven. In januari 2005 verscheen de poëziebundel *Prime Time* van de Nederlandse dichter Erik Menkveld, waarin het gedicht ‘Wat spraken wij’ werd opgenomen, ter ere van Gerard Rasch. In het gedicht wordt een namiddag beschreven, die Menkveld (2005: 50) met Rasch en “de grote van het roken rolstoelbehoevende roker” Zbigniew Herbert in het Amsterdamse Scheepvaartmuseum had doorgebracht. Ik heb het gedicht overgenomen in de bijlagen, onder 11.5.

Voor zijn dood had Rasch ‘Het Plan’ aan zijn dochter Miriam uitgelegd: Rasch wou nog een laatste boek uitbrengen, dat een verzameling van zijn favoriete Poolse dichters moest worden (Rasch 2005: 7). Dat laatste boek werd *Memento*: een selectie uit de 280 gedichten die Rasch zijn dochter naliet in een envelop. Journalist Michel Krielaars (6 januari 2006, *NRC Handelsblad*) noemde *Memento* een “fraai geheel” en “een aanwinst voor iedere liefhebber van Poolse poëzie.” Besluiten deed Krielaars met de woorden dat Gerard Rasch trots zou geweest zijn op zijn dochter, die erin geslaagd was een “fascinerende selectie van haar vaders nagelaten werk te maken.”

4.1.3.1.1. Gerard Rasch: vertaler van Szymborska

Na de uitgebreide biografie van Rasch, ga ik in dit deel dieper in op Rasch vertalingen van Szymborska. In *Over Szymborska en Herbert, zonder overdrijving: vertalenderwijs* besprak

Rasch hoe hij te werk ging bij zijn vertalingen van Szymborska en Herbert. In de inleiding vergeleek Rasch (1999: 76-77) beide dichters, die een verschillend karakter hadden. Dit weerspiegelde zich ook in hun poëzie: de gedichten van Herbert zijn ernstiger, zwaarder en vooral veel persoonlijker. Szymborska is in haar gedichten bijna altijd onzichtbaar: “zij verstaat als geen ander de kunst van het verdwijnen in hetgeen ze schept” (Rasch 1999: 77). Om het specifieke verschil tussen beide dichters te duiden, leende hij een citaat van Kees Fens (2 juli 1999, *De Volkskrant*): “Szymborska vind ik schitterend, maar van Herbert houd ik.” Hiermee bevestigde Rasch hetgeen Lesman (2012) me schreef in zijn mail: Rasch was “geen overdreven liefhebber van de gedichten van Szymborska.” René Smeets (2001a: 55) kon zich eveneens niet van de indruk ontdoen dat door Rasch “méér zorg aan Herbert is besteed dan aan Szymborska.” Hoewel Rasch (1999: 77) in het artikel schreef dat Szymborska’s gedichten “bijna griezelig volmaakt” zijn, stoorde het hem duidelijk dat ze, door haar afwezigheid in haar gedichten, een afstand tussen zichzelf en de lezers creeërde. Zo liet Rasch zich in *De Volkskrant* (31 oktober 1997) ontvallen: “Je kunt drie maanden met haar bezig zijn, en toch niet het gevoel hebben haar beter te leren kennen. Herbert is persoonlijker.” In het gesprek met Willemsen (2000: 5) haalde Rasch dat verschil nog eens aan: “Ze heeft een paar gedichten over de liefde geschreven, maar ze is koel, ze schept geen intimiteit. Herbert heeft dat wel.” In zijn artikel gaf Rasch (1999: 77) toe dat niet alle gedichten van Herbert van hetzelfde hoge niveau waren, in tegenstelling tot die van Szymborska. En toch sluimerde Rasch’ voorkeur voor Herbert voortdurend door het artikel. Misschien voelde Rasch zich verwant met Herbert? Immers, in het juryrapport van de Martinus Nijhoff Prijs (1997: 12) werd het verschil tussen een vertaalvirtuoos en een vertaalkunstenaar besproken. Een vertaalvirtuoos is een vertaler die in staat is om een willekeurige tekst te vertalen, maar van zodra er een foutje insluipt, is het effect van zijn vertaling weg. Een vertaalkunstenaar daarentegen is “een ware artiest” en bij hem “geldt daarentegen vooral de persoonlijke inzet en is een oneffenheidje hier en daar haast onontbeerlijk voor zijn succes.” De jury rekende Rasch tot de laatste categorie. Als ik de termen virtuoos en kunstenaar toepas op Szymborska en Herbert, lijkt Herbert in dezelfde categorie te behoren als Rasch: de virtuozen. Vandaar misschien de duidelijke voorliefde van Rasch voor Herbert en niet voor Szymborska, die tot de categorie van kunstenaar behoorde?

Rasch ging daarna dieper in op zijn vertaling van het gedicht ‘Zdumienie’ (Verwondering), een gedicht van tien lettergrepen per regel. Dit was in de vertaling niet meer het geval, want Rasch (1999: 79) vond het geen probleem als zijn vertaling wat langer of korter was, “als het maar rijmde en ritmisch liep.” Dit is een duidelijk tegengestelde aanpak dan die van Vereecken, die dan ook steeds koos voor een tweetalige bundel. Vereecken vertelde me dat ze steeds zo gebald mogelijk vertaalde en zich steeds spiegelde aan de oorspronkelijke regel. In de verantwoording van *Dichters van nu: Wisława Szymborska* had Vereecken (2001: 45) die verschillende werkwijze al eens geformuleerd: “Terwijl Rasch in

zijn ‘omvangrijkste bloemlezing ter wereld’ vooral een vlotte vertaling heeft geleverd, heb ik meer aandacht geschonken aan de vormelijke aspecten en aan het ritme van de gedichten.”

4.2. Reactie van de pers op de drie eerste bundels

Over *Uitzicht met zandkorrel* verscheen een groot aantal recensies, maar Vereeckens en Govaerts’ bundel werden vooral gezamenlijk met Rasch’ bloemlezing besproken. In *Trouw* (21 februari 1997) verscheen een recensie waarin de drie bundels met naam en vertaler werden genoemd, waarbij werd vermeld dat ze alledrie nauwelijks reppen over haar privéleven. In de rest van het artikel werden Govaerts en Vereecken doodgezwegen: elk citaat uit Szyborska’s gedichten kwam uit Rasch’ pen en enkel Rasch’ bundel werd apart besproken en gelauwerd omdat de bloemlezing “zeer omvangrijk” was. Van Deel was zeer positief over Szyborska’s poëzie, waarbij hij van de “ene verbazing in de andere valt.” In *Provinciale Zeeuwse Courant* (22 november 1996) werden *Verrukking en wanhoop* en de vertalingen van Govaerts in *Optima* goed beoordeeld, maar beide bundels waren volgens schrijver Hans Warren te Vlaams. Ook vestigde Warren de aandacht op de onderlinge verschillen tussen de Nederlandstalige vertalingen, zoals in ‘Toespraak in het bureau van gevonden voorwerpen’. Govaerts (1996: 10) vertaalde een zin als “ik wuifde het weg met mijn vin, brak er mijn gewei niet over”, terwijl er bij Vereecken (Szyborska 1996: 45) “wuifde het weg met mijn vinnen, schudde mijn takken” stond. In Vereeckens bundel (Szyborska 1996: 44) stond de originele tekst naast haar vertaling: “machnęłam na to pletwą, wzruszyłam gałęziami”, wat letterlijk “ik wuifde het weg met mijn vin, schudde met mijn takken.” betekent. Beide vertalers hadden de zin dus niet helemaal correct vertaald, maar Vereecken had waarschijnlijk rekening gehouden met het aantal lettergrepen. Ondanks de verschillen in vertaling raade Warren de lezers aan om een bundel van Szyborska te kopen, want “haar werk is voor ieder een verrijking.” Vijf maanden later berichtte dezelfde Warren (18 april 1997, *Provinciale Zeeuwse Courant*) over *Verrukking en wanhoop* en de twee nieuwe bundels: *De vreugde van het schrijven* en *Uitzicht met zandkorrel*. Opnieuw bekritiseerde Warren de te Vlaamse inslag bij Vereecken en Govaerts. Tevens vestigde hij de aandacht op het verschil in vertaling in het gedicht ‘Elk geval’. Govaerts (Szyborska 1997a: 14) en Vereecken (Szyborska 1996: 39) vertaalden allebei een zin als “Gelukkig dreef een scheermes op het water”, terwijl Rasch (Szyborska 1997b: 52) diezelfde zin vertaalde als: “Gelukkig dreef er een strohalm in het water.” In de Poolse zin stond “brzytwa”, wat letterlijk “scheermes” betekent. Toch wijzigde Vereecken (Szyborska 2001: 151) haar latere vertaling in “strohalm”. Hoewel ze de juiste letterlijke vertaling had gebruikt, bleek een poëtischer woord beter te passen in het gedicht. Als afsluiter merkte Warren op dat hij nog niemand was tegengekomen die niet enthousiast was over de poëzie van Szyborska. In het literair tijdschrift *Armada* recenseerde hoogleraar genderstudies aan de Universiteit van

Maastricht Maaïke Meijer de drie bloemlezingen van Szymborska. Meijer prees Szymborska's poëzie omwille van de hoge kwaliteit en de helderheid van haar gedichten. Meijer (1997: 77) genoot “van deze poëzie, in alledrie de vertalingen”, maar vond het enorm jammer dat ze zelf geen kennis van de Poolse taal had: “Ik zou Pools moeten gaan leren om Szymborska ten volle te kunnen savoueren” (Meijer 1997: 76). Meijer (1997: 78) formuleerde scherpe kritiek op Vereeckens voorwoord. Vereecken beschreef Szymborska's belangrijkste thema als “de mens en zijn omringende wereld”, waarop Meijer fel tekeering tegen het mannelijk bezittelijk voornaamwoord dat Vereecken hanteerde: “Hoe kan een vrouwelijke vertaler haar dichteres zo in die vermeend seksneutrale maar in feite mannelijke wereld duwen?” Op haar website schrijft Meijer (2011) dat ze zich in de jaren zeventig bezighield met het feminisme, een thema dat haar twintig jaar later duidelijk nog nauw aan het hart lag. In *Knack* (12 maart 1997) werden de drie bundels kort vermeld, maar zonder inhoudelijke commentaar. Tenslotte werden de drie bundels nog aan een vergelijking onderworpen door één van de vertalers zelf: Jo Govaerts. Govaerts had vooral aandacht voor de gelijkenissen tussen haar bundel en die van Vereeckens, terwijl Rasch steeds voor andere mogelijkheden had gekozen. Zo werkte Rasch met voetnoten in zijn bloemlezing, terwijl Vereecken en Govaerts (1998: 8) besloten “die realia consequent om te zetten naar vergelijkbare referenties voor het Nederlandstalige publiek”.

4.3. *Vertalingen van Rasch*

In dit deel zal ik de vertalingen van Szymborska's poëzie door Rasch chronologisch bespreken. Alle bundels van Szymborska die door Rasch werden vertaald, verschenen bij de Nederlandse uitgeverij Meulenhoff, die na Szymborska's Nobelprijs de vertaalrechten had opgekocht. Enkel Rasch' bloemlezing *Bittere oogst* verscheen bij een andere uitgeverij: De Bezige Bij.

4.3.1. *Onverplichte lectuur*

In 1998 verscheen *Onverplichte lectuur*, een boekje gevuld met ‘feuilletons’, zoals Szymborska (1998: 9) ze zelf benoemde. Het waren korte recensies over allerhande boeken, van Montaigne tot een handboek over het huishouden, die verschenen in *Życie Literackie*. Rasch selecteerde vijftien zestig feuilletons en voegde die samen tot *Onverplichte lectuur*.

Het meest enthousiast over deze bundel was Tom van Deel (11 september 1998, *Trouw*). Hij droeg het boekje al twee weken bij zich, waardoor hij “het ongeveer tweeënhalve keer” uit had en in die twee weken hadden de feuilletons van Szymborska hem nog geen seconde verveeld. Hij loofde Rasch voor diens “heerlijke” vertaling. De lofrede sloot van Deel af met een smeekbede: “Meneer Rasch, wilt u alstublieft, alstublieft nog een keer een

bloemlezing vertalen met stukjes van mevrouw Szymborska?” Ook columnist Guus Middag (11 september 1998, *NRC Handelsblad*) was onder de indruk van *Onverplichte lectuur*. Middag citeerde uitgebreid stukjes uit Szymborska’s feuilletons en noemde ze “verrassend, veelzijdig, geestig, leerzaam” en vergelijkbaar met haar poëzie, waarin tevens verwondering en verbazing een hoofdrol opeisen. Afsluiten deed Middag met een mooi compliment: hij gaf de lezer de raad om het boekje als ware het een scheurkalender te lezen en niet in één ruk te verslinden, want “daarvoor is elk van deze 65 columns te goed”. De andere recensenten vonden *Onverplichte lectuur* wel goed, maar waren niet zo onder de indruk als van Deel en Middag. Journalist Carel Peeters (19 september 1998, *Vrij Nederland*) was positief over Szymborska’s leesmethode, waarbij ze elk boek, al dan niet gelauwerd door critici, als een stukje poëzie beschouwde. In Szymborska’s korte essays stootte Peeters op opmerkingen die, al bedoelde Szymborska het waarschijnlijk niet zo, als “metaforen van het menselijk doen en laten” kunnen gezien worden. Jan Paul Bresser (19 september 1998, *Elsevier*) noemde *Onverplichte lectuur* een “mooi boekje als nadere kennismaking met de dichteres.” Want net als in haar poëzie, speelde verbazing een grote rol in haar column, vond Bresser. In *De Groene Amsterdammer* (30 september 1998) was Marc Reugebrink, net als over *Uitzicht met zandkorrel*, niet erg enthousiast. Szymborska’s stukjes gingen vooral uit van “verbazing”, dat “maakt het lezen van deze bundel columns aangenaam, ook al zijn ze soms wat flauw, en doet men er goed aan ze mondjesmaat tot zich te nemen.” Reugebrink adviseerde de lezer zelfs over het tijdstip en het aantal: best één column lezen net voor het slapengaan. Ook *Knack* (23 september 1998) gaf de raad aan zijn lezers om de bundel “in stukjes en beetje te lezen”, maar gaf het wel de kenmerken “onderhoudend, leerzaam en aanstekelijk” mee. Ook de Vlaamse auteur Joris Note (26 november 1998, *De Standaard*) had aandacht voor de juiste leeswijze van Szymborska’s bundel: met tussenpauzes. Note merkte op dat alle stukjes geestig en lichtvoetig werden geschreven. Toch plaatste hij niet alle stukjes op dezelfde hoogte: enkele columns schrompelden volgens hem ineens na een tweede lezing. Op het einde drukte Note zijn hoop uit dat *Onverplichte lectuur* niet onopgemerkt zou blijven. “Wie zo spits en zijdelings kan lezen en denken en schrijven” verdiende immers een goede plaats in de boekenkast. Journalist Pascal Cornet (12 november 1998, *De Morgen*) vond dat Szymborska in haar feuilletons af en toe tot leuke en verfrissende inzichten kwam, maar veel meer bereikte de Poolse dichteres niet: “De titel dekt meestal wel de lading: het is duidelijk niet met deze stukjes dat Szymborska zich de Nobelhemel heeft ingeschreven.” Toch waren “deze pretentieloze schnabbels” aangenaam leesvoer, temeer omdat Szymborska heldere taal gebruikt, wat volgens Cornet de frisheid van haar gedachten verhoogde. In *NRC Handelsblad* (26 februari 1999) verscheen een interview met Szymborska, waarin ze haar verbazing uitte over het succes van *Onverplichte lectuur* in Nederland. Zelf beschouwde ze haar feuilletons immers als Poolse “plaatselijke onderwerpen”. Tenslotte verscheen nog een neutrale recensie van *Onverplichte lectuur* in *De Volkskrant* (4 september 1998). De anonieme journalist had de

bundel duidelijk nog niet gelezen: hij vermeldde enkel het aantal pagina's en had meer aandacht voor vertaler Rasch, "die ook haar poëzie vertaalde en mede voor die vertalingen vorig jaar de Nijhoff-prijs kreeg". Ik kan dus besluiten dat *Onverplichte lectuur* goed ontvangen werd door de Nederlandstalige pers, weliswaar als leuk tussendoortje en niet als Grote Literatuur.

4.3.2. *Einde en begin*

Einde en begin (eerste druk: 1999) is een uitgebreidere versie van *Uitzicht met zandkorrel*: het bevat dezelfde gedichten, die Rasch had herzien, aangevuld met ongeveer tachtig andere gedichten. De bundel werd verscheidene keren herdrukt en aangevuld met nieuwe gedichten, waardoor er soms een tijdsverschil kan optreden tussen de verschillende recensies.

In de pers werd *Einde en begin* goed ontvangen, net als zijn voorganger *Uitzicht met zandkorrel*. Guus Middag recenseerde opnieuw Szymborska's bundel voor *NRC Handelsblad* (5 november 1999). Zijn recensie is echter meer een soort column, waarin hij uitgebreid citeerde uit *Einde en begin* en zijn bewondering voor Szymborska niet kon verbergen. Vooral Szymborska's kijk op de wereld overdonderde Middag meteen: hij vergeleek haar gedichten met een fysisch experiment, waaruit nieuwe inzichten op de wereld vloeien. Middag puurde een soort vast schema uit Szymborska's gedichten, waarbij Szymborska "het Mozartiaans spelen met invalshoeken en benaderingen" combineert met een "goedgekozen begin, goed gedoseerde humor en bijna altijd een trefzeker einde." Kees Fens (10 september 1999, *De Volkskrant*) roemde de enorme woordenrijkdom in Szymborska's gedichten en vond één constante in het werk van Szymborska: "Nogal eens wordt de vertrouwde wereld voorgesteld in de ontkenning ervan", waardoor Szymborska tot nieuwe gedachten, en dus ook gedichten, kwam. Ook vertaler Rasch ontving vleiende woorden van Fens: "Als bij elke goede vertaling van poëzie wordt in de vertaling van Szymborska's poëzie de Nederlandse taal op nog onbekende manier geactiveerd." Nog verder in het artikel riep Fens "Dat is vertaalkunst!" uit. Ook recensent Tom van Deel was opnieuw van dienst voor *Trouw* (4 september 1999). Van Deel roemde Szymborska's blik op de wereld, haar composities en haar kunst om perfect te veralgemeniseren. Daarna formuleerde hij een bijzonder mooi compliment voor Szymborska en eveneens voor haar vertaler Rasch: "De gedichten van Szymborska, in deze overtuigende vertaling van Rasch, zijn een bezit voor het leven en ik bedoel dat precies zoals ik het zeg. Wie ze leest kan niet meer zonder en zal er voortdurend naar teruggrijpen." In *Vrij Nederland* (11 september 1999) omschreef Annemiek Neefjes Szymborska's oeuvre als een "dichterlijk asiel" voor "verloren voorwerpen, handelingen, gemoedstoestanden en emoties." Szymborska's gedichten bezitten tevens een eigenschap die Neefjes erg kon bekoren, maar desondanks niet veel voorkomt in poëzie: "ze ontlocken een lach." In *Knack* (5 januari 2000) verscheen een recensie van literair criticus Paul Demets, die zijn betoog begon met het

complementeren van de “puike vertaling van Gerard Rasch”. Szymborska’s gedichten noemde Demets “overrompend eenvoudig en sereen”, verpakt in een losse vorm en helder taalgebruik. Ook *De Morgen* (15 september 1999) had lovende woorden voor Szymborska, die werd omschreven als een “échte ontdekking”. Even enthousiaste woorden gingen op voor de beschrijving van de bundel: “En nu is het helemaal smullen met *Einde en begin*.” Vooral het feit dat Szymborska laat zien dat poëzie over werkelijk alles kan gaan, kon *De Morgen* erg bekoren. In *De Tijd* (20 oktober 1999) verscheen een kort artikel waarin de gedichten in *Einde en begin* als helder en licht ironisch omschreven werden. Een echt waardeoordeel geeft *De Tijd* niet, maar het artikel vermeldde wel uitgebreid de vertaler Rasch en de fout die op de flaptekst stond: Szymborska won in 1996 de Nobelprijs en niet in 1997. *Einde en begin* maakte zelfs een opwachting in *Het Laatste Nieuws* (30 juni 2007). Journalist Jean-Paul Mulder biechtte op dat de krant niet vaak een dichtbundel recenseert, maar voor Szymborska’s bundel maakte Mulders graag een uitzondering. Vooral Szymborska’s toegankelijke gedichten, taalgebruik en verwondering grepen Mulders naar de keel.

Ik vond één recensie die Szymborska’s poëzie niet zo’n warm hart toedroeg als de voorgaande: de al eerder vermelde Joris Note omschreef Szymborska’s poëzie als “sympathiek”, maar positievere termen waren er niet te bespeuren in zijn artikel (2 december 1999, *De Standaard*). Note schreef dat het verrassingseffect van Szymborska’s gedichten “niet duurzaam genoeg” was: bij een tweede lezing sloeg Note bepaalde stukken van gedichten over, want hij had de pointe reeds door. Deze kritiek doet een beetje denken aan hetgeen Note formuleerde in zijn recensie over *Onverplichte lectuur* (zie 4.3.1.). Note haalde nog harder uit: hij telde talrijke zwakke plekken in Szymborska’s poëzie en weinig gedichten vond hij “werkelijk gaaf of volmaakt”. Note excuseerde zich als het ware voor zijn kritiek door zich af te vragen of hij misschien in een te mismoedige stemming *Einde en begin* had doorbladerd. Als ultieme goedmaker sloot Note af met de woorden: “Maar kom, nog gauw een mooie strofe uit het indrukwekkende “Theaterimpressies”.”

4.3.3. Bittere oogst

Met een deel van het prijsgeld van de Martinus Nijhoff Prijs realiseerde Rasch in 2000 een anthologie van de Poolse poëzie uit de twintigste eeuw. Rasch was zoals steeds ambitieus en legde de lat hoog: hij besloot “geen ‘minor poets’ op te nemen” (Rasch 2000b: 9), maar zich te beperken tot de beste dichters. Het resultaat was een bloemlezing met achttien Poolse poëten. Naar aanleiding van de publicatie van *Bittere oogst* verscheen in *Tijdschrift voor Slavische literatuur* een interview met Rasch (Willemsen 2000: 3-8) en een artikel door Rasch (2000: 9-14). In dat artikel schetste Rasch hoe hij te werk ging bij het samenstellen van *Bittere oogst* en legde hij verantwoording af voor zijn keuzes van dichters. Over bepaalde dichters schreef Rasch pagina’s vol, maar bij Szymborska hield hij het kort. Rasch (2000b:

12) vermeldde dat hij zes vrouwen had opgenomen, “meer dan een kwart van het totaal”. De vrouwelijke poëzie heeft het gemeenschappelijk kenmerk dat ze “vrijer” is dan die van mannelijke dichters, “alsof onderdrukking en ellende hen sterk hebben gemaakt, alsof ze in het oog van de orkaan een niche hebben geschapen, waarin ze hun gang kunnen gaan” (Rasch 2000b: 13). Daarna vermeldde Rasch voor de eerste en enige keer Szymborska’s naam in zijn betoog: “Het werk van Wislawa Szymborska demonstreert dit overtuigend” (Rasch 2000b: 13). Rasch nam tien gedichten op van Szymborska in *Bittere oogst*.

4.3.4. *Het moment*

In 2003 verscheen de Nederlandstalige vertaling van Szymborska’s bundel *Chwila: Het moment*. Dat ging niet ongemerkt voorbij, want het was de eerste nieuwe bundel van Szymborska sinds ze de Nobelprijs had ontvangen. De verwachtingen waren dus hooggespannen, maar werden ingelost. In *De Volkskrant* (25 april 2003) verscheen een interview van Arjan Peters met Szymborska, weliswaar per email. Szymborska’s antwoorden “bleken kort maar veelzeggend, net als de gedichten uit *Het moment*.” Zelfs de gratis krant *Metro* (24 september 2003), die doorgaans niet veel boeken bespreekt, had aandacht voor Szymborska en noemde *Het moment* “een grand cru van een ster zonder streken.” Haar poëzie werd omschreven als nuchter, maar met een bitterzoete nasmaak. *Metro* sloot af met de woorden: “Om te lezen en te herlezen.” *Trouw* (17 mei 2003) deed beroep op journalist Peter de Boer om *Het moment* te recenseren. Ook de Boer was positief over de langverwachte bundel: *Het moment* “bevat alles wat Szymborska tot zo’n fascinerende dichteres maakt.” Haar poëzie is licht filosofisch maar op een heel intieme manier, “alsof ze een goede vriendin over een merkwaardig voorval van de avond ervoor vertelt.” Besluiten deed de Boer met de woorden: “[...] zij imponeert zonder het zelf te willen, op een schijnbaar vanzelfsprekende manier.” Szymborska’s andere vertaler Jo Govaerts schreef een recensie voor *De Standaard* (4 september 2003). Govaerts omschreef de vertaling van Rasch als “degelijk” en de kaftafbeelding als “oubollig”. Govaerts was tevreden dat de dichteres nog steeds “Szymborskaiaanse” gedichten schreef die “je even doen glimlachen met al die pijnlijke dingen waar andere mensen zo moeilijk woorden voor vinden”. Als laatste gaf Govaerts het gedicht ‘Retourbagage’ mee, “een van de ontroerendste gedichten die Szymborska heeft geschreven”. *De Tijd* (14 mei 2003) vergeleek Szymborska’s gedichten met “ingetogen getuigenissen van de eenvoud” en noemde *Het moment* een bijna naadloze voortzetting van haar voorgaande werk. *Het Belang van Limburg* (24 mei 2003) omschreef die voortzetting als een “feest van herkenning” en haar gedichten als “poëzie met een eeuwigheidswaarde.” Guus Middag (2 mei 2003, *NRC Handelsblad*) merkte op dat er inderdaad “geen nieuwe geluiden” waren op te merken in Szymborska’s nieuwe bundel, maar niettemin werd hij “telkens weer verrast door de doordenkerijen en vondsten en driedubbele wendingen van Szymborska.”

Toch kon hij zich tijdens lezen van de nieuwe bundel niet ontdoen van de gedachte dat Szyborska's poëzie eigenlijk meer "een leuke verzameling ideeën en aforismen, proza met lichte toets, preekjes over dingen des levens in een speels arrangement" was. Maar Szyborska schreef wel degelijk poëzie, omwille van de moeilijk aantoonbare, maar "dichterlijke middelen als dosering, versnelling en vertraging, zinsafbreking, slinkse overgang en subtiele stilte." In *Knack* (28 mei 2003) werd tevens verheugd gereageerd dat Szyborska nog steeds haar kenmerkende relativiseringsvermogen en nieuwsgierigheid bezat. Haar poëzie werd als veranderlijk en genuanceerd omschreven, maar het interessantst vond de anonieme recensent de gedichten waarin Szyborska moeilijke en onvatbare dingen behandelt, zoals de ziel, die volgens haar van klokken en spiegels houdt: "Als Szyborska het opschrijft, zou je het bijna gaan geloven." In *De Volkskrant* worden wekelijks vijf boeken aan de lezer aangeraden en in de week van 16 mei 2003 stond *Het moment* in dat lijstje, met de bondige omschrijving: "Toegankelijke, verraderlijke, lichtvoetige en humane gedichten." René Smeets (2003: 9-10) schreef voor *Revolver* een recensie, waarin hij haar bundel als lichtvoetig, maar niet lichtzinnig omschrijft. In Szyborska's gedichten draait het voortdurend rond de realiteit, want "zelfs de rijkste en wildste fantasie is niet zo rijk en wild als de werkelijkheid" (Smeets 2003: 10). In *Oost-Europa Tijdingen* verscheen een recensie van Kris Van Heuckelom (2004: 40-41), docent Poolse taal- en letterkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven. Van Heuckelom (2004: 41) bestempelde Szyborska's poëzie als tijdloos ironisch en paradoxaal, die tevens "langs sluiske omwegen en vanuit verrassende invalshoeken de 'grote levensvragen' op de lezer afstuurt." Van Heuckelom formuleerde een kritiek, die gelijkaardig was aan die van Joris Note: bij een tweede lezing van haar gedichten bleken sommige reeds uitgewerkt, omdat de pointe reeds duidelijk was. Toch zal deze bundel volgens Van Heuckelom menig poëziefhebber vele momenten van leesplezier bezorgen. Van Heuckelom (2004: 41) had enkel lof voor Rasch, die met *Het moment* "zijn reputatie van beslagen poëzievertaler" alle eer aandoet.

4.4. Vertaling van Jeannine Vereecken: *Bloemlezing uit de poëzie van Wisława Szymborska*

Na *Verrukking en wanhoop* beslisten Vereecken en het Poëziecentrum een dikkere bundel samen te stellen. Vereecken (2012b) werkte vijf jaar lang aan haar vertalingen, vooral in het weekend en op maandagochtend, "een ideale overgang van het weekend naar de werkweek."

Toen *Bloemlezing uit de poëzie van Wisława Szymborska* van de persen rolde, kreeg Vereecken (2012b) een dreigend telefoontje van uitgeverij Meulenhoff. Willy Tibergien van uitgeverij Poëziecentrum had blijkbaar over het hoofd gezien dat Meulenhoff de exclusieve Nederlandstalige vertaalrechten van Szyborska had opgekocht. Daarop meldde Meulenhoff Vereecken dat het boek "vernietigd" moest worden. Meulenhoff eiste een schadevergoeding van het Poëziecentrum, die besloot het honorarium van Vereecken door te sluisen naar

Meulenhoff. Ook werd er een contract opgesteld, waarin stond dat *Bloemlezing uit de poëzie van Wisława Szymborska* niet meer mocht verschijnen en dat er niets uit mocht overgenomen worden. Uiteraard was dit een klap voor Vereecken (2012b): “Ik vind het echt erg dat creatief werk en geestelijk erfgoed zo kan geclaimd worden en eigendom wordt van een uitgeverij.” Rasch was op de hoogte van de “piratenuitgave” die was verschenen in België, wat hij als “ergens wel leuk, maar wel illegaal” bestempelde (19 juni 2001, *De Volkskrant*). Rasch dacht dat de Belgische vertaalster ontevreden was met de Nederlandse vertalingen. Verder haalde hij de illegale bundel aan om Szymborska’s populariteit te benadrukken, wat bleek uit het feit dat ze haar “in België voor zichzelf” wilden. Nergens werd de naam van de bundel of de vertaalster vernoemd, maar het is duidelijk dat het over de bloemlezing van Vereecken ging.

Ondanks de heisa met uitgeverij Meulenhoff verschenen een aantal recensies over Vereeckens bloemlezing. In *De Gazet van Antwerpen* (12 mei 2001) kreeg *Bloemlezing uit de poëzie van Wisława Szymborska* vier sterren van de vijf en werd Szymborska’s poëzie omschreven als toegankelijk en herkenbaar. De overige vier artikelen waarin Vereeckens bundel werd vermeld, waren vergelijkende recensies met *Einde en begin* van Rasch. In *Kreatief* verscheen een recensie van René Smeets (2001a: 48-58). In zijn inhoudelijke analyse ging Smeets dieper in op het verschil in de manier van vertalen tussen Rasch en Vereecken. Smeets (2001a: 54) gaf de voorkeur aan Rasch’ vertaling, die wat “meer schwung” heeft en een meer literair gevoel opwekt. Een punt van kritiek van Smeets (2001a: 54) dat voor beide bundels gold, was dat Szymborska’s vroegere gedichten niet werden opgenomen. Rasch (1999: 76) beweerde echter dat hij alles had vertaald, waar Szymborska hem toestemming voor had gegeven, “hetgeen wil zeggen dat haar jeugdwerk niet is opgenomen.” En Vereecken vermeldde in ons gesprek dat Szymborska haar vroeger werk liever niet gepubliceerd zag. Smeets’ kritiek vind ik dus onterecht, aangezien een vertaler steeds de wens van de auteur dient te respecteren. Tenslotte vergeleek Smeets de aantekeningen van de vertalers die bij de bundels werden gevoegd, wat een opmerkelijk verschil geeft. In tegenstelling tot Rasch, die enkel Szymborska’s dankrede voor de Nobelprijs had opgenomen, voorzag Vereecken haar bundel wel met “een heel degelijk essay over leven en werk van Szymborska”, het meest volledige essay in het Nederlands dat ooit verscheen over Szymborska (Smeets 2001a: 55). Ook in *De Standaard* en *Deus ex machina* maakte Smeets zijn opwachting met een vergelijkende recensie, die vrijwel exacte kopiën zijn van zijn voorgaande recensie in *Kreatief*. In *De Standaard* (10 mei 2001) sloot Smeets zijn recensie af met: “Met de vertalingen van Rasch en Vereecken hebben we Szymborska voorlopig wel gehad in het Nederlands.” Hoewel Smeets (2001a) in *Kreatief* een duidelijke voorkeur voor Rasch’ vertaling propageerde, sprak Smeets (2001b) in *Deus ex machina* over een “moeilijke keuze” om te bepalen welke bundel hij het liefst zou aanschaffen. De vierde vergelijkende recensie verscheen in *De Morgen* (29 augustus 2001). Daarin deed vertaler Wil Hansen de merkwaardige vaststelling dat Szymborska in de Nederlandse vertaling “plotseling twee

dichters [was] geworden”. Hansen koos geen partij voor een vertaler en stoorde zich na een tijdje zelfs niet meer aan de verschillende vertalingen. Beide vertalingen noemde Hansen “bevredigend”. Vereeckens vertaling las vrij vlot en alledaags, terwijl Rasch’ vertaling verhevener en retorischer klonk. Toch zorgen de verschillen in de bundels van Vereecken en Rasch niet voor een inhoudelijk verschil: “Haar visie blijft in beide vertalingen overeind.” Een steeds weerkerend fenomeen in deze recensies is het feit dat de recensenten de Poolse taal niet machtig zijn. Dit stootte Vereecken (2012b) ook enorm tegen de borst: “Wat ik het meest frustrerende vond aan recensies was dat ze twee vertalingen afwegden en niet de moeite doen om naar het originele Pools te kijken.” Ik vond het tevens opvallend dat geen enkele recensie melding maakte van het conflict tussen Poëziecentrum en Meulenhoff.

4.5. *Vertalingen van Lesman*

De bundels van Szymborska die na 2004 verschenen, werden niet meer door uitgeverij Meulenhoff uitgegeven. Rasch, die in 2004 overleed, onderhield immers de belangrijkste contacten met Szymborska en haar secretaris Michał Rucinek (De Boer 2008: 338). Na Rasch’ overlijden had Meulenhoff verzuimd verder contact op te nemen met Szymborska, waar uitgeverij De Geus volop van profiteerde. Toen Ad van Rijsewijk, redacteur van De Geus, zag dat de vertaalrechten van Szymborska’s nieuwe bundel *Dwukropek* (Dubbele punt) nog vrij waren, kocht hij ze onmiddellijk (30 juni 2006, *De Volkskrant*). Zo maakt De Geus zijn naam van unieke uitgeverij die meer Poolse literatuur in vertaling uitgeeft “dan enige andere West-Europese uitgeverij” (Redactioneel 2000) nog meer waar. Toen Arjan Peters (30 juni 2006, *De Volkskrant*) navraag deed bij Meulenhoff gaf redacteur Bart Kraamer toe dat hij te laat op de hoogte werd gebracht van Szymborska’s nieuwe bundel. Maar eerst bespreek ik Lesmans bloemlezing uit de Poolse poëzie, die in 2003 verscheen.

4.5.1. *Heb medelijden tijd. Poolse poëzie van de twintigste eeuw.*

Drie jaar na Rasch’ bloemlezing *Bittere Oogst* verscheen Lesmans anthologie van de Poolse poëzie. Vandaar dat Michaël Zeeman (29 augustus 2003, *De Volkskrant*) zich afvroeg of “dit niet wat overdreven” was. Over de kwaliteit van de Poolse naoorlogse dichters was Zeeman zeer lovend. Over Lesmans bundel was hij echter iets minder positief, hoewel hij de bundel ook niet afkraakte. Zeeman merkte tijdens het lezen van de bundel op dat Lesman een onmiskenbare voorkeur heeft voor “direct toegankelijke, bijna rapporterende poëzie.” Op zich is dat geen verwijt, maar dit had als resultaat dat van bijvoorbeeld Szymborska geen gedichten werden opgenomen met “wonderlijke mengelingen van wroeten en bespiegelen waar zij zo goed in is” (29 augustus 2003, *De Volkskrant*). De Boer (2008: 342) noemde Lesmans

bloemlezing “minder vernieuwend” dan *Bittere oogst*, maar gelijkaardig qua opzet en qua opgenomen dichters.

Lesman vertaalde alle gedichten uit de bloemlezing zelf, behalve die van Szymborska. Meulenhoff had immers het alleenrecht op de Nederlandstalige vertalingen van de gedichten van Szymborska, waardoor Lesman verplicht was de vertalingen van Rasch in zijn bundel op te nemen. Het was volgens Lesman (2012) echter geen optie om Szymborska uit de bundel te laten, want “een bloemlezing van de twintigste Poolse eeuwse poëzie zonder Wislawa Szymborska is uiteraard ondenkbaar.”

4.5.2. *Dubbele punt en Prullaria, dromen en vrienden*

Ik bespreek Szymborska's bundel *Dubbele punt* samen met haar biografie *Prullaria, dromen en vrienden*, want beide boeken verschenen in 2007 tegelijkertijd bij uitgeverij De Geus, waardoor ze ook stevast samen werden gerecenseerd. In *NRC Handelsblad* (17 augustus 2007) verscheen een interview van literatuurcritica Margot Dijkgraaf met Szymborska. Dijkgraaf stelde vragen over haar collages, gedichten,... die ze allemaal zorgvuldig ontweek, maar desondanks vond Dijkgraaf het een gemoedelijk, aangenaam gesprek. Het interview werd drie maanden later integraal overgenomen door *De Standaard* (23 november 2007). Arjan Peters (14 september, *De Volkskrant*) legde de aandacht op de paradox van het tegelijkertijd verschijnen van Szymborska's biografie en haar dichtbundel: “Szymborska's werk waarschuwt ervoor hoe vruchteloos het is je op haar biografie te storten.” Niettemin vond Peters de biografie een aanrader, want de auteurs hadden duidelijk plezier beleefd aan hun zoektocht naar interessante levensfeiten van Szymborska. Peters vond echter wel dat de twee journalistes Szymborska tekort deden door haar als een “vrolijke clown” af te beelden. Ook over *Dubbele punt* is Peters enthousiast. Hij citeerde enkele regels uit ‘Labyrinth’ en ‘Onachtzaamheid’, waarin Szymborska volgens Peters “meesterlijk” haar dichterlijke kunsten toont. Johan de Boose (2008b: 8-14) schreef in *Poëziekrant* een essay over de Poolse poëzie, waarin hij tevens Szymborska's bundel *Dubbele punt* en haar biografie kort aanhaalde. In *Knack* (7 november 2007) verscheen toch een individueel artikel over Szymborska's biografie. Ik gebruik hier met opzet het woord artikel en niet recensie, want een persoonlijke mening is afwezig. Smeets (2006) had dan weer enkel aandacht voor *Dubbele punt*. Vijf nieuwe gedichten werden vergezeld door een korte introductie van René Smeets. Smeets schreef dat *Dubbele punt* in de lijn lag van haar vorige bundels: ook in deze bundel enkel “stuk voor stuk vakkundig geslepen kleinoden, verzen die bij nader toezien veel dieper wortelen dan ze op het eerste gezicht laten vermoeden.” Smeets (2003) gebruikte bijna identieke bewoordingen bij zijn eerder recensie van *Het moment* in hetzelfde tijdschrift.

4.5.3. *Hier*

In 2009 verscheen Szymborska's laatste bundel *Tutaj*, in het Nederlands vertaald als *Hier*. De bundel werd positief ontvangen door de Nederlandstalige pers. In *Het Parool* (9 december 2009) kreeg *Hier* vier sterren en werd Szymborska vooral geprezen om haar originele invalshoeken en alledaagse woordengebruik. Szymborska's vrolijkheid werd omschreven als uniek, net als de lichtheid waarmee ze schrijft. Toch raakte Szymborska in haar bundel ook existentiële waarheden aan. Hoewel Szymborska maar over een klein oeuvre beschikt, bleek één gedicht van haar voldoende "om je ijden mee bezig te houden". Erik Menkveld schreef voor *De Volkskrant* (11 december 2009) een korte recensie, waarin hij het lezen van *Hier* beschreef als een korte ontmoeting met "een bescheiden, geestige, zeer betrokken, wijze oude dame." Menkveld noemde *Hier* een voortzetting van Szymborska's vroeger werk: nog steeds zijn "alledaagse vervreemdingsmomenten" aanwezig, evenals "onbeantwoorde kindervragen". Ook deze nieuwe bundel van Szymborska kreeg een vermelding in *Metro* (25 januari 2010), al was het een zeer korte recensie: slechts twee zinnen, waarin de dichteres eerst nog werd voorgesteld. *Metro* roemde de rijke thema's die Szymborska behandelt en noemde de dichteres een "ware filosofe".

5. Szymborska's band met Vlaanderen en Nederland

5.1. *Szymborska: fan van de oude meesters van de Lage Landen*

Szymborska hield van kunst en in het bijzonder van schilderkunst. Eén van haar laatste gedichten heette 'Vermeer' en draaide rond de vraag of kunst de wereld kan redden (Vereecken 2012a). De titel verraadt al dat Szymborska de Nederlandse schilder Johannes Vermeer bewonderde. In het oudere gedicht 'Lof der dromen' schreef Szymborska (1997b: 70) dat ze in haar dromen als "Vermeer van Delft" schildert. Ook in *Onverplichte lectuur* maakte Vermeer een opwachting. In 'Johannes Vermeer' schreef Szymborska (1998: 23) dat woorden tekortschieten om Vermeers schilderijen te beschrijven. In het verdere verloop van haar feuilleton zal Szymborska steeds weer de mening van kunsthistoricus Kuno Mittelstädt ondergraven, die tekenen van maatschappijkritiek probeerde te ontdekken in Vermeers schilderijen. Dit vond Szymborska nonsens en ze verweet Mittelstädt dat hij dingen zag die er niet waren. Tegen Arjan Peters (23 oktober 2010, *De Volkskrant*) zei Szymborska dat ze Mittelstädt op zich niets kwalijk nam, maar wel de marxistische manier waarop hij te werk ging.

Ook de andere schilders van de Lage Landen maakten hun opwachting in Szymborska's oeuvre, wat ook Jo Govaerts (1998: 9) niet was ontgaan: "Ontzettend fijn is dat er in Szymborska's oeuvre ook enkele verwijzingen zijn naar onze cultuur." Die verwijzingen zijn

soms al te vinden in de titels: ‘Twee apen van Bruegel’, ‘Rubens’ vrouwen’ en het reeds genoemde ‘Vermeer.’ In de documentaire die ik in 5.3. nader zal bespreken, komt een fragment voor waarin Szymborska opbiecht dat ze had gedroomd dat ze een schilderij van Rembrandt uit een museum had gestolen. Waarschijnlijk bedoelde Szymborska Rembrandts schilderij ‘De terugkeer van de verloren zoon’, want in een eerder interview (17 augustus 2007, *NRC Handelsblad*) zei ze dat ze bij het zien van dit werk voor de eerste keer in haar leven spontaan in tranen was uitgebarsten. Maar het was niet de laatste keer: ook bij ‘De melkmeid’ van Vermeer begon Szymborska te huilen: “Ach, wat kunst met je doet, kun je niet uitleggen. Die melk die daar al zo'n driehonderd jaar zo mooi uit dat melkkannetje stroomt, dat licht, die kleurrijke gordijnen” (23 oktober 2004, *De Volkskrant*).

5.2. Bezoeken aan Vlaanderen en Nederland

5.2.1. Knokke

In geen enkel krantenartikel over Szymborska's Nobelprijs was er een verwijzing naar haar bezoek aan Knokke. Enkel haar biografen (Bikont, Anna en Joanna Szczesna 2007: 126) gingen er dieper op in. In 1970 ging de Biënnale van de Poëzie door in Knokke. Szymborska was samen met Urszula Koziol te gast in de Vlaamse kustgemeente. Szymborska en Koziol gingen op uitstap naar Brugge, waar genoten ze van de gotische architectuur en de schilderijen van de oude meesters. Dit was één van Szymborska's laatste deelnames aan dichtersbijeenkomsten. Ze hield niet van zo'n manifestaties en omschreef haar afkeer ervan als volgt: “Eén dichter, fantastisch, twee dichters ook goed, maar honderd dichters is belachelijk” (Bikont, Anna en Joanna Szczesna 2007: 127).

5.2.2. Gent

Zoals ik al eerder in 2.2.4. besproken heb, werd Szymborska's bezoek aan Gent in 1991, en niet 1992 zoals geschreven staat in Szymborska's biografie, georganiseerd door de vakgroep Slavistiek en Oost-Europakunde van de Universiteit Gent. Szymborska was niet gesteld op reizen, maar toch ging ze in op het verzoek van de studenten Pools. Vereecken (2012b) denkt dat het studentikoze en het ongedwongene van hun uitnodiging Szymborska erg aansprak. Szymborska reisde van Krakau naar Gent met de bus, samen met haar goede vriendin Marta Wyka. Szymborska bleef slechts een drietal dagen en in die tijd doorkruiste ze heel Gent. Vereecken en haar studenten werden pas een aantal weken voor Szymborska's komst op de hoogte gebracht dat ze werkelijk zou afreizen naar Gent. Daardoor moest de gedichtenbundel in veertien dagen samengesteld worden.

Op woensdagavond 20 maart 1991 konden gegadigden voor honderd frank de poëzieavond met Szymborska bijwonen in het HIKO van de Universiteit Gent. Ook dit bezoek kreeg een vermelding in *Prullaria, dromen en vrienden*. Wyka vertelde Bikont en Szczęsna (2007: 127) dat Szymborska heel hard moest lachen toen ze de setting van haar voordrachtavond zag: het exacte decor, een klein rond tafeltje met een kaars, dat ze had beschreven in ‘Plankenkoorts’, was aanwezig. Szymborska zelf droeg een “kostuum dat zo uit de MHD¹⁰ had kunnen komen” (Bikont, Anna en Joanna Szczęsna 2007: 128). Op de poëzieavond waren een aantal leden van de Literaire Tafel, een gezelschap vrouwelijke dichters, aanwezig. Zij waren zo enthousiast dat ze onmiddellijk een tweede voordrachtavond wilden organiseren. Szymborska zelf had daar echter geen zin in, waardoor op de tweede poëzieavond de Poolse gedichten door een Poolstalige student werden voorgelezen (Vereecken 2012b).

Naar aanleiding van Szymborska’s overlijden werd Johan de Boose een aantal keer geïnterviewd op de radio. In *Joos* (2012) en *Babel* (2012) vermeldde hij dat hij Szymborska twee keer had ontmoet. Hun eerste ontmoeting was op de voordrachtavond in Gent. Szymborska las haar gedichten voor in het Pools op een lichtvoetige manier, waarna de Boose de Nederlandstalige vertalingen voorlas. Daarop vroeg Szymborska aan de Boose waarom hij haar gedichten zo ernstig en zwaar had voorgedragen.

5.2.3. Amsterdam

In het interview met Arjan Peters (23 oktober 2004, *De Volkskrant*) zei Szymborska dat ze nooit in Den Haag was geweest, maar wel in Amsterdam. Het was daar dat Szymborska in tranen uitbarstte bij het bekijken van Vermeers schilderij ‘De melkmeid’, het onderwerp van haar gedicht ‘Vermeer’. Ook in het interview met Margot Dijkgraaf (17 augustus 2007, *NRC Handelsblad*) proclameerde Szymborska haar liefde voor Vermeer. Szymborska zei giechelend tegen de journaliste dat ze een kennis had in Amsterdam, die ze al een aantal keer had opgezocht. Een kennis die Dijkgraaf waarschijnlijk ook bekend was: Johannes Vermeer. Meer informatie over haar bezoek(en) aan Amsterdam was echter onvindbaar, noch in de pers, noch in haar biografie.

---

¹⁰ Miejski Handel Detaliczny (Stedelijke Detailhandel), tijdens de Poolse Volksrepubliek een populaire winkelketen.

5.3. 'Aanwezigheid' op evenementen

Dat Szymborska populair is in Nederland en België blijkt ook uit het aantal evenementen waarin zijzelf en/of haar gedichten een plaats kregen. Vier maanden nadat Szymborska de Nobelprijs had gekregen, werd reeds door de Stichting Literaire Activiteiten Amsterdam een bespreking van Szymborska's gedichten georganiseerd. Michaël Zeeman, Rasch en Rob Schouten, die vier maanden eerder nog nooit van Szymborska had gehoord (zie 3.1.), lazen een aantal gedichten van Szymborska voor en onderwierpen ze aan een bespreking (20 februari 1997, *De Volkskrant*). In datzelfde jaar werd in het Stedelijk Museum in Amsterdam een tentoonstelling gehouden met gedichten van Szymborska, die werden vormgegeven door de Poolse kunstenaar Wojtek Freudenreich (20 november 1997, *De Volkskrant*). In Leiden vond in 2005, ter gelegenheid van de zesentachtigste verjaardag van de plaatselijke universiteit, in de Hortus Botanicus tuinen Hoorpoëzie plaats (18 augustus 2005, *De Volkskrant*). Er werden twaalf gedichten geselecteerd, van onder andere Peter van Zonneveld, Remco Campert en Jan Arends. Toch waren de gedichten niet alleen van de hand van Nederlandse dichters, zo werd ook een gedicht van Szymborska opgenomen. Op 22 april 2010 vond de openingsavond van het literaire festival Verse Waar plaats, die volledig rond Szymborska was opgebouwd. Journaliste Edine Wijnands (23 april 2010, *BN De Stem*) omschreef de avond als "anders", waarbij geen moment verveling optrad. En dit kwam volgens Wijnands door de dichteres aan wie de avond was opgedragen: Szymborska. Haar gedichten zorgden steeds voor een "aangename wenteling in emoties". Ook in Vlaanderen werden thema-avonden georganiseerd, zoals een lezing van Johan de Boose over Szymborska op 10 januari 2002 in Antwerpen (8 januari 2002, *De Morgen*). Hoewel deze evenementen wel degelijk kunnen bijgedragen hebben tot het verder bekend maken van Szymborska's oeuvre, waren er twee andere evenementen die meer belangstelling kregen in de pers: Poetry International en Poëziezomer, later Kunstenfestival, Watou.

5.3.1. Poetry International

De organisatie van Poetry International deelde aan de vooravond van de zevenendertigste editie van het literair festival gratis tickets uit aan de winnaars van een quiz. De derde vraag ging over wie nog nooit aan Poetry International had deelgenomen. De deelnemers konden kiezen tussen zeven dichters, met Szymborska als juiste antwoord. Haar afwezigheid was niet de 'schuld' van de organisatie van Poetry International, die haar "dolgraag" (4 oktober 1996, *Het Parool*) had willen ontvangen. Szymborska was echter nooit ingegaan op de uitnodigingen.

In 2001 besloot Poetry International dan maar een avond aan haar werk te wijden, waarbij de aanwezigheid van de dichteres niet vereist was. De Grote Zaal in Rotterdam zat

stampvol voor de “afwezige dichteres” (23 juni 2001, *De Volkskrant*). Presentator van de avond, die ‘Het geheim van Szyborska’ heette, was Rasch. Rasch was echter niet tevreden met de titel, hij verkoos een naam als ‘Het wonder van Szyborska’ (21 juni 2001, *De Volkskrant*). Er traden immers negen dichters op van verschillende nationaliteiten, die Szyborska’s gedichten in hun eigen taal voorlazen. Die waren dus niet in de hoedanigheid het geheim van Szyborska’s succes in Nederland te verklaren. *NRC Handelsblad* (20 juni 2001) was vooral gecharmeerd door het betoog van de Australische dichteres Dorothy Parker, die het gedicht ‘Dankwoord’ van Szyborska omschreef als een emmer koud water die je over je heen krijgt en dat is soms “precies wat je nodig hebt.” Ook droeg actrice Ineke Holzhaus twee nieuwe vertalingen, ‘Eerste liefde’ en ‘Retourbagage’, van Rasch voor. Die had Szyborska naar verluidt als ‘goedmakertje’ bij haar afwijzingsbrief gestoken. De gedichten werden op de avond voorgesteld als een primeur, “alsof het schilderijen of zeldzame wijnen betrof” (20 juni 2001, *NRC Handelsblad*).

In 2010 werd een stukje van de toen nog onafgewerkte documentaire van John Albert Jansen over Szyborska getoond op Poetry International. Jansen was niet aan zijn proefstuk toe: in 2009 verscheen zijn eerste documentaire *Wreed geluk*, over ,de in deze masterproef al vaker genoemde, Hugo Claus. Ondanks het feit dat Szyborska niet graag in de aandacht stond, gaf ze toch toestemming om mee te werken aan haar portret. Dat was volgens Jansen te danken aan Ad van Rijsewijk en Ewa Lipska, die Szyborska overtuigden om camera’s toe te laten in haar appartement en gedichten voor te lezen (Arensman 2011). Het korte stuk uit de documentaire toonde Szyborska die een glas cognac vasthield en vertelde over haar terugkerende dievendroom, waarbij ze een schilderij van Rembrandt steelt uit een museum. Dat kleine fragment zorgde voor heel wat hilariteit in de zaal (14 juni 2010, *De Volkskrant*). Op 18 juni 2011 volgde dan de officiële première van de documentaire *Einde en begin* van Jansen tijdens Poetry International. De documentaire werd op 14 juni 2011 vertoond op het Nederlandse televisiekanaal Nederland 2, tijdens ‘Het uur van de wolf’. Doordat ze niet in haar privé-leven liet snuisteren door de documentairemakers, beweerde *Knack* (9 augustus 2011) dat Szyborska door de documentaire geen boek meer zou verkopen. Maar dat was buiten de Nederlandse ex-voetballer en columnist Jan Mulder gerekend. Die *tweette* tijdens de uitzending dat hij naar het portret van de Poolse dichteres aan het kijken was en schreef: “Ik ga morgen naar de winkel en koop alle bundels” (Mulder 2011). Ik heb geen informatie gevonden over stijgende verkoops cijfers, maar het zou kunnen dat Mulder enkele mensen heeft aangezet om Szyborska’s bundels te kopen, aangezien hij maar liefst 64949 ‘volgers’ op zijn Twitterpagina heeft.

5.3.2. Watou

Szyborska's gedichten maakten in 2000, 2002 en 2008 hun opwachting in het West-Vlaamse poëziedorp. In 2000 stond Watou in het teken van kunst, beeldende kunst en poëzie uit de kleinere taalgebieden. Organisator van Poëziezomer Watou Gwy Mandelinck selecteerde zelf de gedichten die bij de kunstwerken pasten. *De Standaard* (20 mei 2000) meldde dat er gedichten waren van “Nobelprijswinnaars Seamus Heaney en Wislawa Szyborska”. Welke gedichten Mandelinck had uitgekozen, werd echter niet vermeld.

In 2002 ging Mandelinck op zoek naar melancholische en ietwat dreigende gedichten om de beelden te vergezellen (29 juni 2002, *De Standaard*). Hans Nauta (29 juli 2002, *Trouw*) berichtte dat Szyborska in de Douviahoeve werd vertegenwoordigd met haar gedicht ‘De eerste foto van Hitler’. Het kunstwerk dat het gedicht vergezeldde, heette ‘Karaoke pour Dictateurs Potentiels’ van de Franse kunstenaar Philippe Ramette. Karin Veraart (9 augustus 2002, *De Volkskrant*) omschreef de installatie als “Educatief meeschreeuwen met de legendarische onderdrukkers”, waaronder Adolf Hitler, die ook werd opgevoerd in Szyborska's gedicht.

‘Dat de verte nabijer dan ooit was’, een vers van Gerrit Kouwenaar, was het thema van Watou 2008. Dit keer werd een gedicht van Szyborska vergezeld door twee foto's van de Vlaamse fotograaf Patrick De Spiegelaere (28 juni 2008, *De Standaard*). Ik kon echter nergens terugvinden welk gedicht van Szyborska Mandelinck had uitgekozen.

Tijdens de editie van 2011 werd Jansens documentaire over Szyborska vertoond. In *De Standaard* (9 juli 2011) werden de hoogtepunten van het Watou 2011 besproken, waartoe de documentaire van Szyborska werd gerekend. Die werd vertoond in locatie 6, de Douviahoeve. *De Standaard* beschreef *Einde en begin* als prachtig en de moeite waard voor wie er een uurtje voor wil uittrekken. Ook de Vlaamse auteur Bart Moeyaert was erg te spreken over de documentaire. Hij beschouwde de Douviahoeve als het hoogtepunt van Kunstenfestival Watou 2011: daar speelde “Einde en Begin, een uniek filmportret van één van mijn favoriete mensen, dichteres Wisława Szyborska” (Moeyaert 2011).

6. Szyborska: referentiepunt in de Nederlandstalige pers

Tijdens mijn literatuuronderzoek stootte ik op verschillende artikels, waarin Szyborska in twee contexten veelvuldig werd opgevoerd. Szyborska werd vaak vergeleken met Nederlandstalige auteurs en kwam veelvuldig in de pers als dichteres die werd bewonderd door Vlaamse en Nederlandse bekende personen, alsook door collega-dichters en auteurs. Szyborska fungeerde eveneens als inspiratiebron, maar dat bespreek ik in hoofdstuk zeven.

6.1. Szymborska: haar gelijken en tegengestelden in de Nederlandstalige literatuur

Toen Szymborska in 1996 de Nobelprijs kreeg, was ze een onbekende in de Nederlandstalige literaire kringen. Aldus werd Szymborska in een aantal artikels vergeleken met haar Nederlandstalige equivalenten, zodat de lezers zich toch een idee zouden kunnen vormen over haar poëzie. Zo werd Szymborska's poëzie door Jean Journaille (5 oktober 1996, *Het Parool*) vergeleken met de gedichten van de Nederlandse dichter Remco Campert, omwille van "hun ongekunstelde beeldspraak en helder aanraken van de menselijke essentie". In *Knack* (19 september 1998) werden Szymborska's gedichten omschreven als een "ontmoeting met een dichteres uit de buurt van Vasalis, Judith Herzberg en Annie M.G. Schmidt". Rob Schouten (1 maart 1997, *Vrij Nederland*) beschreef het sentiment dat hij ervoer bij het lezen van Szymborska's poëzie als "een gevoel dat we hier ook kennen, bijvoorbeeld uit het werk van Judith Herzberg". Ook Michaël Zeeman (4 april 1997, *De Volkskrant*) merkte de gelijkenis tussen Szymborska en Herzberg op: "Soms doet Szymborska's poëzie, door die combinatie van afstandelijkheid en methodische verbazing, onweerstaanbaar aan die van Judith Herzberg denken". Er is tevens nog een ander punt van gelijkenis op te merken tussen Szymborska en Herzberg: de bundels van beide dichters verkopen enorm goed in Nederland. Zo haalde Rutger Kopland (14 oktober 2000, *De Volkskrant*) hen beide aan als voorbeeld van goede poëzie die tevens goed verkoopt. Maar Szymborska heeft ook tegengestelden in de Nederlandstalige literatuur, althans volgens Marc Reugebrink. Reugebrink (30 september 1998, *De Groene Amsterdammer*) stelde in zijn recensie van *Onverplichte lectuur* Szymborska lijnrecht tegenover de Nederlandse columnisten. Szymborska stak in enkele columns de draak met vaste waardenhiërarchieën, maar niet met behulp van "regelrecht cynisme", hetgeen de Nederlandse columnisten wél hanteren uit "angst voor ernst".

Na verloop van tijd werden de rollen ook omgedraaid, waarbij Szymborska in recensies van Nederlandstalige dichters werd opgevoerd als referentiepunt. Zo vergeleek recensent Luuk Gruwez (1 februari 2008, *De Standaard*) Moeyaerts "ondichterlijke dichterschap" met de poëzie van Szymborska: "Haar verwondering is ook die van Moeyaert." Misschien vloeit Moeyaerts voorliefde voor Szymborska (zie 5.3.2. en 6.2.) dus voort uit een soort verwantschap? Szymborska werd in vaak vergeleken met Herzberg, maar de vergelijking werd ook omgedraaid. Zo stond in *De Morgen* (17 december 2008) te lezen dat Herzberg, die haar nieuwe bundel *Het vrolijk* had uitgebracht, "het meest van alle dichters in ons taalgebied verwant [is] met de Poolse Nobelprijswinnares Wislawa Szymborska".

6.2. Szymborska: geliefd auteur bij bekende Vlamingen en Nederlanders

In het meinumner van 1998 presenteerde *De Gids* elf essays van Nederlandse dichters over hun favoriete buitenlandse dichters. Het nummer opende met een lofrede van Rutger Kopland

(1998: 334-346) over Szymborska. Kopland (1998: 335) beschreef hoe hij een *coup de foudre* ervoer bij het lezen van ‘Monoloog voor Cassandra’: een gevoel van verbazing en herkenning maakte zich van hem meester. Kopland roemde Szymborska’s gebruik van zowel verheven als dagdagelijkse taal, subtiele overgangen en wisselende perspectieven. Kopland (1998: 339) vatte Szymborska’s werkwijze als volgt samen: “Het is in essentie een ‘vragende houding’ van waaruit steeds weer, steeds weer de vraag wordt gesteld: wie zijn wij.” Afsluiten deed Kopland (1998: 340) met lovende woorden voor vertaler Rasch, die hij “buitengewoon dankbaar” was om hem te laten kennismaken met Szymborska’s gedichten. In *De Volkskrant* (19 mei 1998) verscheen een recensie over *De Gids*, waarin Koplands essay als “zeker de moeite van het lezen waard” en “aanstekelijk” werd omschreven. Bart Moeyaert schreef een artikel in *De Standaard* (28 oktober 2011) over de nutteloosheid van zelfhulpboeken. Moeyaert zoekt wel degelijk hulp en troost in boeken, maar niet in zelfhulpboeken vol “geleuter”. Hij vindt hulp in romans en gedichtenbundels. Moeyaert raadde de lezers die worstelen met de grote levensvragen aan om Szymborska te lezen, want zij formuleert zo’n vragen op een rake manier en biedt er tevens het juiste antwoord op.

Maar niet enkel ‘collega’s’ van Szymborska waren fan van haar. In *Opzij* werd de vraag “Welk boek zou iedere vrouw gelezen moeten hebben?” elke maand door een gastauteur beantwoord. In september 2010 mocht de Nederlandse actrice Mariëlle van Sauers (2010) haar favoriete boek voorstellen. Van Sauers schreef dat ze niet altijd de tijd vindt om vuistdikke romans te doorploeteren, maar dat één gedicht van Szymborska haar hele dag kan oplichten. Van Sauers noemde Szymborska’s gedachten en gedichten alledaags: het lijkt wel alsof iedereen tot dezelfde conclusies zou kunnen komen als Szymborska. Maar enkel “Szymborska transformeert ze tot poëzie.”

De Nederlandse cabaretier Youp van ’t Hek heeft veel te danken aan zijn voorganger Toon Hermans, waaronder de ontdekking van de poëzie van Szymborska. In *De Standaard* (13 november 2010) schreef van ’t Hek een eerbetoon aan Hermans, naar aanleiding van het verschijnen van Hermans biografie. Van ’t Hek schreef hoe Hermans hem allerhande tips gaf om beter over te komen op het podium en op televisie. Toen van ’t Hek op een dag uitgenodigd werd bij Hermans thuis, lag er op diens tafel een bundel van Szymborska, een toen nog onbekende dichteres voor van ’t Hek. Hermans raadde hem aan om haar te lezen en sindsdien is van ’t Hek naar eigen zeggen verslaafd aan Szymborska: “De niet uit te leggen schoonheid van haar gedichten is zo verpletterend, brengt me op zoveel ideeën.” Ook aan Friedl’ Lesage (Friedl’ 2010) vertelde van ’t Hek over zijn verslaving aan Szymborska. Zo bezit hij tientallen exemplaren van *Einde en begin* in pocketversie, zodat hij in al zijn reistassen een bundel van Szymborska heeft zitten. In zijn column in *NRC Handelsblad* (11 februari 2012) drukte van ’t Hek zijn hoop uit dat de Nederlandse weerman Piet Paulusman eens even niet in beeld zou komen, zodat hij zijn tijd zou kunnen spenderen aan

kruiswoordraadsels of aan “een mooie dichtbundel van de pas overleden Poolse dichteres Szymborska”.

Ook de Vlaamse hoogleraar kerkelijk recht en CD&V-politicus Rik Torfs blijkt een liefhebber te zijn. In *De Standaard* (5 januari 2007) biechtte Torfs op dat hij nooit de deur uitgaat zonder een poëziebundel, en dan nog liefst één van Szymborska. Literatuur doet een mens dieper nadenken en vermijdt de vervlakking van gedachten, volgens Torfs. Torfs' kennis van en liefde voor Szymborska bleek al eerder. Hij stelde samen met collega-kerkjurist Kurt Martens in 2004 een boek samen over het profiel van de toekomstige paus: *Habemus Papam*. Ze selecteerden twintig essays, waarbij Torfs het nawoord schreef. Dat nawoord verscheen als voorpublicatie in *De Standaard* (28 februari 2004). Torfs schreef dat het spreken over de toekomstige paus iets speculatiefs heeft. Daarna citeerde hij een regel uit Szymborska's gedicht ‘De drie wonderlijkste woorden’. Torfs is niet de enige katholieke persoon in het Nederlands taalgebied die Szymborska graag aanhaalt. Zo vond ik een artikel van pater Paul Vanderghote (2008), waarin hij het gedicht ‘Niets cadeau’ van Szymborska onder de loep nam. Vanderghote ontleedde het gedicht van Szymborska, waarin wordt verteld dat de mens zijn leven niet cadeau heeft gekregen, enkel te leen. Vanderghote merkte op dat Szymborska geen antwoord gaf over wie de mens zijn wezen heeft geleend. Daarvoor kan Vanderghote enkel te rade gaan bij zijn geloof. De poëzie van Szymborska noemde hij intigerend die “tot de kern doorstoot.” Ook het spirituele *Volzin* (20 april 2007) had aandacht voor Szymborska. Zo werd in een opiniestuk van Desiree Berendsen, professor in de filosofie, Szymborska's gedicht ‘Appelboompje’ aangehaald. Volgens Berendsen zijn dichters “belangrijke gidsen in ons leven”, omdat zij nieuwe werkelijkheden creëren met hun poëtische woorden. Johan de Boose (2008a: 212) vestigde in zijn dankwoord voor de Henriette Roland Holst-Prijs 2008 de aandacht op Szymborska's verwonderde houding, die niets met godsdienst te maken heeft. De Boose schreef: “Wie dit religieus wil interpreteren, gaat zijn gang, maar Szymborska is agnost, zoals ik.”

Negatieve uitlatingen over Szymborska waren bijna niet te vinden in de Nederlandstalige pers, Hugo Claus te na gelaten. Ik vond één negatieve kritiek op Szymborska van de Nederlandse vertaler Kees Verheul, maar meer daarover in 7.1.1.

7. Szymborska: creatieve nawerking in Vlaanderen en Nederland

7.1. Szymborska in essays en columns

7.1.1. Guus Middag

Guus Middag is vertaler en columnist voor *NRC Handelsblad*, waarin hij vooral poëzie bespreekt in zijn rubriek “Vrije regelval”. Ik gebruik hier met opzet het woord

beschouwingen, omdat Kees Fens (27 mei 2005, *De Volkskrant*) die term prefereerde om Middags stukken te benoemen, want voor “een essayist stoot Middag te weinig door, splijten zijn gedachten niet in een onvermoed aantal betekenissen, geven de stukken ook te weinig perspectief, stappen ze niet over.” In de bundels *Vrolijk als een vergelijking* (2002) en *Het mooiste gedicht ter wereld* (2005) werden een aantal gedichten van Szymborska onder de loep genomen. Szymborska stond bij beide bundels ook vermeld op de flaptekst, wat kan wijzen op de populariteit van Szymborska. Ik vond één beschouwing over Szymborska, die niet werd opgenomen in een verzamelbundel. Daarin besprak Middag (11 november 2005, *NRC Handelsblad*) het getal pi, waarover Szymborska een gedicht heeft geschreven. Het gedicht bestaat uit drieëndertig regels en gaat over de oneindigheid van het getal pi.

Vrolijk als een vergelijking bestaat uit vijftig essays over poëzie. In twee beschouwingen werd een gedicht van Szymborska besproken. In “16 mei 1973” besprak Middag (2002: 24-27) eerst het lied ‘Beethoven’ van Linda de Mol en ‘The Day Before You Came’ van Abba, waarna hij bij Szymborska’s gedicht ‘16 mei 1973’ terechtkwam, wegens de gelijkaardige thematiek. In dat gedicht probeert Szymborska te reconstrueren wat ze op die bepaalde dag gedaan heeft, maar ze herinnert zich volstrekt niets. Toch moet ze op die bewuste dag geleefd, geademd, gegeten,.. hebben. Met ongeduld wachtte Middag op de clou, de climax, het verlossende antwoord dat zich waarschijnlijk in de slotregel verborgen hield. Maar tevergeefs. Daarop komt Middag (2002: 27) tot de conclusie dat Szymborska’s gebruikte procédé verrassend en onthutsend is: “door de nadruk op het vergeten wordt alleen maar de vergetelheid benadrukt.” In “De grote eindexamendroom” gaat Middag (2002: 58-61) dieper in op ‘De twee apen van Bruegel’ van Szymborska. Daarin beschrijft Szymborska de angsten die ze doorstond voor het examen van het vak ‘geschiedenis der mensen’. Die angst vergeleek ze met de twee geketende apen van Bruegel. Middag interpreteerde het gedicht door het te situeren in de tijd: Szymborska schreef het gedicht in 1957, toen het communisme hoogtij vierde in Polen. De leraren in het gedicht verplichtten Szymborska tot na-apen, waarbij Middag (2002: 61) besloot dat het gedicht de “geketende waarheid tegenover de dichterlijke vrijheid” stelt en dat de vrijheid erin schuilt om met symbolen de waarheid te onthullen en “de vrijheid om zichzelf ook weer uit deze nachtmerrie te bevrijden, met een zacht rammelende ketting.”

Naar aanleiding van het verschijnen van deze bundel werd Middag samen met Kees Verheul geïnterviewd door *Trouw* (4 juni 2002). Daarin zei Middag dat hij nooit een onderscheid maakte tussen hoge en lage cultuur, waarbij hij vermeldde dat een liedje van Henk Westbroek even bijzonder kan zijn als een gedicht van Szymborska. Daarop diende Verheul Middag misprijzend van repliek dat hij inderdaad aannam dat Westbroeks liedje weinig in niveau verschilde van de poëzie van Szymborska. Waarop Middag zei: “Dat zeg je omdat je niet van Szymborska houdt.” Dat Verheul Szymborska’s poëzie niet kan appreciëren, vind ik op zijn minst gezegd merkwaardig. Immers, Verheul was een goede

vriend en bewonderaar van de Russische dichter Joseph Brodsky (Eeckhout 2011: 20), die op zijn beurt de poëzie van Szymborska heel erg kon smaken. Zo ging het gerucht de ronde dat Brodsky Szymborska had voorgedragen als Nobelprijswinnaar (4 oktober 1996, *Het Nieuwsblad*). Ook had Brodsky enkele gedichten van Szymborska naar het Engels vertaald. (23 april 2008, *Trouw*). En in *Het mooiste gedicht ter wereld* vergeleek Middag (2005: 198) Brodsky's poëzie met die van Szymborska: beide dichters hadden dezelfde vervreemdende blik op vertrouwde dingen.

In *Het mooiste gedicht ter wereld* werd de al eerder vernoemde recensie van *Einde en begin* opgenomen. Middag (2005: 135-140) besprak de bundel aan de hand van het gedicht 'Overmaat', waarin Szymborska de vondst van een nieuwe ster besprak, waarbij de ster al gauw gereduceerd werd tot een ster zonder consequenties. De vondst had immers helemaal geen gevolgen voor de manier van leven en denken: "Ginds in de ruimte, ergens, staat de nieuwe ster te schitteren – en hier knabbelen de mensen tevreden op een pinda" (Middag 2005: 135). Daarna besprak Middag de algemene poëzie van Szymborska, waarbij hij vooral aandacht had voor haar wonderlijke perspectieven, die tot relativering stemmen.

Kees Fens schreef voor *De Volkskrant* (27 mei 2005) een recensie over *Het mooiste gedicht ter wereld*, waarbij hij vooral de stukken over Kavafis, Brodsky en Szymborska roemde. Fens leidde uit de keuze van dichters de voorkeur van Middag af voor eenvoudige, directe gedichten, wat ook terugkomt in Middags eenvoudige en luchtige schrijfstijl.

7.1.2. Maria Stahlie

Voor *NRC Handelsblad* schreef auteur Maria Stahlie, pseudoniem van Madelien Tolhuisen (Flanor 2011), twaalf columns over haar twaalf persoonlijke helden, waaronder Szymborska. De columns werden gebundeld tot het boek *Het woeste gevecht* (2008). In Stahlies column over Szymborska schreef Stahlie (2008: 30-36) dat ze op dezelfde dag verjaart als Szymborska: 2 juli, de middelste dag van het jaar. Waarop Stahlie zich afvroeg of Szymborska zich daar bewust van is. Daarna beschreef Stahlie een droom die ze had, vol verwijzingen naar Szymborska's gedichten. Ze bevond zich in het zuiden van Frankrijk en besloot 's ochtends vroeg een wandeling te maken door een uitgestrekt weiland, zoals beschreven in 'Het hongerkamp bij Jaslo'. Daar komt Stahlie een steen tegen, zoals in 'Gesprek met een steen', waar ze op klopt. De steen riep: "Binnen!" Een seconde later bevond Stahlie zich samen met Szymborska in het binnenste van de steen. Daar begon Stahlie een gesprek aan te knopen met Szymborska, waarop ze antwoordde dat Stahlie haar één vraag mocht stellen. Stahlie dacht koortsachtig na over welke vraag ze aan haar heldin zou stellen. Iets over haar gedichten, over haar leven of over iets algemeen? Uiteindelijk flapte Stahlie (2008: 36) eruit: "Wist u dat 2 juli op de kop af de middelste dag van het jaar is?"

7.1.3. Rob Schouten

Dat de Nobelprijs van Szymborska van groot belang was voor haar bekendheid in Vlaanderen en Nederland kan ik uitstekend illustreren met de casus Schouten. Toen de Nobelprijs voor de Literatuur in 1996 werd bekendgemaakt moesten de Nederlandse en Vlaamse literaire critici collectief toegeven dat ze de Poolse dichteres niet kenden (1 maart 1997, *Vrij Nederland*). Ad Fransen van *HP/De Tijd* (11 oktober 1996) moest Szymborska's naam twee maal spellen, want Schouten had eerst Zimbabwe verstaan. Vier maanden later had Schouten zich echter volledig bijgeschoold en werd hij als expert opgevoerd tijdens een lezing over Szymborska's gedichten (20 februari 1997, *De Volkskrant*) (zie 5.3.). Ook in zijn latere columns en artikels zou Schouten systematisch gebruik maken van citaten uit Szymborska's gedichten om beweringen te staven. Zo vond ik acht artikels terug waarin Schouten de naam Szymborska vermeldde, meestal in samengang met een citaat uit haar gedichten. Het meest geciteerde gedicht door Schouten was 'De eerste foto van Hitler', dat ik vier keer terugvond in zijn columns in *Trouw* (10 januari 1998; 16 juni 1999; 3 juli 2006; 31 maart 2007). Hij gaf dit tevens zelf aan door naar de 'Eerste foto van Hitler' te verwijzen met "het wel vaker door mij geciteerde gedicht" (3 juli 2006, *Trouw*). Andere gedichten die Schouten gebruikt in zijn columns in *Trouw* zijn 'De terrorist – kijkt' (29 juni 2006), 'Haat' (26 mei 2002) en 'Het station' (16 september 2000). In een andere column (21 juli 2003, *Trouw*) dacht Schouten na over wat tijdloosheid betekent. Tijdens het schrijven gleden Schoutens gedachten af naar allerlei belangrijke momenten uit zijn leven. De momenten die hij aanhaalde waren de geboorte van zijn oudste dochters en een literaire avond over Szymborska, wat aantoont dat Szymborska's poëzie veel betekent voor Schouten.

7.1.4. Marjoleine de Vos

Marjoleine de Vos is journaliste en columniste bij *NRC Handelsblad*. In haar tweewekelijkse columns haalt de Vos vaak Szymborska aan als inspiratie of als voorbeeld. Zo verwees de Vos (23 januari 2006, *NRC Handelsblad*) naar 'Monoloog voor Cassandra' in een stuk over medische vooruitgang. De Vos poneerde dat als de mens binnenkort alles zou weten over zichzelf, zelfs zijn eigen sterfdatum, dit verlamdend zou werken. Cassandra wist dat Troje ten val ging komen, maar niemand geloofde haar. In een ander stuk vermeldde de Vos (14 september 2009, *NRC Handelsblad*) Szymborska's gedicht 'Een versie van de gebeurtenissen'. De Vos bundelde enkele van haar columns tot een boek: *Nu en altijd* (2000). Ook daarin zijn een vijftal bespiegelingen, zoals de Vos haar columns noemt, met verwijzingen naar Szymborska te vinden. Soms haalt de Vos slechts één regeltje van Szymborska aan, maar een andere keer, zoals in "Het mannenbeen moet terug" (de Vos 2000, 100-103), bleek 'Een titel hoeft niet' de inspiratie te zijn van een volledige bespiegeling.

In *De Volkskrant* (9 februari 2001) verscheen een recensie over *Nu en altijd*. Sommige stukken vond recensent Gert J. Peelen overdreven moralistisch, andere bespiegelingen konden Peelen dan wel weer bekoren. De sterkste bespiegelingen vond Peelen die waar de Vos bij haar leest, de poëzie, blijft: “Haar voorkeur voor Wisława Szymborska en andere Poolse dichters [...] neigt weliswaar naar idolatrie, maar dat neemt niet weg dat zij onderhoudend, beeldend en met gezag over poëzie, het nut en de betekenis ervan, weet te schrijven.”

7.1.5. Paul Frentrop

In de zomer van 2003 verschenen in *Trouw* acht columns van evenveel gastcolumnisten die een betoog schreven rond één zin. Op 26 juli 2003 (*Trouw*) was het de beurt aan econoom en columnist Paul Frentrop. Zijn column ging over de eerste zin van Szymborska’s gedicht ‘Een groot geluk’: “Het is een groot geluk om niet precies te weten op wat voor wereld we leven.” Frentrop ging meteen in de aanval tegen Szymborska. Hij noemde Szymborska’s gedicht “romantisch geprevel”, dat poogt vooruitgang te stuiten. Verder vroeg hij zich af of Szymborska dan liever niet wou weten dat “bacilles infecties veroorzaken” en nog andere wetenschappelijke ontdekkingen. Frentrop beschouwde Szymborska als een angstig persoon en een tegenstander van het verlichtingsideaal. Daar zag Frentrop maar één oplossing voor: “‘Mens, ga koken’, zou ik zeggen”.

Op de tekst kwamen twee reacties van lezers. De eerste lezersbrief (29 juli 2003, *Trouw*) kwam van Lau Kanen, die zich focuste op de, volgens zijn inziens, valse tegenstelling die Frentrop voorop stelde. Frentrop poneerde dat domheid het tegengestelde is van wijsheid, terwijl Kanen domheid tegenover slimheid plaatst. Szymborska’s poëzie was Kanen niet erg goed bekend, maar hij merkte toch op dat Szymborska schatplichtig is aan het late verlichtingsdenken in Polen, waardoor zij wel degelijk beschikte over een rationeel vooruitgangsgeloof. De tweede lezersbrief (29 juli 2003, *Trouw*) draaide volledig rond de misinterpretatie van Szymborska’s openingszin. Stieneke Kamp uit Den Haag betreurde het dat Frentrop niet het volledige gedicht van Szymborska had gelezen. Immers, Szymborska staat erom bekend dat ze haar lezers vaak op het verkeerde been zet. Kamp merkte verder op dat Szymborska’s gedicht helemaal niet getuigt van een “struisvogelpolitiek” en dat Frentrop dit wel zou weten moest hij wat meer bekend zijn met Szymborska’s oeuvre. Maar Frentrop had blijkbaar aan één zin genoeg om Szymborska’s werk en haar persoon te diskwalificeren. Waarop Kamp besloot: “Ga toch koken, Paul.”

7.2. Szymborska in poëzie

7.2.1. Frank Koenegracht

In 1999 verscheen de bundel *Alles valt* van de Nederlandse dichter Frank Koenegracht. In *De gouddeilver* besprak Yves T'sjoen (2005: 217), professor Nederlandse literatuur aan de Universiteit Gent, de bundel, die hij “een frisse bries” noemde, en schreef: “Er wordt meer verzwegen dan gezegd. En wat wordt gezegd, is dan weer ontleend aan gedichten van Szymborska [...]” In *Alles valt* stonden immers twee gedichten, die integraal werden overgenomen in de bijlagen, met de titel Szymborska (Koenegracht 1999: 34-35), wat Bertram Mourits (2002: 81) een “merkwaardig eerbetoon” noemde. In het tweede gedicht plaatste Koenegracht (1999: 35) Szymborska tegenover de “nederlandse huisvrouw”, die met vies water afwast. Szymborska wast daarentegen af met “zeer ruim water”. Mogelijks was dit een verwijzing naar Claus' uitspraak, maar dan met een positieve ondertoon. Maar vooral het derde gedicht ‘Ode aan mijn zusje’ (Koenegracht 1999: 36) zorgde voor wat controversie. Volgens *Vrij Nederland* (22 april 2000) was er “iets vreemds” aan de hand met *Alles valt*: ‘Ode aan mijn zusje’ was weliswaar een gedicht “naar” Szymborska, maar het leek wel een “exacte kopie” van het originele gedicht. *Vrij Nederland* vroeg Rasch om een reactie die zei dat hij niet wist wat Koenegracht had bezield om klakkeloos te kopiëren. Maar Rasch voegde er wel aan toe dat hij geen wrok koesterde. Koenegracht nam dat anders op. In hetzelfde artikel verdedigde Koenegracht zich door te zeggen dat hij zich op de Nederlandse en Engelse vertalingen had gebaseerd voor de hommage aan Szymborska, waarna hij er “Koenegrachtiaanse wendingen” aan had toegevoegd. Koenegracht besloot zijn verweer door te zeggen dat Rasch waarschijnlijk nog boos was, omdat Koenegracht ooit eens had laten vallen dat hij de Engelse vertaling soepeler vond.

7.2.2. Alain Delmotte

Ook de Vlaamse dichter Alain Delmotte werd geïnspireerd door Szymborska. Hij droeg een volledige bundel op aan de Poolse dichteres: *Lieve Wisława/ONDERSCHRIFT 2* (2003). De bundel bestaat uit drie delen, waarvan het derde deel wordt omschreven als “rebuten en kattebelletjes ter attentie van Wisława Szymborska bij het freewheelen in haar werk” (Delmotte 2003: 29). Tijdens het lezen van haar werk kwam Delmotte tot twintig prozaïsche gedichten. Delmottes gedichten kregen enkel een nummer als titel en nergens wordt vermeld welk gedicht aan basis lag voor Delmottes stukjes. Ik herkende een gedicht over ‘Utopia’ (Delmotte 2003: 30-31) dat ik heb opgenomen onder 11.3.1., maar ook Szymborska's persoonlijkheid bleek een inspiratiebron. Zo schreef Delmotte een stukje, dat te vinden is onder 11.3.2., over haar afkeer voor publieke optredens (Delmotte 2003: 39) en nodigde hij

Szyborska uit om samen naar een feestje te gaan (Delmotte 2003: 33-34). *Lieve Wisława* werd in een beperkte oplage van 350 exemplaren gedrukt, die allen door Delmotte werden gesignd. In 2007 kreeg Delmotte de premieprijs letterkunde van de provincie West-Vlaanderen voor *Lieve Wisława/ONDERSCHRIFT 2* en het vervolg *Verstekelingen/ONDERSCHRIFT 3* (27 november 2007, *De Standaard*).

7.3. Szyborska in proza

Szyborska komt een aantal keer voor in Nederlandstalig prozawerk. Zo vond ik een vermelding van de naam Szyborska in *Malocchio*, waarin een belegen en slim personage wordt opgevoerd, omdat zij de Russische grootheden en tevens Szyborska had gelezen (Meijsing 2004: 161). Szyborska komt in deze roman echter maar één keer voor. In *Alle dromen van de wereld* komt Szyborska uitgebreider aan bod.

7.3.1. *Alle dromen van de wereld* van Johan de Boose

In *Alle dromen van de wereld* doorkruiste Johan de Boose gans Polen, waar hij alle belangrijke Poolse steden aandeed. In Krakau liet de Boose zich leiden door Szyborska's gedichten. Ook had de Boose (2004: 45-54) een gesprek met Szyborska. Dat gesprek verscheen in voorpublicatie in *Knack* (21 april 2004). In *De Volkskrant* (21 mei 2004) verscheen een interview met de Boose. Over de inhoud van *Alle dromen van de wereld* werd geen oordeel geveld. Het gesprek ging meer over de Booses persoonlijke ervaringen met Polen en haar inwoners. De Boose zei dat er in de media steeds torenhoge clichés over Oost-Europa verschijnen. Daarop besloot de Boose zelf op onderzoek te gaan over wat klopt en wat niet. In *De Standaard* (21 mei 2004) werd *Alle dromen van de wereld* vermeld in een bredere context: Polen was in 2004 toegetreten tot de Europese Unie. Ook in dit artikel werd dieper ingegaan op de steeds terugkerende Oost-Europese clichés die de ronde deden. *De Standaard* ging te rade bij de Boose, die volgens journalist Patrick Stouthuysen een "heel mooi en ongegeneerd romantisch boek over Polen" had geschreven. Slavist en historicus Idesbald Goddeeris (2004: 26-28) schreef een recensie over *Alle dromen van de wereld*. Goddeeris (2004: 26) loofde de Boose voor zijn mooie vertelkunst, wat resulteerde in een "prachtig geschreven en rijk gestoffeerd boek". Echter, Goddeeris (2004: 27) was wel verbaasd over "hoe De Boose zijn literaire stijl laat primeren op de historische werkelijkheid", waarbij vooral de groteske overdrijvingen opvielen. Hij noemde enkele voorbeelden, waarna Goddeeris (2004: 28) besloot niet alle overdrijvingen op te sommen, want "dat zou niet fair zijn en de waarde van het boek onrecht aandoen."

7.4. *Szyborska in theater: Szyborska!*

De Vlaamse componist Jan Kuijkens en zijn partner, de Nederlandse actrice Marlies Heuer, waren al jarenlang fan van Szyborska's poëzie toen ze besloten om rond haar gedichten een "theatraal concert" te maken (26 november 2009, *Het Parool*). *De Telegraaf* (29 oktober 2009) voegde daar nog een woordje aan toe: "een poëtisch, theatraal concert". Hoe *Szyborska!* ook moge omschreven worden: in het stuk werden een twintigtal gedichten van Szyborska door Heuer en Ria Eimer voorgedragen, begeleid door Kuijkens op piano en cello. In het najaar van 2009 deed *Szyborska!* enkele Nederlandse podia en één Vlaams podium, de Roma in Antwerpen, aan.

Szyborska! werd door de Nederlandse pers positief onthaald. *De Volkskrant* (27 oktober 2009) gaf het stuk vier sterren (van de vijf). Recensente Karin Veraart omschreef *Szyborska!* als een "fraai muzikaal theaterminiaturtje". *NRC Handelsblad* (26 oktober 2009) noemde *Szyborska!* een "subtiel samenspel tussen muziek en tekst". De anonieme recensent was vooral lovend over het gedicht 'Theaterimpressies', wat werd omschreven als "een juweel van een toneelscène". *De Telegraaf* (29 oktober 2009) vond *Szyborska!* een unieke voorstelling, vooral door het simuleren van een amateurtoneelvoorstelling, het genre waar Szyborska verzot op was. Heuer zelf was vol lof over de vertalingen van Rasch (19 oktober 2009, *Haarlems Dagblad*). Rasch' dochter Miriam was aanwezig op de voorstelling van *Szyborska!* in Amsterdam. Rasch (2009) omschreef de voorstelling als "boeiender dan een standaard saaie poëzievoordracht." Waarna ze er fijntjes aan toevoegde dat dat ook niet zo heel moeilijk is. Het gedicht dat Rasch het meest was bijgebleven van de hele voorstelling was 'De ontdekking' en niet 'De grote ontdekking', zoals op het kartonnen bordje stond tijdens de voorstelling.

7.5. *Szyborska in dialoog met kunst: Krijdierdjes (Otwornice)*

Op 18 maart 2012 werd het boek *Krijdierdjes (Otwornice)*, met lithografieën van de Nederlandse kunstenaar Ronald Noorman en gedichten van Szyborska, voorgesteld in Museum De Pont in Tilburg. Vereecken (2012a) gaf naar aanleiding van de publicatie van het boek een lezing in Tilburg, waaruit ik reeds citeerde in deze masterproef, over Szyborska's leven en werk. *Krijdierdjes (Otwornice)* verscheen in beperkte oplage: slechts veertig exemplaren werden verspreid (Noorman 2012). In de kranten werd *Krijdierdjes (Otwornice)* niet vermeld, waarschijnlijk door de geringe verspreiding.

8. Szymborska overlijdt op 1 februari 2012

Szymborska overleed op dinsdagavond 1 februari 2012 in Krakau, aan de gevolgen van longkanker. In *De Standaard* (3 februari 2012) schreef Johan de Boose dat er wereldwijd verzen van Szymborska werden *getweet* toen haar overlijden bekend raakte. Zo vond ik twee *tweets* van Peter Vandermeersch (2012), hoofdredacteur van *NRC Handelsblad*, die regels uit ‘De twee apen van Bruegel’ en ‘Niets tweemaal’ citeerde.

8.1. Reacties in de pers

Szymborska overleed in de late avond van 1 februari 2012, waardoor er de volgende ochtend vrijwel niets over haar overlijden in de kranten stond. Een uitzondering was *NRC Handelsblad* (2 februari 2012), die ‘De twee apen van Bruegel’ op de voorpagina plaatste. Een uitgebreidere necrologie door Margot Dijkgraaf volgde verder in de krant, vergezeld van een bespreking van Szymborska’s oeuvre door Marjoleine de Vos en het gedicht ‘Niets tweemaal’. De andere kranten maakten de vrijdagochtend hun stilzwijgen over Szymborska’s overlijden ruimschoots goed: Szymborska kreeg in de meeste kranten een necrologie van drie of meer pagina’s. De artikels werden vaak vergezeld van een aantal gedichten. Wat me wel opviel tijdens het lezen van de artikels, was dat de Nederlandse kranten meer aandacht hadden voor Szymborska. De Nederlandse artikels waren opmerkelijk langer en vergezeld van meer gedichten dan hun Vlaamse tegenhangers.

De Standaard (3 februari 2012) deed een beroep op Johan de Boose. De Boose begint zijn lofrede op Szymborska met te stellen dat wie “aan een buitenaards wezen zou moeten uitleggen wat de mens met ‘poëzie’ bedoelt, zou alleen maar de naam Wisława Szymborska hoeven te noemen.” Eindigen deed de Boose met Szymborska “een van de grootste jongleurs van de taal” te noemen. De Boose plaatste het gedicht ‘Het moment’ bij zijn artikel. Ook Ruth Joos van het Radio 1-programma *Joos* (2012) belde de Boose op om duiding te geven bij Szymborska’s overlijden. *De Tijd* (3 februari) had vooral aandacht voor Szymborska’s bescheidenheid in haar gedichten en in haar privéleven. In *Knack* (8 februari 2012) werd een kort overzicht van Szymborska’s leven gegeven, vergezeld van een mop die Szymborska naar verluid geregeld vertelde over Einstein en God. De Vlaamse dichter Paul Demets (2012) schreef een dankbetuiging aan Szymborska: haar gedichten zorgden er immers voor dat Demets steeds tegen een stootje kon in het leven.

In *Trouw* (3 februari 2012) werd de aandacht gevestigd op het feit dat Szymborska, ondanks haar grote onbekendheid voor de Nobelprijs in 1996, immens populair was geworden in Nederland. Daarna volgde een uitgebreide biografie en bespreking van haar werk. Als afsluiter gaf literatuurcritica Leonie Breebaart mee dat het niet in de aard lag van Szymborska om bombastische woorden te gebruiken, dus was het ook niet gepast om met hoogdravende

woorden afscheid te nemen van de Poolse dichteres. *Trouw* trakteerde zijn lezers nog op de gedichten ‘Niets cadeau’ en ‘Een klein meisje trekt het kleed van tafel’. Op de voorpagina van *De Volkskrant* (3 februari 2012) verscheen een korte tekst, geschreven door de Nederlandse auteur Arnon Grunberg. Grunberg schreef dat hij bij het horen van het overlijden van Szyborska beseftte dat hij nog maar zelden poëzie leest. En als hij dan eens poëzie ter hand neemt, blijken het steeds Poolse dichters te zijn, zoals Szyborska. Grunberg vermeldde ook de uitroep van Claus, waarna Grunberg toegaf dat “haar poëzie testosteron mist”, maar vond dat dat gemis “ook als een verademing kan gelden.” Erik Menkveld schreef in diezelfde *De Volkskrant* (3 februari 2012) Szyborska’s necrologie. Menkveld was een persoonlijke vriend van Rasch, vandaar waarschijnlijk dat hij reeds in zijn inleiding de aandacht vestigde op de vertalingen van “Polenkenner, Herbert-vertaler en Nijhoffprijswinnaar” Rasch. *Het Parool* (3 februari) wijdde een kort stukje aan het overlijden van Szyborska en vroeg een reactie aan Ad van Rijsewijk, die zei dat er met Szyborska’s overlijden een “groot dichter” was verdwenen.

Kort na Szyborska’s dood verscheen in *De Telegraaf* (17 maart 2012) het bericht dat er ongepubliceerde gedichten waren gevonden in Szyborska’s appartement. Haar secretaris drukte de hoop uit dat die gedichten alsnog zouden gepubliceerd worden.

8.2. Reactie van de lezers

Een week na het overlijden van Szyborska bleek deze gebeurtenis reeds een impact op de verkoops cijfers te hebben. Zo rekende *De Volkskrant* (11 februari 2012) uit dat er ongeveer 1108 bundels van Szyborska waren besteld bij De Geus als Meulenhoff, wat de krant een “Szyborska-effect” noemde. *De Standaard* (23 maart 2012) berichtte dat op de website van Huis van het Boek in maart 2012 voor het eerst de maandelijkse top tien van best verkopende poëziebundels werd gepubliceerd. De best verkopende poëziebundel van februari 2012 bleek *Half in de zee* van Joke van Leeuwen. Op de tweede plek stond Szyborska, met *Einde en begin*. Een maand later had Szyborska van Leeuwen al van de troon gestoten: *Einde en begin* was de best verkopende poëziebundel van maart 2012 (Huis van het Boek 2012). Szyborska’s overlijden bleek een duidelijke ‘stimulans’ om kennis te maken met Szyborska’s werk of haar gedichten te herontdekken.

9. Conclusie

Aan het eind gekomen van deze masterproef, is het tijd om de algemene conclusies te trekken. De drie fases van het algemeen receptieproces van anderstalige auteurs in een nationale cultuur bleken tevens toepasbaar op de individuele casus Szyborska.

In eerste instantie maakte Nederland en Vlaanderen kennis met Szymborska door vertalingen in literaire tijdschriften en een volledige dichtbundel, die aan Szymborska was gewijd. Echter, van Sambeeks bundel had zo'n geringe productie, dat deze bundel niet kan gelden als een introductie. Toen Szymborska de Nobelprijs kreeg, viel het vooral op dat ze een nobele onbekende was in Vlaanderen en Nederland. Zelfs de literaire critici wisten niet wie die Poolse dichteres was. Daarom beschouw ik enkel de vertalingen vanaf 1996 als introducties van het werk van Szymborska in het Nederlandse taalgebied en de vertalingen van de periode voor 1996 als een eerste kennismaking.

Ondanks Szymborska's grote onbekendheid ten tijde van haar Nobelprijs, werd ze nadien nog vaak opgevoerd in artikels aangaande de Nobelprijs. Zo bleek ze uiterst goed te verkopen in Nederland en Vlaanderen, hetgeen uitzonderlijk is als een laureaat voordien nog onbekend was. Ook het feit dat een vrouwelijke dichter de prijs had gewonnen, was reden tot verbazing. Toch was niet iedereen enthousiast over de Poolse dichteres, met name Hugo Claus die zich zou hebben laten ontvallen dat de Nobelprijs in 1996 aan een Poolse huisvrouw was geschonken.

Szymborska's populariteit in het Nederlandse taalgebied is voor een groot deel te danken aan haar vertaler Gerard Rasch. Uitgeverij Meulenhoff had kort na de Nobelprijs het Nederlands vertaalrecht op Szymborska's oeuvre opgekocht, wat maakte dat Rasch als het ware het monopolie bezat op de Nederlandse vertalingen van Szymborska's poëzie. Dat alleenrecht beschermde hij vurig, wat vaak tot conflicten leidde met andere vertalers. Maar zelfs Karol Lesman (20 maart 2004, *De Volkskrant*), die met Rasch in onmin was geraakt, kon niet ontkennen dat Rasch van onschatbare waarde was geweest voor de introductie en het vestigen van Szymborska's naam in Nederland en Vlaanderen.

Szymborska's populariteit in het Nederlandse taalgebied kan onmogelijk te verklaren zijn door haar (fysieke) aanwezigheid op evenementen in Vlaanderen en Nederland, aangezien Szymborska een hekel had aan reizen en nog meer aan dichtersbijeenkomsten. Desondanks heeft Szymborska Amsterdam, Brugge, Knokke en Gent bezocht.

Szymborska's bundels werden goed ontvangen door de literaire critici. Wat me tijdens het literatuuronderzoek opviel, was dat in recensies vaak dezelfde mensen aan het woord werden gelaten. Dit leidde tot weinig nieuwe geluiden in de recensies van verschillende bundels (zie René Smeets die een aantal keer dezelfde bewoordingen voor verschillende bundels gebruikte), maar tevens voor een sterke polarisatie. Zo waren Tom van Deel van *Trouw* en Guus Middag van *NRC Handelsblad* steeds laaiend enthousiast over Szymborska's werk, terwijl Marc Reugebrink van *De Groene Amsterdammer* en Joris Note van *De Standaard* in verschillende recensies een kritisch geluid lieten horen. Een recensie is natuurlijk steeds een persoonlijke mening en in deze masterproef wil ik ook helemaal geen 'kant' kiezen. Maar ik wil wel de aandacht vestigen op het feit dat de meningen van de literaire critici niet de enige criteria zijn om de populariteit van een auteur te bepalen, ook het

grote publiek is een maatstaf om te bepalen hoe geliefd een auteur is. Maar dit is natuurlijk minder makkelijk na te gaan in artikels.

Ook de tweede fase in het receptieproces van een anderstalige auteur is aanwezig bij Szymborska. Zo fungeerde zij als een soort referentiepunt voor de Nederlandstalige literatuur. In het begin, ten tijde van de Nobelprijs, werd Szymborska in artikels vergeleken met Nederlandstalige dichters als Judith Herzberg. Maar later werden de rollen omgekeerd en werden Nederlandstalige dichters omschreven als ‘Vlaamse of Nederlandse Szymborska’s’, zoals Bart Moeyaert en, alweer, Judith Herzberg. Ook werd Szymborska vaak in de pers vermeld als favoriete dichteres van verscheidene beroemde personen in Vlaanderen en Nederland, waaronder tevens ‘collega’s’ zoals Rutger Kopland en, opnieuw, Bart Moeyaert.

Daarna legde ik mijn focus op de derde fase: de creatieve nawerking. Szymborska bleek in verschillende kunsttakken als inspiratiebron te gelden. Wat echter het meest interessant was aan Szymborska’s creatieve nawerking in Vlaanderen en Nederland was dat niet enkel haar oeuvre, maar ook haar persoonlijk leven een rol speelde. Zo werd in *Szymborska!* niet gekozen voor een professionele toneelsetting, maar werd eerder het gevoel van amateurtoneel opgewekt, het genre waar Szymborska verzot op was. Ook Alain Delmotte maakte gebruik van Szymborska’s karaktertrekken in zijn gedichten. Zo wijdde hij een volledig gedicht aan Szymborska’s afkeer voor dichtersbijeenkomsten.

Tijdens het schrijven van deze masterproef kwam Szymborska te overlijden. Tussen haar overlijden en het indienen van de masterproef zaten slechts vier maanden, waardoor ik onmogelijk een duidelijk beeld kan geven van de reacties op deze gebeurtenis. Ik kon eveneens niet nagaan of Szymborska’s overlijden heeft geleid tot nieuwe creatieve nawerkingen.

Ondanks deze tekortkoming heb ik in mijn masterproef wel kunnen bewijzen dat Szymborska tijdens haar leven een diepe indruk heeft nagelaten in Vlaanderen en Nederland, zowel bij het grote publiek, bij de selecte kring van literaire critici als bij schrijvers en dichters.

10. Bibliografie

10.1. Onuitgegeven bronnen

Babel

2012 Heidi Lenaerts. Klara (VRT), uitzending van 2 februari 2012.

Eeckhout, Charlotte

2011 *Joseph Brodsky (1940-1996): Receptie in Vlaanderen en Nederland*. Universiteit Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Friedl'

2010 Friedl' Lesage. Radio 1 (VRT), uitzending van 7 maart 2010.

Gauquie, Sabien

1996 *De poëzie van Wisława Szymborska : de belangrijkste ideeën en artistieke middelen*. Katholieke Universiteit Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

Govaerts, Jo

2012 E-mail, ontvangen op 26 maart.

Joos

2012 Ruth Joos. Radio 1 (VRT), uitzending van 2 februari 2012.

Lesman, Karol

2012 E-mail, ontvangen op 8 april.

Meulenhoff, Uitgeverij

2012 E-mail, ontvangen op 26 maart.

Vereecken, Jeannine

2012a In Memoriam Wisława Szymborska. Lezing in Tilburg op 18 maart (ongepubliceerd).

2012b Interview, afgenomen op 23 maart te Gent.

10.2. Uitgegeven bronnen

Andringa, Els (et al.)

2006 Het buitenland bekeken. Vijf internationale auteurs door Nederlandse ogen (1900-2000). *Nederlandse Letterkunde* 11/3: 197-210. (Themanummer)

Andringa, Els en Sophie Levie

2009 Transfer and Integration: Foreign Literatures in National Contexts. *arcadia* 44/2: 229-236. (Themanummer)

Arensman, Dirk-Jan

2011 Vormgegeven ontroering. *Website van VPRO Boeken*. Online. Internet. Geraadpleegd op 8 mei 2012. Beschikbaar via: <http://boeken.vpro.nl/artikelen/>

- 2011/Vormgegeven-ontroering.html.
- Asscher, Maarten
- 2002 Elk droomt eens anders dromen als de zijne. Enige opmerkingen over het vertalen van poëzie. *De Gids* 165/4: 300-315.
- Bikont, Anna & Joanna Szczęsna
- 2007 *Prullaria, dromen en vrienden*. Breda: De Geus.
- De Boer, Merijn
- 2008 De vertaler als cultuurbemiddelaar. Over Gerard Rasch, Nederlandse pleitbezorger van de Poolse literatuur. *Spiegel der Letteren* 50/3: 323-348.
- de Boose, Johan
- 2004 *Alle dromen van de wereld. Een sentimentele reis door Polen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- 2008a Henriette Roland Holst-Prijs 2008. Allesbehalve onverschilligheid. Dankwoord door Johan de Boose. In: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 2007-2008*: 209-212. Leiden: Brill.
- 2008b Daar waar de as groeit. Over de Poolse poëzie. *Poëziekrant* 32/7: 8-14.
- de Coninck, Herman
- 1995 Voorwoord. *Nieuw Wereldtijdschrift* 11/5: 3
- 2004 *Een aangename postumiteit. Brieven 1965 – 1997*. Amsterdam en Antwerpen: Arbeidspers.
- De Geest, Dirk
- 1997a Wisława Szymborska. *Verrukking en wanhoop*. *Leesidee* 3/2: 114.
- 1997b Wisława Szymborska. *De vreugde van het schrijven*. *Leesidee* 3/3: 199.
- Delmotte, Alain
- 2003 *Lieve Wisława/ONDERSCHRIFT 2*. Kortrijk: Uitgeverij Groeninghe.
- Demets, Paul
- 2012 “Heel het leven zit er in vervat”. *Cultuursite van de VRT*. Online. Internet. Geraadpleegd op 10 mei 2012. Beschikbaar via <http://www.cobra.be/cm/cobra/boek/1.1210838>.
- de Vos, Marjolein
- 2000 *Nu en altijd. Bespiegelingen*. Amsterdam: Prometheus.
- Dijk-Borkowska, Ewa
- 1976 *Het pad van de carrière*. Nijmegen: B. Gottmer.
- Flanor
- 2011 Maria Stahlie bij Flanor AFGELAST. *Website van Flanor*. Online. Internet. Geraadpleegd op 10 mei 2012. Beschikbaar via <http://www.flanor.nl/log/index.php?/archives/187-Maria-Stahlie-bij-Flanor-AFGELAST.html>
- Fonds voor de Letteren

- 1999 Laudatio. *Website van Fonds voor de Letteren*. Online. Internet. Geraadpleegd op 1 mei 2012. Beschikbaar via http://www.fondsvoordeletteren.nl/bestanden/LETTER_020_Laudatio_KAROL_scherm.pdf.
- Gerits, Joris
- 1997 De geraffineerde eenvoud van Wisława Szymborska. *Streven* 64/1: 71-74.
- Goddeeris, Idesbald
- 2004 Een sentimentele reis door Polen. *Oost-Europa Tijdingen* 26/4: 26-28.
- Govaerts, Jo
- 1995a Het zesde bedrijf. Tien gedichten. *Nieuw Wereldtijdschrift* 11/5: 8-13.
- 1995b Over Wisława Szymborska. *Optima* 13/4: 27.
- 1995c Gedichten. *Optima* 13/4: 28-43.
- 1996 Gedichten. *Optima* 14/1: 48-51.
- 1998 Over het vertalen van W. Szymborska's poëzie. *Deus ex machina* 23/1: 6-9.
- 2006 Eindelijk. *Website van Jo Govaerts*. Online. Internet. Geraadpleegd op 14 april 2012. Beschikbaar via <http://www.jogovaerts.be/eindelijk>.
- Huis van het Boek
- 2012 Poëzie Top-10. Maart 2012. *Website van Huis van het Boek*. Online. Internet. Geraadpleegd op 10 mei 2012. Beschikbaar via <http://boekenvak.be/voor-depers/top-boekenverkoop>.
- Keller, Hans
- 2012 Hugo Claus. *Website van VPRO Boeken*. Online. Internet. Geraadpleegd 4 mei 2012. Beschikbaar via <http://boeken.vpro.nl/dode-dichters-almanak/2012/hugo-claus-2.html>
- Keulemans, Chris
- 1994 *Een korte wandeling in de heuvels: een novelle*. Amsterdam: Van Genneep.
- Koenegracht, Frank
- 1999 *Alles valt*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Kopland, Rutger
- 1998 Liefde op het eerste gezicht. *De Gids* 161/5 en 6: 334- 346.
- Langerak, Thomas
- 2012 De receptie van Osip Mandel'stam in Vlaanderen en Nederland. In: R. Genis, E. de Haard, J. Kalsbeek, E. Keizer & J. Stelleman (eds), *Between west and east: Festschrift for Wim Honselaar on the occasion of his 65th birthday*. (POES 20) Amsterdam: Pegasus.
- Lesman, Karol
- 1999 Dankwoord. *Website van Fonds voor de Letteren*. Online. Internet. Geraadpleegd op 1 mei 2012. Beschikbaar via http://www.fondsvoordeletteren.nl/bestanden/Dankwoord_Karol_Lesman.pdf.

Majewska, Władysława

1979 Wisława Szymborska. *Chrysalis* 3: 173-182.

Martinus Nijhoff Prijs Jury

1997 Martinus Nijhoff Prijs 1997: juryrapport. *Filter* 4/4: 10-13.

Meijer, Maaïke

1997 Ontroerd door het afzonderlijke: Wisława Szymborska's lofliederen op het leven. *Armada* 3/8: 75-84.

2011 Biografie. *Website van Maaïke Meijer*. Online. Internet. Geraadpleegd op 6 mei 2012. Beschikbaar via http://www.maaikemeijer.nl/biografie_nl.html.

Meijssing, Geerten

2004 *Malocchio*. Amsterdam: De Arbeiderspers.

Menkveld, Erik

2005 *Prime Time*. Amsterdam: G.A. Van Oorschot.

Mercks, Kees

2004 In memoriam Gerard Rasch (1946-2004). *Tijdschrift voor Slavische literatuur* 34: 2-3.

Middag, Guus

2002 *Vrolijk als een vergelijking*. Amsterdam: G.A. Van Oorschot.

2005 *Het mooiste gedicht ter wereld*. Amsterdam: G.A. Van Oorschot.

Moeyaert, Bart

2011 Kunstenfestival Watou. *Website van Bart Moeyaert*. Online. Internet. Geraadpleegd op 8 mei 2012. Beschikbaar via <http://www.bartmoeyaert.com/tip-expo.php?item=76&width=1280>

Mourits, Bertram

2002 Onnauwkeurige bevindingen over de mentaliteit van C.B. Vaandrager en de hedendaagse poëzie. *Passionate* 9/2: 78-82.

Mulder, Jan

2011 Jan Mulder. *Twitter*. Online. Internet. Geraadpleegd op 8 mei 2012. Beschikbaar via <http://twitter.com/#!/JanMulderDwdd/status/80751625530114050>.

Noorman, Ronald

2012 *Krijtdiertjes (Otwornice)*. Gent: Ergo Pers.

Orski, Mieczysław

1976 Moderne Poolse poëzie: doortrokken van skepsis en ironie. *Kentering* 15/3: 31-34.

Overeem, Jan-Willem

1976 Poolse gedichten. *Kentering* 15/3: 35-59.

Pieters, Jürgen

2010 *Beste lezer, Een inleiding in de algemene literatuurwetenschap*. Gent: Academia Press

Radboud Universiteit Nijmegen

2007 De receptie van buitenlandse literatuur in Nederland. *Website van Radboud Universiteit Nijmegen*. Online. Internet. Geraadpleegd op 12 mei 2012. Beschikbaar via http://www.ru.nl/acw/onderzoek/infrastructuur_van/receptie_van/.

Rasch, Gerard

1997a Wisława Szymborska. Zes gedichten. *De Gids* 160/1: 50-60.

1997b Vertalen in tijden van liefde. *Filter* 4/4: 14-18.

1999 Over Szymborska en Herbert, zonder overdrijving: vertalenderwijs. *Optima* 17/5: 76-90

2000a Wisława Szymborska. In: *Bittere Oogst*: 109. Amsterdam: Bezige Bij.

2000b Bittere oogst. Aantekeningen bij het samenstellen van een bloemlezing. *Tijdschrift voor Slavische literatuur* 27: 9-14

2001 Is dit poëzie? *De Revisor* 27/3: 72-75.

Rasch, Miriam

2005 Inleiding. In: *Memento*: 7-15. Amsterdam: Pegasus.

2009 Szymborska, De ontdekking. *Website van Miriam Rasch*. Online. Internet. Geraadpleegd op 9 mei 2012. Beschikbaar via http://www.miriamrasch.nl/index_files/szymborska_de_ontdekking.php

Redactioneel

2000 Redactioneel. *Tijdschrift voor Slavische literatuur* 27: 2

Roggeman, Willem

1979 Hedendaagse Poolse poëzie. *De Vlaamse Gids* 63/1: 18-31.

Smeets, René

2001a Grote pret. Beschouwingen over vertalingen van de gedichtengedichten van Wisława Szymborska. *Kreatief* 35/1: 48-58.

2001b De liefde, de dood. Bij de nieuwste gedichten van Wisława Szymborska. *Deus ex machina* 25/2: 24.

2003 Een ogenblik stilstaan bij *Chwila*. De nieuwe dichtbundel van Wisława Szymborska. *Revolver* 29/4: 9-10.

2006 Dubbele punt: de nieuwe dichtbundel van Wisława Szymborska. *Revolver* 32/4: 9

Stahlie, Maria

2008 *Het woeste gevecht*. Amsterdam: Prometheus.

Szymborska, Wisława

1996 *Verrukking en wanhoop. Zachwyt i rozpacz*. Gekozen, vertaald en ingeleid door Jeannine Vereecken. Gent: Poëziecentrum.

1997a *De vreugde van het schrijven*. Gekozen en vertaald door Jo Govaerts. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.

- 1997b *Uitzicht met zandkorrel. Een keuze uit de gedichten.* Gekozen, vertaald en van nawoord voorzien door Gerard Rasch. Amsterdam: Meulenhoff.
- 1998 *Onverplichte lectuur.* Gekozen, vertaald en ingeleid door Gerard Rasch. Amsterdam: Meulenhoff.
- 2001 *Bloemlezing uit de poëzie van Wisława Szymborska.* Gekozen, vertaald en van nawoord voorzien door Jeannine Vereecken. Gent: Poëziecentrum.
- The Nobel Foundation
- 1996 Press Release: The Nobel Prize in Literature 1996. *Website van de Nobelprijs.* Online. Internet. Geraadpleegd op 1 mei 2012. Beschikbaar via http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1996/press.html?print=1.
- 2011 Nobel Prize Awarded Women. *Website van de Nobelprijs.* Online. Internet. Geraadpleegd op 5 mei 2012. Beschikbaar via http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/lists/women.html.
- T'sjoen, Yves
- 2005 *De gouddeilver. Over het lezen van poëzie.* Tielt: Lannoo.
- Vanderghote, Paul
- 2008 Wisława Szymborska (1923-). Niets cadeau. *Website van Kerknet.* Online. Internet. Geraadpleegd op 8 mei 2012. Beschikbaar via <http://www.kerknet.be/cultuur/content.php?ID=3174&VV485ZE=1>
- Vandermeersch, Peter
- 2012 Peter Vandermeersch. *Twitter.* Online. Internet. Geraadpleegd op 10 mei 2012. Beschikbaar via <http://twitter.com/#!/pvdmeersch/status/165095801016688640>.
- van de Waarsenburg, Hans
- 1982 *Het vermomde innerlijk: Leven en poëzie van Jan-Willem Overeem.* Heerlen: Uitgeverij 261.
- Van Heuckelom, Kris
- 2004 Nieuwe Szymborska-vertaling. *Oost-Europa Tijdingen* 26/46: 40-41.
- van Sauers, Mariëlle
- 2010 Mariëlle van Sauers kiest voor Wisława Szymborska. *Opzij* 38/9: 70-71
- van Zoest, Aart
- 2008 Bruno Schulz. *Website van Aart van Zoest.* Online. Internet. Geraadpleegd op 5 mei 2012. Beschikbaar via http://www.aartvanzoest.nl/bruno_schulz
- Vereecken, Jeannine
- 1992 Wisława Szymborska. *Poëziekrant* 16/2: 20-21.
- 1996 Voorwoord. In: *Verrukking en wanhoop. Zachwyt i rozpacz: 5-7.* Gent: Poëziecentrum.
- 2001 Verantwoording en dank. In: *Bloemlezing uit de poëzie van Wisława Szymborska:* 45-47. Gent: Poëziecentrum.

VPRO Boeken.

2011 De literaire boekenquiz van de VPRO Gids. *Website van VPRO Boeken*. Online. Internet. Geraadpleegd op 4 mei 2012. Beschikbaar via <http://boeken.vpro.nl/artikelen/2011/De-literaire-boekenquiz-van-de-VPRO-Gids.html>.

Willa Astoria

1998 Astoria. Opis obiektu. *Website van Inphotel*. Online. Internet. Geraadpleegd op 1 mei 2012. Beschikbaar via <http://www.inphotel.pl/zakopane/astoria>.

Willemsen, Cees

2000 Het vaderland van de dichter. *Tijdschrift voor Slavische literatuur* 27: 3-8.

Corpus

1978

8 maart, *De Nieuwe Linie*: Wisława Szymborska – vertrouwd rustpunt voor de Poolse poëzie-lezer. (Jan-Willem Overeem en Ewa Dijk-Borkowska)

1983

5 augustus, *NRC Handelsblad*: Een knipoog of een bittere grimas. Twee Poolse dichters in vertaling. (Karol Lesman)

1984

10 juni, *De Volkskrant*: Poolse dichters hier vaak krakkemikkig uitgegeven. (Gerard Rasch)

1995

3 oktober, *De Volkskrant*: Hugo Claus weer kanshebber voor Nobelprijs literatuur. (Anoniem)

1996

19 september, *Knack*: Leesvermaak. (Anoniem)

3 oktober, *NRC Handelsblad*: Nobelprijs Szymborska verrassing. Een dichtwoord per dag (Anoniem)

4 oktober, *Algemeen Dagblad*: Nobelprijs verrast alleen de Polen niet. (Anoniem)

4 oktober, *De Morgen*: Nobelprijs Literatuur voor nobele onbekende. (Anoniem)

4 oktober, *De Standaard*: Wisława Szymborska de grote dame van de Poolse poëzie. (Rita Geys)

4 oktober, *De Telegraaf*: Nobelprijs literatuur voor Poolse dichteres Wisława Szymborska. (Anoniem)

4 oktober, *De Volkskrant*: Nobelprijs voor Poolse dichteres Szymborska is grote verrassing. (Anoniem)

4 oktober, *De Volkskrant*: Een meesterlijk uitgebalanceerde milde ironie. (Gerard Rasch)

- 4 oktober, *Gazet van Antwerpen*: Szymborska? Nog nooit van gehoord. (Filip Marsboom)
- 4 oktober, *Het Belang van Limburg*: Nobelprijs Literatuur voor Poolse Wislawa Szymborska. (Anoniem)
- 4 oktober, *NRC Handelsblad*: Zwieren en je evenwicht bewaren. (Karol Lesman)
- 4 oktober, *Het Laatste Nieuws*: Poolse dichteres wint Nobelprijs literatuur. (Anoniem)
- 4 oktober, *Het Nieuwsblad*: Dichteres van bedriegelijke eenvoud. (Mark Vlaeminck)
- 4 oktober, *Het Parool*: Szymborska? Wie zegt u? (Anoniem)
- 4 oktober, *Het Volk*: Kort van stof. (Ann Peuteman)
- 4 oktober, *Trouw*: Kenners in Frankfurt reageren verrast op toekenning Nobelprijs. (Peter Sierksma)
- 4 oktober, *Trouw*: Szymborska bescheiden dichteres. (Anoniem)
- 5 oktober, *Het Parool*: In de ziel getroffen. (Jean Journaille)
- 11 oktober, *De Morgen*: Een meesterlijk uitgebalanceerde milde ironie. (Gerard Rasch)
- 11 oktober, *HP/De Tijd*: Wislawa Wie?! (Ad Fransen)
- 12 oktober, *Vrij Nederland*: Wislawa Szymborska: de mensen kunnen de eenzaamheid niet aan. (Wislawa Szymborska)
- 20 oktober, *De Volkskrant*: Wislawa Szymborska. (Peter Bekkers)
- 11 november, *NRC Handelsblad*: Herfstpoëzie. (Hans den Hartog Jager)
- 22 november, *Provinciale Zeeuwse Courant*: Wrange waarheden met ontwapenende glimlach. (Hans Warren)
- 23 november, *Vrij Nederland*: Uitverkoren. (Anoniem)
- 7 december, *Vrij Nederland*: Brieven. Wislawa Szymborska. (Gerard Rasch)
- 12 december, *De Morgen*: Een dichteres tegen de papierversnipperaars. Het verraderlijk milde werk van Nobelprijswinnares Wislawa Szymborska. (Stefan Hertmans)
- 12 december, *De Standaard*: De erkenning van Swymborska. (Anoniem)
- 14 december, *Vrij Nederland*: Brieven. Szymborska (2). (Pim van Sambeek)
- 1997**
- 20 januari, *NRC Handelsblad*: Szymborska's glimp van de waarheid. (Marjoleine de Vos)
- 20 februari, *De Volkskrant*: Letteren. (Anoniem)
- 21 februari, *Trouw*: 'Zelfs een vluchtig ogenblik heeft een rijk verleden'. (Tom van Deel)
- 1 maart, *Vrij Nederland*: Het kleinste kost al zo vreselijk veel. (Rob Schouten)
- 7 maart, *NRC Handelsblad*: De sensatie van het eerste woord. (P.F. Thomése)
- 12 maart, *Knack*: Nat van de inkt. (Anoniem)

- 26 maart, *De Groene Amsterdammer*: Een hardnekkig verlangen naar eeuwigheid. (Marc Reugebrink)
- 4 april, *De Volkskrant*: De zandkorrel van Blake. Representatieve keuze uit de gedichten van Wislawa Szymborska. (Michaël Zeeman)
- 5 april, *Elsevier*: Kleine sensaties. (Jean-Paul Bresser)
- 18 april, *Provinciale Zeeuwse Courant*: Uit geestdrift en vertwijfeling. (Hans Warren)
- 17 mei, *De Gentenaar*: Dichters van een hoog niveau. (John Vervoort)
- 4 juni, *De Groene Amsterdammer*: Jan Vrijman. (Arthur van Amerongen)
- 3 oktober, *De Volkskrant*: Geruchtencircuit draait weer voor literaire Nobelprijs. (Anoniem)
- 24 oktober, *NRC Handelsblad*: De dissonant. (Rudy Kousbroek)
- 31 oktober, *De Volkskrant*: ‘De Poolse literatuur heeft haar plaats teruggeëist’. (Karin Veraart)
- 20 november, *De Volkskrant*: Laatste kans. (Anoniem)
- 28 november, *De Volkskrant*: Altijd die toptien. De tulpenhandel van de Nederlandse uitgeverijen. (Willem Kuipers)
- 1998**
- 10 januari, *Trouw*: Kopiëren. (Rob Schouten)
- 19 mei, *De Volkskrant*: Dichters over dichters. (Peters Swanborn)
- 23 april, *Trouw*: Een heer kijkt nooit uit het raam. (Onno Blom)
- 19 mei, *De Volkskrant*: Dichters over dichters. (Peter Swanborn)
- 27 mei, *Knack*: Nat van de inkt. Wislawa Szymborska. (Anoniem)
- 4 juni, *De Standaard*: Uitzicht met zandkorrel. (Rita Geys)
- 11 juni, *De Morgen*: Nobelprijs met pointe. (Johan Vandenbroucke)
- 4 september, *De Volkskrant*: Szymborska. (Anoniem)
- 11 september, *NRC Handelsblad*: Boekbesprekingen van Szymborska. (Guus Middag)
- 11 september, *Trouw*: Blanco papier. (Tom van Deel)
- 19 september, *Elsevier*: Onverplichte lectuur. (Jan Paul Bresser)
- 19 september, *Vrij Nederland*: Wislawa Szymborska’s ‘recensies’. Uitzicht met wevertje. (Carel Peeters)
- 23 september, *Knack*: Szymborska. (Anoniem)
- 30 september, *De Groene Amsterdammer*: Mondjesmaat. (Marc Reugebrink)
- 12 november, *De Morgen*: Gladiatoren en pantoffeldiertjes. (Pascal Cornet)
- 26 november, *De Standaard*: Klein proza van een dichteres. Gaten in de zeef van de tijd. (Joris Note)
- 1999**
- 26 februari, *NRC Handelsblad*: Ik ben nog steeds verbaasd. (Renée Postma)

- 5 maart, *NRC Handelsblad*: Szymborska. (Jan Willem Bos)
- 21 juni, *De Volkskrant*: Kakafonie van bwa-pl, va-va en bwor-pl in tien talen. (Karin Veraart)
- 2 juli, *De Volkskrant*: ‘Mijn leven was prachtig – ik leed’. (Kees Fens)
- 4 september, *Trouw*: Na elke oorlog moet ‘iemand’ opruimen. (Tom van Deel)
- 10 september, *De Volkskrant*: Nietig, bijna uit iets halfs geschapen. (Kees Fens)
- 11 september, *Vrij Nederland*: Nieuwe keuze uit de gedichten van Wislawa Szymborska. Asiel voor verloren voorwerpen. (Annemiek Neefjes)
- 15 september, *De Morgen*: Wislawa Szymborska. Verzamelde gedichten. (Anoniem)
- 16 september, *Trouw*: Schouten. (Rob Schouten)
- 19 september, *Knack*, Leesvermaak. (Anoniem)
- 20 oktober, *De Tijd*: Szymborska. (Anoniem)
- 5 november, *NRC Handelsblad*: Wie maalt er om geluk? Gebundeld werk van Wislawa Szymborska. (Guus Middag)
- 2 december, *De Standaard*: Kuitschietende ideeën. (Joris Note)
- 2000**
- 5 januari, *Knack*: Ik had mij kunnen zijn. (Paul Demets)
- 22 april, *Vrij Nederland*: Frank Koenegracht. (Anoniem)
- 20 mei, *De Standaard*: Watou twintig met kunst uit periferie. (Anoniem)
- 16 september, *Trouw*: Waarom moet Kraków mooier zijn dan andere steden? (Rob Schouten)
- 5 oktober, *Knack*: Doe maar, pap. (Piet Piryns en Tine Vandendriessche)
- 14 oktober, *De Volkskrant*: Mag een goede dichter goed verkopen? (Onno Blom)
- 2001**
- 9 februari, *De Volkskrant*: Jaloers op de gelovigen. (Gert J. Peelen)
- 10 mei, *De Standaard*: Misschien twee op duizend. Tachtig gedichten van Wyslawa Szymborska. (René Smeets)
- 12 mei, *Gazet van Antwerpen*: Bloemlezing Wislawa Szymborska. (Anoniem)
- 19 juni, *De Volkskrant*: Volle schouwburg voor een afwezige dichteres. (Hanneke de Klerck)
- 20 juni, *NRC Handelsblad*: Szymborska bewonderd. (Corine Vloet)
- 21 juni, *De Volkskrant*: Het wonder van Szymborska voor Nederlanders verklaard. (Peter Swanborn)
- 23 juni, *De Volkskrant*: Eenzelvig dichter trekt groot publiek. (Hanneke de Klerck)
- 29 augustus, *De Morgen*: Een ogenblik lang onsterfelijk. De beeldenrijke poëzie van Wyslawa Szymborska. (Wil Hansen)
- 6 september, *De Volkskrant*: Laat Meulenhoff les zijn voor PCM. (Michaël Zeeman)

- 8 november, *De Standaard*: Interview. De Poolse dichter en Nobelprijswinnaar Czeslaw Milosz. 'Zonder poëzie zou ik niet kunnen leven'. (René Smeets)
- 21 november, *De Morgen*: Wislawa Szymborska. Uitzicht met zandkorrel. (Johan Vandenbroucke)
- 15 december, *De Groene Amsterdammer*: Wislawa Szymborska, *Uitzicht met zandkorrel*. (Anoniem)

2002

- 8 januari, *De Morgen*: Pools poëtisch onderonsje in Antwerpse Arenberg. (Jelle Van Riet)
- 26 mei, *Trouw*: Schouten. (Rob Schouten)
- 4 juni, *Trouw*: Wat te doen bij hevige emotie? (Peter Henk Steenhuis)
- 29 juni, *De Standaard*: Onrust in het prille graafschap Watou. (Karel Verhoeven)
- 29 juli, *Trouw*: Aan tafel in Watou. (Hans Nauta)
- 9 augustus, *De Volkskrant*: De dichter beweent, bezweert en gaat door en door. (Karin Veraart)
- 27 september, *NRC Handelsblad*: Net niet Nobel. (Kester Freriks)
- 4 oktober, *NRC Handelsblad*: Brieven. Claus en Szymborska. (Hannele P.F.J. Eggels)
- 8 oktober, *De Standaard*: Waarom Hugo Claus dit jaar de Nobelprijs moet krijgen. (Marcel van Nieuwenborgh)
- 12 oktober, *De Morgen*: 'Ik wou net een pallet Imre Kertész naar De Slegte brengen'. (Jeroen de Preter)
- 15 oktober, *Gazet van Antwerpen*: Nobelprijs geen garantie voor meerverkoop boeken. (Anoniem)

2003

- 25 april, *De Volkskrant*: 'Er is elke dag nieuws onder de zon'. (Arjan Peters)
- 2 mei, *NRC Handelsblad*: Twee stoelen aan een koud tafeltje. Szymborska daagt de abstracte filosofie uit. (Guus Middag)
- 14 mei, *De Tijd*: Een kleine beek. (Marc Holthof)
- 17 mei, *Trouw*: Waarom verdorie ging het dan op avontuur. (Peter de Boer)
- 24 mei, *Het Belang van Limburg*: 'Het moment', Wislawa Szymborska. (Anoniem)
- 28 mei, *Knack*: Ik had mij kunnen zijn. Over de geraffineerde gedachtelyriek van Wislawa Szymborska. (Anoniem)
- 26 juli, *Trouw*: 'Het is een groot geluk om niet precies te weten op wat voor wereld we leven (Wislawa Szymborska). (Paul Frentrop)
- 29 juli, *Trouw*: Frentrop. (Lau Kanen)
- 29 juli, *Trouw*: Frentrop (2). (Stieneke Kamp)
- 29 augustus, *De Volkskrant*: Kamers vol dromen van vreemden. (Michaël Zeeman)

- 4 september, *De Standaard*: Een of ander leven. Ontroerende poëzie van Wisława Szymborska. (Jo Govaerts)
- 24 september, *Metro*: Bitterzoete tafereeltjes. (Anoniem)
- 2 oktober, *De Morgen*: Nobelprijswinnaar én winkeldochter. Grootste literaire prijs biedt geen garantie op doorbraak. (Jeroen de Preter)
- 1 oktober, *De Standaard*: Nobel voor vrouw en dichter? Zweedse Academie dit jaar tijdig met huistaak klaar. (Marcel Van Nieuwenborgh)
- 2 oktober, *De Volkskrant*: Met politieke correctheid win je een Nobelprijs. (Michaël Zeeman)
- 2004**
- 6 februari, *De Volkskrant*: Mompelaar neemt het woord. (Michaël Zeeman)
- 28 februari, *De Standaard*: Habemus papam, de zoektocht naar de volgende paus. (Rik Torfs)
- 20 maart, *Trouw*: Herinnering aan Gerard Rasch. (Karol Lesman)
- 21 april, *Knack*: De veelkantige lach van Szymborska. (Johan de Boose)
- 21 mei, *De Standaard*: Het nieuwe Europa in de boekhandel. (Patrick Stouthuysen)
- 21 mei, *De Volkskrant*: Een Pool heeft een vechtersinstinct. (Paul Depondt)
- 27 augustus, *NRC Handelsblad*: Nooteboom is the greatest. (Pieter Steinz)
- 23 september, *De Standaard*: De kanshebbers. ‘Roth is de grootste levende prozaschrijver van dit moment’. (Anoniem)
- 7 oktober, *De Volkskrant*: ‘Vrouwen kunnen niet lobbyen’ (Joost Ramaer)
- 8 oktober, *De Volkskrant*: Opmerkelijke keuze. (Anoniem)
- 16 oktober, *De Volkskrant*: ‘Welnee, natuurlijk komt zo’n idioot met haar boek niet serieus in aanmerking voor de Nobelprijs’. (Marjolijn Februari)
- 2005**
- 27 mei, *De Volkskrant*: Dichters of gedichten die overstappen. (Kees Fens)
- 18 augustus, *De Volkskrant*: Poëzie in botanische tuin. (Anoniem)
- 5 oktober, *De Volkskrant*: Nobelprijs voor vrouw, Syriër of liedjeszanger? (Michaël Zeeman)
- 11 november, *NRC Handelsblad*: Vrije regelval. Drie komma een vier een. (Guus Middag)
- 2006**
- 6 januari, *NRC Handelsblad*: De wereld is mooi, zeggen ze. (Michel Krielaars)
- 23 januari, *NRC Handelsblad*: Het geluk van de onwetendheid. (Marjoleine de Vos)
- 27 februari, *De Standaard*: Belgische elektrogroep Telex maakt na twintig jaar nieuwe cd. (Sasha Van der Speeten)
- 29 juni, *Trouw*: Bioscoop. (Rob Schouten)
- 30 juni, *De Volkskrant*: Szymborska weg bij Meulenhoff. (Arjan Peters)
- 3 juli, *Trouw*: Komt van het ene het ander? (Rob Schouten)

2007

- 5 januari, *De Standaard*: Consumentenzaken: Rik Torfs. (Katrien Steyaert)
31 maart, *Trouw*: Adolf Hitler als jochie. (Rob Schouten)
20 april, *Volzin*: De verbeelding van het onbegrijpelijke. (Desiree Berendsen)
30 juni, *Het Laatste Nieuws*: Kinderlijk subliem. (Jean-Paul Mulders)
21 juli *Trouw*: Schouten. (Rob Schouten)
17 augustus, *NRC Handelsblad*: Verwondering is mijn missie. (Margot Dijkgraaf)
14 september, *De Volkskrant*: Een dichter moet zorgvuldig dromen. (Arjan Peters)
7 november, *Knack*: Biografie Szymborska. (Anoniem)
27 november, *De Standaard*: Verwondering is mijn missie. (Margot Dijkgraaf)
27 november, *De Standaard*: Drie winnaars kleuren prijs voor poëzie. (Anoniem)

2008

- 1 februari, *De Standaard*: Bestaan kan iedereen. (Luuk Gruwez)
19 maart, *Het Parool*: Hugo Claus (1929-2008): Een Vlaamse sfinx met talent voor geluk. (Anoniem)
20 maart, *Het Belang van Limburg*: Ik leef achter vele maskers. (Anoniem)
16 mei, *De Volkskrant*: Steun onze vertalers, de trouwe sjouwers in de schaduw. (Arjan Peters)
30 mei, *De Volkskrant*: Doris Lessing en de ramp die de Nobelprijs heet. (Arjan Peters)
28 juni, *De Standaard*: Weemoed in Watou. (Jan Van Hove)
17 december, *De Morgen*: Nieuwe dichtbundels van Kopland en Herzberg. (Anoniem)

2009

- 19 oktober, *Haarlems Dagblad*: Muziektheater met poëzie swingt. Szymborska vrijdag in première in Toneelschuur. (Jos Schuring)
26 oktober, *NRC Handelsblad*: Muziek maakt Szymborska's gedichten explosief. (Kester Freriks)
27 oktober, *De Volkskrant*: Roerende gedichten in geknutseld decor. (Karin Veraart)
29 oktober, *De Telegraaf*: Speels rijmend door het leven. Muziektheater rond Szymborska. (Esther Kleuven)
26 november, *Het Parool*: Fascinerende dame in het theater. (Lorianne Van Gelder)
9 december, *Het Parool*: Wislawa Szymborska: Hier. (Victor Schiferli)
14 september, *NRC Handelsblad*: Het lichaam met zijn ziel. (Marjoleine de Vos)
11 december, *De Volkskrant*: Misschien loopt Archimedes je in jeans voorbij. (Erik Menkveld)

2010

- 25 januari, *Metro*: Hier. (Anoniem)
23 april, *BN De Stem*: Onnodige paniek voor avondje poëzie. (Edine Wijnands)

- 14 juni, *De Volkskrant*: Szymborska steelt een Rembrandt. (Peter Swanborn)
- 5 oktober, *De Standaard*: Nobel. Desalniettemin. (Anoniem)
- 13 november, *De Standaard*: In mijn kamer en in mijn hoofd. (Youp van 't Hek)
- 2011**
- 20 mei, *Knack*: Hugo Claus: mens-minnaar-schrijver in 'De wolken'. (Frank Hellemans)
- 21 mei, *Gazet van Antwerpen*: Clausiana. (Kris Vanmarsenille)
- 9 juli, *De Standaard*: Watou blijft vaste waarde. (Jan Van Hove)
- 9 augustus, *Knack*: Szymborska-docu geraakt maar niet op tv. (Guido Lauwaert)
- 8 oktober, *De Volkskrant*: Adonis. (Arjan Peters)
- 28 oktober, *De Standaard*: Hulp van de literatuur. (Bart Moeyaert)
- 2012**
- 2 februari, *NRC Handelsblad*: Leven vol verwondering achter een sigaret en een glas cognac. (Margot Dijkgraaf)
- 3 februari, *De Standaard*: Niets is normaal. Afscheid van Wislawa Szymborska. (Johan de Boose)
- 3 februari, *De Tijd*: Nobelprijs-winnares Szymborska overleden. (Koen Van Boxem)
- 3 februari, *De Volkskrant*: Voetnoot Poëzie. (Arnon Grunberg)
- 3 februari, *De Volkskrant*: Verbaasd hoofd. (Erik Menkveld)
- 3 februari, *Het Parool*: Pools 'Mozart van de poëzie' hield het speels. (Maarten Moll)
- 3 februari, *Trouw*: Wars van grote woorden. (Leonie Breebaart)
- 8 februari, *Knack*: 'Echte dichters weten het niet'. (Jeroen Zuallaert)
- 11 februari, *NRC Handelsblad*: Overdosis. (Youp van 't Hek)
- 11 februari, *De Volkskrant*: Het Szymborska-effect. (Anoniem)
- 14 maart, *De Standaard*: Dag van nationale rouw. (Tom Ysebaert)
- 17 maart, *De Morgen*: Lezersbrieven. Szymborska. (Jeannine Vereecken)
- 17 maart, *De Telegraaf*: Ongepubliceerde gedichten Szymborska gevonden. (Anoniem)
- 23 maart, *De Standaard*: Poëzie aan de top. (Anoniem)
- 5 april, *De Standaard*: 'Lanoye is geen kandidaat Nobelprijs'. (Anoniem)

11. Bijlagen

11.1. Misnoegde Hugo Claus

(4 oktober 1996, *Gazet van Antwerpen*)

11.2. “Alles over het huishouden”: feuilleton van Szyborska

Goed zijn die tafels in de boekwinkels. Een mens grabbelt er tussen de nieuwigheden, bladert en bekijkt de plaatjes en leest wat eronder staat. In dit geval was een plaatje beslissend voor de koop. Het liet een jongen zien die was gestruikeld en het dienblad met het ontbijt had laten vallen. ‘Om dit te vermijden,’ las ik eronder, ‘dient men met de linkerhand het blad van onderen te steunen, terwijl men met de rechter de rand van het blad vasthoudt.’ Ik voelde me net die duizendpoot die vijf rondrende tot hem gevraagd werd met welke poot hij begon te lopen. Kan ik terwijl ik het dienblad met het ontbijt draag harmonieus theorie en praktijk met elkaar verbinden? Als het alleen om het dienblad ging! Het lezen van dit boek maakte me ervan bewust dat ik tot nog toe een groot aantal handelingen heb uitgevoerd alsof ik niet goed wijs ben. Mijn afwasrichting bij de pannen is bijvoorbeeld altijd wisselend geweest. Terwijl je ze ‘van de rechterkant naar de linkerkant toe moet afwassen en niet omgekeerd’. Met strijken ben ik daarentegen wél dicht bij de vereiste norm. Ik verschuif het strijkijzer inderdaad van

rechts naar links, helaas niet omdat het zo moet, maar omdat ik linkshandig ben. Het boek bevat een zekere hoeveelheid nuttige aanwijzingen voor onervaren huisvrouwen en al helemaal voor de jeugd, ze uit de zondvloed van vanzelfsprekendheden te vissen is alleen niet makkelijk. Maar ik vermoed dat reizigers uit de kosmos er heel enthousiast over zullen zijn. Voor zulke parachutisten is alles hier echt een nieuwigheid. ‘Elk levend organisme heeft voedsel nodig, waarvan de kwaliteit grote invloed op zijn lichamelijke ontwikkeling uitoefent.’ ‘Een maaltijd bestaat uit een of enige gerechten. Een combinatie van enige gerechten vormt een menu...’ ‘Het najaar is een periode die rijk is aan groenten, vruchten en paddenstoelen...’ ‘Het grootste verbruik van lichtenergie vindt plaats in het najaar...’ ‘Tijdens het gebruik is ondergoed onderhevig aan vervuiling.’ Tot slot moet ik vermelden dat ik dit op blanco papier heb geschreven, waarbij ik de woorden van de linker- naar de rechterkant toe samenstelde. De balpen, gekocht in een kiosk, hield ik in mijn rechterhand tussen mijn wijsvinger en duim. Mijn vrije linkerhand drukte ik zachtjes op het papier, zodat het niet over tafel gleed. Het daglicht, een van de zegeningen van de zonnestraling, drong naar binnen door een beglaasde opening in de wand, raam genoemd.

Anna Lipińska, *Alles over het huishouden*, Warschau 1976

(uit *Onverplichte lectuur*. Amsterdam: Meulenhoff 1998)

11.3. *Vergelijking tussen de verschillende vertalingen van ‘Wszelki wypadek’*

11.3.1. ‘In elk geval’, vertaald door Jeannine Vereecken

Het kon gebeuren.

Het moest gebeuren.

Het gebeurde vroeger. Later.

Dichter. Verder.

Het overkwam jou niet.

Jij ontkwam, omdat je de eerste was.

Jij ontkwam, omdat je de laatste was.

Omdat je alleen was. Omdat er mensen waren.

Omdat je links nam. Omdat je rechts nam.

Omdat het regende. Omdat het schemerde.

Omdat het zonnig weer aanhield.

Gelukkig was er een bos.

Gelukkig waren er geen bomen.
Gelukkig was er een spoorstaaf, een haak, een balk, een rem,
een venstergat, een bocht, een millimeter, een seconde.
Gelukkig dreef er een scheermes op het water.

Dankzij, omdat, nochtans, ondanks.
Wat zou er gebeurd zijn, was er een hand, een been,
op een stap, een haar na,
door een samenloop van omstandigheden.

Hier ben je dus? Op tijd de dans ontsprongen.
Het net had slechts één maas, en jij glipte erdoor?
Ik sta nog steeds verwonderd, vind geen woorden.
Luister,
hoe snel jouw hart in mij klopt.

(uit *Verrukking en wanhoop. Zachwyt i rozpacz*. Gent: Poëziecentrum 1996)

11.3.2. 'Elk geval', vertaald door Jo Govaerts

Het had kunnen gebeuren.
Het had moeten gebeuren.
Het gebeurde vroeger. Later. Dichterbij. Verder weg.
Het gebeurde niet met jou.

Je ontkwam, want je was de eerste.
Je ontkwam, want je was de laatste.
Want alleen. Want mensen. Want links. Want rechts.
Want er viel regen. Want er viel een schaduw.
Want het zonnige weer hield aan.

Gelukkig was er een bos.
Gelukkig waren er geen bomen.
Gelukkig een staaf, een haak, een balk, een rem,
een nis, een bocht, een millimeter, een seconde.
Gelukkig dreef er een scheermes op het water.

Doordat, omdat, hoewel, ondanks.

Wat zou er gebeurd zijn als een hand, een been,
op een stap, op een haar
van de samenloop van omstandigheden.

Dus je bent er? Recht uit het nog opengeschoven moment?
Het net was éénmazig, en jij door die maas?
Mijn verwondering kent geen grenzen, geen woorden voor zoiets.
Hoor,
hoe snel me je hart klopt.

(uit *De vreugde van het schrijven*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck 1997)

11.3.3. 'Elk geval', vertaald door Gerard Rasch

't Kon gebeuren.
Moest gebeuren.
Gebeurde eerder. Later
Dichterbij. Verder weg.
Gebeurde een ander.

Je werd gered, omdat je de eerste was.
Je werd gered, omdat je de laatste was.
Omdat je alleen was. Er mensen waren.
Omdat links. Rechts.
Omdat het regende. Er schaduw was.
De zon net scheen.

Gelukkig was daar een bos.
Gelukkig waren daar geen bomen.
Gelukkig was er een stang, haak, balk, rem,
stijl, bocht, een millimeter, seconde;
Gelukkig dreef er een strohalm in het water.

Doordat, aangezien, toch, ondanks.
Wat was er gebeurd, de hand, de voet,
een stap, een haar
van de ongelukkige samenloop.

Dus je bent er? Recht uit het nog net afgewerkte ogenblik?
Er zat één maas in het net en jij kroop erdoor?
Ik kan mijn verbazing niet op, kan mijn zwijgen niet op.
Luister,
hoe snel je hart in me klopt.

(uit *Uitzicht met zandkorrel*. Amsterdam: Meulenhoff 1997)

11.4. 'Wat spraken wij' van Erik Menkveld

I.M. Gerard Rasch

Wat spraken wij vanzelf nog allebei
in onze weldoorbloede goedlachse
schutterige lichamen Gerard toen
we samen de grote van het roken
rolstoelbehoevende roker Zbigniew
Herbert de grote dichter ook
hier in jouw woorden rondreden
door het Scheepvaartmuseum –
wat spraken wij vanzelf nog toen
naast deze amechtige broze al bijna
dode olijke dwingeland en toen moest
hij tegen sluitingstijd ook nog
boeken over de scheepsbouw
in de Republiek der Vereenigde
Nederlanden kopen en duwden
wij hem lachend krachtig
de museumshop door die sloot
maar hij had alle tijd en wij
ook en hij laadde of zijn leven
ervan afhing alles wat zijn
hart begeerde in zijn schoot
en wij verontschuldigten hem
overtuigend: deze Meneer
moet morgenochtend weer
naar Polen en we schoten hem
voor want wat hij onder het

ongeduldige oog van de kassadame
uit zijn zakken wist te vissen
bleek bij lange na niet meer
knipoog ja wat dachten wij –
ach Gerard wat sprak ik wat sprak jij
toen nog vanzelf elk in ons eigen
achterbakse lijf dat ons nog even
niet de mond ging snoeren dacht ik
denk ik dacht jij.

(uit *Prime Time*. Amsterdam: G.A. Van Oorschot 2005)

11.5. Creatieve nawerking

11.5.1. '1.' van Alain Delmotte

M'n alleraardigste, m'n lieve Wisława. Er is een weg waar we elkaar blijkbaar niet kunnen volgen: de weg naar Utopia. De weg die jij niet wou volgen, de weg die ik zonodig moest en ben blijven volgen.

Uit de wegwijzers naar mijn Utopia raak je niet wijs. Ze wijzen naar onszelf, naar de wegen die we spreken, naar de woorden die in ons wegen.

Niet één woord biedt een weg. Ze zijn er te vervuild, te vies, te vozig voor. En toch is er iets dat in de woorden steekt. Iets dat voldoening geeft. Niettegenstaande hun valstrikken en manipulaties, hun truken en valse trekken. Het is hun aarzelen, hun vage, open betekenissen, hun onhandige zorgeloosheid.

Nee, er is geen begrijpelijk, naar de normen geijkt teken dat wijst, naar een bewezen Utopia verwijst.

Alle wegen – die hellevegen – gaan er met een uitputtende bocht omheen. Zij hebben, al naargelang de grillen en de grote schijnmanoeuvres van de tijd andere oriënteringen. *Zeitgeist* lonkt naar Babylon, Athene, Rome, Constantinopel. In andere tijden nog eens naar Rome, naar Berlijn en nu naar de heiligdommen van New York in de Unites States.

Een achterbaan ontbreekt. Voorhoedes waren als voorbeeld niet navenant. Wie naar Utopia trekt, heeft andermans goeie raad en praat als hindernis te bekampen. Economen, geschoolden

en tijdgenoten (konden ze ontploffen!) vinden je bijzonder onvoorzichtig, onlogisch en lichtgelovig.

Er zijn nu eenmaal van die bestemmingen die je niet kunt laten om in een droom te blijven volgen. Kom je in Utopia terecht dan is het haveloos langs een omweg. Door het labyrint dat elk innerlijk is.

Je moet er verblijven zonder onderkomen. In het vergeten, verlopen gat dat dit Utopia is, is men hoogst zelden gastvrij. De taal waarmee men je er aanspreekt is die van een open vraag. Je raakt er absoluut blut. Een aanhoudende kiespijn: al wat je er onderneemt mislukt. Geheid: geen haan die erom zal kraaien.

Nieuwsgierigen, ramptoeristen en desnoods jij (m'n alleraardigste, m'n lieve) weze verwittigd: de wijn is er niks waard, het eten smaakt er naar middelmaat en de ervaringen proeven er erg bitter.

(uit *Lieve Wisława/ONDERSCHRIFT 2*. Kortrijk: Uitgeverij Groeninghe 2003)

11.5.2. '6.' van Alain Delmotte

Wisława, levend wezen. Graag zou ik een poëzieavond willen organiseren waarbij jij de gastvedette zou zijn.

Je zou niet opdagen. Uiteraard. En dat zou veel van je werk verklaren. Met begrip zou iedereen, zouden de schaarse en selectieve aanwezigen als een echt publiek, je voor zo'n gedicht, voor zo'n opgemerkte, allegorische afwezigheid een staande ovatie geven.

(uit *Lieve Wisława/ONDERSCHRIFT 2*. Kortrijk: Uitgeverij Groeninghe 2003)

11.5.3. 'Szymborska. 1.' van Frank Koenegracht

Ze is de secretaresse van de zes goden.

Ze woont alleen maar kalmeert ze allemaal
door de juiste hoeden te dragen die ze in winkels
koopt die zij alleen kan vinden.

Ze kalmeert de grote geesten in de kleine dichters
met een standaardmengsel van vermoedelijk vrouwelijke

kuren zodat ze blijven komen en wegblijven.
Want ze heeft goede manieren.

(uit *Alles valt*. Amsterdam: De Bezige Bij 1999)

11.5.4. 'Szymborska. 2.' van Frank Koenegracht

De nederlandse huisvrouw wast vies af.
Ze neemt weinig water zodat er
in de gootsteen een papje ontstaat
van aardappelmeel, oude kool en wespen.

Szymborska achter wast af met zeer ruim water
en dat is normaal, belangrijk en nuttig.
Je moet altijd ruim water nemen
in deze wereld vol metafysische theelepels.

'She's not a girl who misses much'

(uit *Alles valt*. Amsterdam: De Bezige Bij 1999)

11.6. *Vergelijking tussen 'Ode aan mijn zusje' van Koenegracht en 'Lofdicht op mijn zuster' van Szymborska*

11.6.1. 'Ode aan mijn zusje' van Frank Koenegracht

Naar Wisława Szymborska

Mijn zuster schrijft geen gedichten
en het is onwaarschijnlijk dat ze plotseling
gedichten zal gaan schrijven.
Dat heeft ze van haar moeder die geen gedichten schreef
en van haar vader die ook geen gedichten schreef -.
Onder het dak van mijn zuster voel ik mij veilig,
de man van mijn zus zou liever sterven dan gedichten schrijven
en, eentonig of niet, de waarheid is:
niemand in mijn familie schrijft gedichten.

In de laden van mijn zuster liggen geen gedichten
en in haar tasje zitten geen nieuwe.
En als mijn zus mij vraagt voor een etentje
dan weet ik dat ze mij geen gedichten zal voorlezen.
Haar soepen zijn heerlijk en zonder bijgedachten
en haar koffie wordt niet gemorst op manuscripten.
In veel families schrijft niemand gedichten
maar is het wel zo dan is het er zelden één.
Soms kolkt dat als een stroomversnelling door de generaties,
iets dat gevaarlijk is voor de onderlinge verhoudingen.

Mijn zus cultiveert een waardig gesproken proza
en haar schrijverschap bestaat geheel uit kaartjes naar huis
waarvan de tekst elk jaar hetzelfde is
dat als ze terugkomt
ze alles
alles
alles zal vertellen.

(uit *Alles valt*. Amsterdam: De Bezige Bij 1999)

11.6.2. 'Lofdicht op mijn zuster' van Wisława Szymborska, in vertaling van Gerard Rasch

Mijn zuster schrijft geen gedichten
en ik denk niet dat ze er nu opeens nog mee zal beginnen.
Dat heeft ze van moeder, die geen gedichten schreef,
en van vader, die evenmin gedichten schreef.
Onder mijn zusters dak voel ik me veilig:
mijn zusters man zou voor geen goud gedichten schrijven.
En hoewel dit klinkt als iets van Adam Macedoński:
niemand in mijn familie houdt zich bezig met het schrijven van gedichten.

In de bureauladen van mijn zuster liggen geen oude,
in haar tasje geen pas geschreven gedichten.
En wanneer mijn zuster me te eten vraagt, dan weet ik
dat ze niet van plan is mij gedichten voor te lezen.
Haar soepen zijn heerlijk zonder achterliggende gedachten

en als ze koffie morst, dan nooit op manuscripten.

Veel families hebben niemand die gedichten schrijft,
maar als het eenmaal zo is – blijft het zelden bij één persoon.
Soms klatert de poëzie als een waterval van geslacht op geslacht,
hetgeen in de wederzijdse gevoelens gevaarlijke troebelen schept.

Mijn zuster is aardig bedreven in het gesproken proza,
maar haar schrijverschap omvat slechts kaartjes van vakantie
met een tekst die ieder jaar hetzelfde belooft:
dat als ze als ze thuis is
alles
echt alles
alles zal vertellen.

(uit *Uitzicht met zandkorrel*. Amsterdam: Meulenhoff 1997)

11.7. E-mails en interview

11.7.1. E-mail van Jo Govaerts

U vraagt mij of ik op de hoogte ben van een brief die Gerard Rasch aan de redactie van Optima zou hebben geschreven, waarin hij kritiek geeft op mijn vertalingen van Szymborska. Ik ben daar slechts onrechtstreeks van op de hoogte, en wel door Gerard Rasch zelf.

Na de publicatie van mijn vertalingen van Szymborska in boekvorm (De vreugde van het schrijven, uitgeverij Van Halewyck) werd ik uitgenodigd op het poëziefestival Dichter aan huis in Den Haag, dat in dat jaar per uitzondering niet in particuliere huizen werd gehouden, maar in ambassades. Mij hadden ze als dichteres en als vertaalster van Poolse poëzie, samen met Adam Zagajewski uitgenodigd in de Poolse ambassade. Het ambassadepersoneel was heel hartelijk en had in alle opzichten werk gemaakt van de dag. Er was een vitrine waarin Poolse literatuur in Nederlandse vertaling uitgestald lag, en verschillende vertalers als Gerard Rasch en Karol Lesman waren ook uitgenodigd voor de gelegenheid. Zo ontmoette ik voor het eerst Gerard Rasch, die ik natuurlijk al kende van zijn publicaties. Ik had wel op de een of andere manier begrepen dat Rasch geen positieve mening over mij had, ik denk via gemeenschappelijke kennissen. Tot mijn grote verwondering trad hij me uiterst vriendelijk tegemoet en voor we ons aan elkaar hadden voorgesteld verontschuldigde hij zich al voor al het gemene dat hij over me had geschreven (zo zei hij het zelf) en dat hij bij die gelegenheid introk. Hij zei dat wat hij had geschreven allemaal onzin was geweest.

Ik was hoogst verbaasd over dit gesprek. Ik weet heel goed dat Rasch en ik een andere vertaalstijl hebben, maar ik ben de mening toegedaan dat er verschillende vertalingen van hetzelfde werk naast elkaar kunnen bestaan. Ik heb mijn eigen vertalingen na hun publicatie nooit meer nagekeken op vertaalfouten, maar ik vrees dat er inderdaad wel enkele fouten te vinden zijn. Het hele vertaalproject van Szymborska voerde ik in mijn eentje uit, zonder scholing als literair vertaalster behalve de lessen Latijn in de middelbare school, en zonder controle door iemand anders met kennis van Pools. Ik ontdekte het werk van Szymborska op een moment dat men in Polen over haar nog erg neerbuigend deed, ‘een dichteres die vooral geliefd was door huisvrouwen’ om een Pool te citeren. Er was in die tijd nog bijna geen secundaire literatuur over haar werk. Ik kon ook gewoon naar Szymborska schrijven met enkele vragen, en kreeg grappige kaartjes met de antwoorden erop van haar terug. Ik denk dat ik wel zestig gedichten van haar vertaalde. Toen besloot ik op zoek te gaan naar een uitgever om die vertalingen in boekvorm uit te geven. Maar dat leverde niets op. Alleen Meulenhoff vroeg mij vlak voor de Nobelprijs spontaan om de vertalingen bij hen te publiceren, maar omdat mijn uitgever net een ernstig conflict had met Meulenhoff en er een uitgebreide actie onder schrijvers was geweest tegen het toenmalige beleid van Meulenhoff heb ik dat aanbod afgeslagen. Toen Szymborska plots de Nobelprijs kreeg, stonden mijn vertalingen in alle kranten. Mijn uitgeverij bracht snel snel een beperkte selectie van mijn vertalingen uit – van nalezen was er toen geen sprake meer. Even later kocht Meulenhoff de exclusieve rechten voor vertalingen van Szymborska in het Nederlands, en mochten andermans vertalingen niet meer worden gepubliceerd. Verschillende kalenders, tijdschriften, etc. zijn onder druk van Meulenhoff uit de handel gehaald. Intussen is dat monopolie verstreken en heeft Karol Lesman de latere bundels kunnen vertalen en publiceren. Gerard Rasch was toen al overleden.

(E-mail ontvangen op 26 maart 2012)

11.7.2. E-mail van Karol Lesman

Beste Hannelore Baudewijn,

Van Welmoed de Jong van Uitgeverij De Geus ontving ik uw e-mail-correspondentie, waarin ik enkele aan mijn gerichte vragen over Wislawa Szymborska aantrof. Ik wil graag uw vragen beantwoorden, temeer daar de antwoorden op deze vragen een kwestie raken die mij (na) aan het hart gaat. Het toeval (?) wil dat ik momenteel werk aan een artikel voor het Tijdschrift voor Slavische Literatuur naar aanleiding van de dood van Wislawa Szymborska, in het begin waarvan ik inga op de introductie van Szymborska in Nederland. Vooruitlopend op dat artikel zal ik nu in het kort antwoorden op uw vragen.

-In het uitvoerige artikel in NRC Handelsblad naar aanleiding van de Nobelprijs voor Szymborska staat op het einde dat er enkele gedichten van Szymborska in uw vertaling waren

opgenomen in een bundel van Stichting Perdu. Die bundel kan ik echter nergens vinden, maar weet u toevallig nog welke gedichten u vertaald hebt?

Het betreft hier de bundel met de ietwat merkwaardige titel "Poolse poëzie 1826. 1976-1986" samengesteld door Gerard Rasch en uitgegeven door Stichting Perdu/Poolse-Nederlandse Culturele Vereniging in 1987. Toen Gerard mij vroeg of ik wilde meewerken aan deze bundel heb ik geantwoord: "Alleen als ik daarvoor gedichten van Wislawa Szymborska mag vertalen." Ik had tot op dat moment nog geen poëzie vertaald, maar voor mij was (en is) Wislawa Szymborska Polens grootste naoorlogse dichtster en als ik poëzie zou gaan vertalen dan alleen van haar. Dat vond Gerard goed, want zoals u terecht opmerkt was Gerard geen overdreven liefhebber van de gedichten van Szymborska. Ik heb toen een tiental gedichten vertaald uit de bundel "Ludzie na moscie" ("Mensen op een brug"), waarvan de volgende drie gedichten in de bundel zijn opgenomen: 'Dzieci epoki' (Kinderen van deze tijd), 'Glos w sprawie pornografii' (Een stem inzake de pornografie) en 'Ludzie na moscie' (Mensen op een brug). Het kwam dus heel goed uit dat, toen de redactie van NRC-Cultureel Supplement in 1996 mij vroeg om een artikel over de vermoedelijke Nobelprijswinnaar dat jaar te schrijven, ik enkele gedichten van Szymborska in de bureaula had liggen, waarvan er indertijd twee bij het artikel in het NRC zijn geplaatst. Ter uwer informatie: op dat moment had Gerard Rasch nog geen gedichten van Szymborska vertaald, hoewel hij in die tijd voor Uitgeverij Meulenhoff begonnen moet zijn aan de vertaling van de 'Amerikaanse' bloemlezing van Szymborska's poëzie "View with of a grain of sand", let wel: uit het Pools. Overigens - en ik weet niet of u in uw these aandacht besteed aan deze kwestie - heeft de aankoop door Meulenhoff van deze Amerikaanse bundel en de rechten die eraan waren verbonden ertoe geleid dat sindsdien Meulenhoff (en Gerard Rasch) het alleenrecht voor vertalingen van gedichten van Wislawa Szymborska binnen het Nederlands taalgebied voor zich opeiste(n), hetgeen zeker tot onaangename verhouding tussen Gerard en mij (en ook begrijp ik ook tussen Gerard Rasch en Jeannine Vereecken respectievelijk Jo Govaerts) hebben geleid. Om u een voorbeeld te noemen: in 2003 publiceerde Uitgeverij Plantage onder mijn redactie en in mijn vertaling de (tweetalige) bloemlezing "Heb medelijden tijd": hierin mocht ik mijn eigen vertalingen van gedichten van Wislawa Szymborska niet opnemen en dus was ik wel gedwongen de vertalingen van Gerard Rasch te gebruiken, want een bloemlezing van de twintigste Poolse eeuwse poëzie zonder Wislawa Szymborska is uiteraard ondenkbaar.

-Hoe hebt u Szymborska leren kennen?

Haar werk leerde ik kennen tijdens mijn studie Poolse Taal- en Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam tijdens de werkgroep "Naoorlogse Poolse poëzie" gegeven door professor Michal Glowinski in 1974. Persoonlijk heb ik haar pas vele jaren later leren kennen. Al heel wat jaren (sinds 1974) kom ik in Kraków, ik woon er ook gedeeltelijk. Ook heb ik er in 1977/78 en 1980/81 gestudeerd. Via die studie ben ik bevriend geraakt met enkele mensen uit de directe omgeving van Wislawa Szymborska. Zo leerde ik haar, als je dat tenminste zo mag

zeggen, 'uit de tweede hand' kennen. Als ze al eens in de openbaarheid trad heb ik haar wel eens gezien en gehoord. Ik wist dat Wislawa een teruggetrokken leven leidde en ik wilde mij ook niet bij haar opdringen. Pas toen ik de bundels "Dubbele punt" en "Hier" respectievelijk de quasi-biografie "Wislawa Szymborska. Prullaria, dromen en vrienden." voor uitgeverij De Geus vertaalde heb ik Wislawa enkele malen persoonlijk ontmoet.

-In een aantal artikels vond ik terug dat Gerard Rasch Szymborska wel ?goed? vond, maar veel meer hield van andere Poolse dichters en schrijvers (Herbert, Miłosz,...). Vertaalt u enkel de dichters waar u van houdt, of spelen commerciële redenen een meer doorslaggevende rol?

Ik denk dat het antwoord op deze vraag gedeeltelijk beantwoord is in mijn antwoord op vraag 1. Maar het komt natuurlijk ook weleens voor dat ik een dichter vertaal die wordt uitgenodigd door een poëziefestival en bij de keuze waarvan ik niet betrokken ben geweest. Dan kan het zelfs gebeuren dat ik een dichter vertaal van wie ik nog niet eerder een gedicht heb gelezen. Soms wordt mij weleens gevraagd om een dichter uit te nodigen voor zo'n festival. Ja, in dat geval kies ik bij voorkeur wel voor een dichter wiens gedichten ik hoogacht.

-In een themanummer van De Gids schreef dichter Rutger Kopland dat hij een "liefde op het eerste gezicht" ervoer bij het gedicht Monoloog voor Cassandra. Hebt u een favoriet gedicht? Nee.

-Tijdens mijn interview met professor Jeannine Vereecken vertelde ze me dat ze een hoogst onaangename brief had ontvangen van collega-vertaler Gerard Rasch. Ook Jo Govaerts ontving, na haar vertalingen voor Optima, een brief met een opsomming van al de fouten die ze had begaan in haar vertaling. En tevens Pim van Sambeek had in 1996 een aanvaring met Gerard Rasch in de rubriek Lezersbrieven van Vrij Nederland. Hebt u zelf ooit soortgelijke problemen gehad met medevertalers?

Ook op deze vraag heb ik gedeeltelijk geantwoord in mijn antwoord op vraag 1. Al moet ik u zeggen dat de 'soortgelijke problemen' waarover u in uw vraag spreekt ook van een te persoonlijke aard kunnen zijn om deze in het kader van dit vraaggesprek zo openlijk uit de doeken te doen. Misschien wil ik het u nog eens buiten dit kader vertellen. Laat ik nu volstaan met de algemene opmerking: er zijn vertalers die enorm 'bezitterig' zijn, zij dulden het niet dat anderen aan 'hun' auteurs komen en er zijn er ook die dat terrein van 'hun' auteurs steeds verder wensen uit te breiden, en niet uitsluitend om commerciële redenen.

(E-mail ontvangen op 8 april 2012)

11.7.3. E-mail van uitgeverij Meulenhoff

Geachte mevrouw Baudewyn,

Meulenhoff heeft een aanzienlijk aantal nobelprijswinnaars in het fonds. In het algemeen

neemt de invloed van het winnen van de nobelprijs op de verkoopcijfers af. Maar oplagecijfers voor literatuur nemen de laatste jaren sowieso af. De populariteit van de poëzie van Wislawa Szymborska heeft vooral te maken met de toegankelijkheid en de herkenbaarheid. Tot nu toe werden er totaal ca. 85.000 dichtbundels van haar verkocht. Wat voor poëzie een uitzonderlijk hoog aantal is. 'Onverplichte lectuur' is een essaybundel. Hiervan zijn er ca. 5000 verkocht. Een jaar eerder kreeg onze auteur Seamus Heaney de nobelprijs voor de literatuur, maar spijtig genoeg voor deze dichter had dit nauwelijks effect op de verkoopcijfers.

Met vriendelijke groet,

Uitgeverij J.M. Meulenhoff bv, Amsterdam

11.7.4. Interview met Jeannine Vereecken

Hannelore: Hoe kwam u eigenlijk in het allereerste begin bij de keuze voor slavistiek?

Professor Vereecken: Ik ben classica, ik ben begonnen met klassieke talen, maar er waren dan problemen met Grieks in het onderwijs. Mijn vader was maar een gewone arbeider en wou dat ik iets studeerde met een beetje meer toekomst en ik had dan de keuze: ofwel moest ik een andere studierichting nemen ofwel moest ik er iets anders bijnemen. En ik wou absoluut klassieke doen en heb ik gewikt en gewogen wat combineerbaar was. Vanaf mijn tweede kandidatuur heb ik dan klassieke gecombineerd met slavistiek en dat is dan een heel goede weg geworden, omdat ik op een bepaald ogenblik specialist Oud-Slavisch geworden. Dat was de gedroomde piste, eigenlijk. Het was eigenlijk een zeer merkwaardig toeval, maar het is mijn geluk geweest. Ik had eigenlijk de ideale weg gevonden voor mij, op wetenschappelijk vlak dan. Het was een enorme rijkdom, omdat er maar weinig specialisten zijn die de beide diploma's combineren en op dat vlak was er ook enorm veel te doen. Oud-Slavisch was mijn specialiteit. En toen mijn voorganger professor Vyncke wegging, kreeg ik heel zijn erfenis van de verantwoordelijkheid over de tweede taal en vergelijkende taalkunde. Ik heb eigenlijk niet gekozen voor Pools, maar ik werd verantwoordelijk voor het aanwerven van de lectoren, en op die manier leerde ik een basis Bulgaars, Pools, Servokroatisch en Tsjechisch. Ik ben negen jaar assistente geweest, dus toen heb ik die basiskennis van al de tweede talen verworven. Tijdens die periode had ik een heel goed contact met de lectrice Pools en samen hebben we ook veel gedaan voor het Pools: cursussen, literaire avonden organiseren, ... Die lectrice was Anna Gorczyńska, die in Aalst woont. Zij had contacten in de literaire wereld. Ik weet het niet zo goed meer, maar ik geloof dat haar schoonzus naaste familie was van Miłosz. En zij had enorm veel interesse voor literatuur. Toen wij dan die literaire avonden organiseerden, eigenlijk was dat steeds een klein symposium, was dat nogal ambitieus. De Poolse ambassade was daar steeds aanwezig. En zij zei: "Zouden we die dichteres

Szyborska eens niet vragen? Die moeten we eens uitnodigen!” En dan hebben we samen die brief geschreven naar Szyborska. En dat was dus een verrassing dat ze daarop inging. Ik denk dat vooral het studentikoze en het ongedwongene haar aantrok aan onze uitnodiging. Het feit dat Gent een grote cultuurstad is, heeft ongetwijfeld ook meegespeeld. Ze hield van de zeventiende eeuwse Vlaamse en Nederlandse schilders. Ze had er dan een citytrip van gemaakt met een vriendin. Tijdens de trip heeft ze ook Anna Gorczyńska ontmoet in Aalst en zij hadden onmiddellijk een goed contact en dat heeft ook de banden nauwer aangehaald. Szyborska is niet de dame die ingaat op officiële uitnodigingen. De Nederlanders en het Poëziecentrum hebben achteraf vanalles geprobeerd om haar te pakken te krijgen, maar zij was iemand die ervan hield om verrast te worden en zelf ook te verrassen. Toen ze naar Gent reisde, deed ze dat met de bus. Zelf is ze ook heel onopvallend, een heel gewone mevrouw. We hebben dus een avond ingericht met de studenten, maar we waren eigenlijk niet zo lang op voorhand verwittigd dat ze ging komen. De vertaling is in veertien dagen tot stand gekomen. We zijn er dan volop ingevlogen met de studenten Pools en er waren ook een aantal mensen bij met vertaaltalent, met behulp van mevrouw Gorczyńska. Ik heb dan de eindversie verzorgd en later heb ik de gedichten dan nog herwerkt. Om terug te komen op haar verblijf in Gent: er kwamen heel wat mensen af op de literaire avond, waaronder ook heel wat personen uit de literaire wereld. Op dat moment was ze nog niet wereldberoemd, maar haar naam was toch al doorgesijpeld. In Gent bestaat er ook het gezelschap De Literaire Tafel. Dat is een groep van dichters, vooral vrouwen, die maandelijks samenkomt. Ik ben daar trouwens nu zelf ook lid van. En die wouden 's anderendaags nog eens zo'n avond organiseren met Szyborska. Maar zij had geen zin om nog eens haar gedichten voor te dragen, dus las een Poolstalige studente de oorspronkelijke gedichten voor. Johan de Boose las dan de Nederlandstalige vertalingen, want Myriam Van Hee had die avond ook reeds andere plannen. Maar die dames van de Literaire Tafel waren intussen zo enthousiast dat zij voor haar een gedicht hebben geschreven. Later hebben ze dat naar het Pools laten vertalen, ik denk door Anna Gorczyńska, maar dat ben ik niet zeker. Dat gedichtje heette 'Vlinderstruik'. En achteraf hebben ze het in beide talen opgestuurd naar Szyborska. De literaire lezing ging door in de zaal van Sint-Bavo. Daar hadden we goede contacten mee en er kwamen daar ook veel oud-studenten van. Ook waren er leraressen van Sint-Bavo, die ook lid waren van de Literaire Tafel. Nadien ben ik vaak door hen uitgenodigd om te komen spreken over Szyborska en nu ben ik ook lid van de groep.

Die tweede avond rond Szyborska's gedichten was ook met meer gedoe en tralala, het soort waar zij niet van hield.

Die avond in Gent kreeg zelf een vermelding in haar biografie, waarin wordt vermeld dat er zoals in het gedichtje 'Plankenkoorts' een klein tafeltje met een kaars stond.

Ja, inderdaad. En dat werkte zo op haar lachspieren. Ik heb ook een bandopname met haar stem van op die avond. Mijn man heeft haar toen overal rond gevoerd, samen met haar vriendin Marta Wyka. Heb je die documentaire gezien van Szymborska?

Ja, die heb ik gezien.

Want die is zondag ook gedeeltelijk vertoond. Het was me niet opgevallen de eerste keer, maar Marta Wyka komt er ook in voor. Het is met die dame dat ze naar Gent was gekomen. En Marta is nadien nog een aantal lezingen komen geven in Gent. We hebben altijd een goed contact gehad. Maar ook, sinds ik met Miłosz bezig ben, is dat een beetje beginnen te verwateren. Marta Wyka's vader was een groot letterkundige, een specialist van symbolische gedichten. In elk geval kende hij heel goed onze Vlaamse dichters die over Brugge geschreven hebben. Zoals bijvoorbeeld Bruges-la-Morte van Rodenbach. Marta Wyka heeft een grote naam in Polen. En zij komt dus ook in die documentaire voor. Ze is een type dat nogal graag op de voorgrond treedt, helemaal het tegenovergestelde van Szymborska. Achteraf gezien vind ik het wel enorm jammer dat ik niet wat meer tijd met Szymborska heb doorgebracht tijdens haar verblijf in Gent. Ik had enorm veel lessen toen en had geen vervanging, dus heb ik Szymborska en Wyka niet veel kunnen vergezellen tijdens hun drie dagen in Gent. Haar bezoek was immers een 'randactiviteit', de lessen moesten gewoon doorgaan. Nu zou ik alles laten vallen voor haar bezoek, maar toen lag dat moeilijker. Daar heb ik wel spijt van. Nadien heb ik haar wel nog eens kunnen bezoeken in Krakau, toen mijn grote bundel uitkwam. Ik spreek geen Pools, mijn kennis van de taal is enkel passief. En zij spreekt een beetje Frans, alhoewel zij ook eerder een passieve Franse taalbeheersing bezit. En Marta Wyka was dan de tolk. Zij spreekt heel goed Frans en vertaalde alles wat ik zei aan Szymborska en omgekeerd. Dus zo ben ik begonnen met Poolse poëzie te vertalen. Het zijn allemaal toevalligheden, die een enorme impact op mijn leven hebben gehad. Die literaire avond met Szymborska was ook een belangrijk moment in mijn leven. Want toen zij wegwaren, was ik zo gebeten door het vertalen van haar poëzie en had ik echt de zin voor het vertalen gekregen. Vanaf dat moment groeide mijn passie voor het vertalen echt. Ik had een bundel gekregen en daarna ben ik gewoon beginnen vertalen voor mezelf. Dit gebeurde natuurlijk allemaal in mijn vrije tijd, want ik had het al heel druk met mijn lessen. Ik verzamelde die vertalingen zomaar, zonder bijbedoelingen. En ineens, in 1996, ongeveer vijf jaar later, komt dat bericht van die prijs en ik had al die vertalingen liggen. En ineens belt het Poëziecentrum mij, op dat moment werkte er immers een slaviste bij het Poëziecentrum. Ik had die gedichten al liggen, dus toen hebben we de beslissing gemaakt een tweetalige bundel te maken en schreef ik er een inleiding bij. Dat is allemaal razendsnel gegaan. In oktober kwam het nieuws van de Nobelprijs en in november verscheen de eerste druk al van *Verrukking en Wanhoop*. Kort na het verschijnen van dit bundeltje heb ik van Gerard Rasch, die toen bezig was aan zijn bundel *Einde en begin*, een boze brief gekregen. Dus die brief begon met: "U heeft dat gepubliceerd, u had dat nooit mogen doen." Dat was de eerste zin.

Hij was dé vertaler van de Poolse literatuur, altijd had hij proza vertaald. *Einde en begin* was zijn allereerste poëzievertaling. Hij was een man die duidelijk geen poëzie las. Dat is helemaal geen poëtische vertaling. En na die eerste zin volgde een hele bladzijde met alle Vlaamse woorden, een typische reactie van Nederlanders. Er stonden inderdaad twee vertaalfoutjes in mijn bundel. Maar in zijn eigen bundel *Einde en begin* stonden ook veel vertaalfouten. Maar die had hij ongemerkt gecorrigeerd in de tweede druk van *Einde en begin*. Maar hem heeft niemand een brief geschreven om hem met zijn neus op zijn fouten te drukken. Want natuurlijk als je op drie weken tijd een bundel moet klaarhebben en je bent geen echte poloniste, dan sluipen er wel foutjes in de vertalingen. Maar ik heb me toch niet laten kennen en ben ik blijven vertalen. Want mijn bundeltje was zo'n succes en dan stelde het Poëziecentrum me voor om mijn bundeltje te laten overgaan in een grote bundel, bij de reeks 'Dichters van nu'. En daar heb ik dan vijf jaar aan gewerkt. En dit allemaal in mijn vrije tijd, het vertalen was echt weekendwerk. En ook op maandagmorgen vertaalde ik, dat was zo'n goede overgang van het weekend naar de werkweek. Dat gaf me echt heel veel energie. Ik heb echt heel veel aan haar gedichten gehad, ook omdat het zo'n diepzinnige en wijze dame is. Ik denk niet dat ik nog een andere dichter zou kunnen vertalen. Ik heb de twee grootste gehad: Miłosz en Szymborska, dus ik zou niet meer met die inzet nog een dichter kunnen vertalen. Ook al die beslommeringen, de vele contacten en het ellebogenwerk zeiden me niets. Je kent ook de perikelen rond het boek, hé. Ik dacht dat alles in orde was. Alleen had Tibergien zijn werk niet zo goed of toch niet grondig genoeg gedaan en had hij moeten weten dat Meulenhoff de rechten had opgekocht. En op de dag dat mijn bundel verscheen, kreeg ik plots een telefoon van de uitgeverij Meulenhoff dat het boek "vernietigd moet worden". dat waren de letterlijke woorden van Meulenhoff. En toen werd een contract opgesteld dat het niet meer mocht verschijnen. En dat ze zoveel schadevergoeding eisten, dat was dan mijn honorarium. En er mag ook niets worden overgenomen in een anthologie. Nu zondag vroeg er iemand uit het publiek of daar niets aan kon gedaan worden. En dat is ook erg jammer, want dat is geestelijk erfgoed, waar de business en het geld zich mee bemoeit. Zoals die zaak met Sabam, dat is eigenlijk wraakroepend. Ik vind het echt erg dat creatief werk en geestelijk erfgoed zo kan geclaimd worden en eigendom wordt van een uitgeverij. En toen dacht ik: "Nee, dit is niks voor mij." Ik ben nu lid van het Vertalerscollectief en daar gaat het er helemaal anders aan toe. In het begin was dat gezamenlijk vertalen wel wat aanpassen, maar nu gaat het heel goed.

Ik vind het gewoon zo raar dat Meulenhoff zo streng optrad in die periode en nadien de auteursrechten niet meer heeft aangekocht. Szymborska's laatste twee bundels zijn immers bij De Geus verschenen en vertaald door Karol Lesman.

Ja, maar ik denk dat Lesman zich niet laat doen. Lesman is immers ook een professionele vertaler, die moet leven van zijn vertaalwerk. Maar ik heb zondag ook vernomen dat er in de periode van 1996 een directie bij Meulenhoff aanwezig was die absoluut niet te doen was, die

echt geen zuiver spel speelde. Ik was waarschijnlijk de verkeerde persoon op het verkeerde moment. Zondag was er ook iemand van de uitgeverij De Geus die me vroeg om wat vertalingen door te sturen. Ik heb dan een paar gedichten doorgestuurd, niet de volledige bundel, via het internet. Dus op die manier verspreid ik op een clandestiene manier mijn gedichten. (*lacht*) Zondag heb ik ook een aantal vertalingen voorgelezen en dat werd geapprecieerd. Bij Rasch klinken Szymborska's gedichten eerder als een prozaïsche parafrase. Die affaire met Rasch was gewoon niet aangenaam.

Maar tijdens mijn literatuuronderzoek ben ik op nog aantal aanvaringen van Rasch met collega-vertalers gestoten. Zo heeft hij tevens een kritische brief naar Jo Govaerts gestuurd. Zij heeft het artikel 'Over het vertalen van W. Szymborska' geschreven en vermeldde daarin dat u beiden gebruik maakt van een Belgische vervanging van een typisch Pools woord of gebruik, terwijl Rasch steevast voetnoten gebruikt. Govaerts vermeldt in haar artikel dat zij dat doelbewust niet gedaan heeft, omdat de éénheid van het gedicht verbroken zou worden.

Inderdaad. Je kan dicht bij het gedicht blijven en brongericht vertalen, maar je moet durven een Poolse situatie verstaanbaar maken voor een Nederlandstalig publiek, zonder het gebruik van voetnoten. Zoals bijvoorbeeld in 'Plankenkoorts', waarin ze schrijft met deze schoenen van Chełmka, en wij hebben daar de schoenen van Bata van gemaakt. Maar je moet zoiets durven en dat vond ze zeer goed. Zij vond onze vertaling uitstekend, want met haar kennis van het Duits kon ze onze vertaling toch beoordelen. En dat soort dingen apprecieerde ze enorm. En ook dat we daar zaten met dat probleem van Macedoński in 'Lof van mijn zuster'. Dus als je dat laat staan, zit je daar met een heel vervelend vers en moet je onmiddellijk naar een noot verwijzen, wat niet de bedoeling is van poëzie. En daarom heeft ze onmiddellijk dat vers geschrapt en daar een alternatieve Poolse zin voor heeft geschreven. En dat klonk veel beter in de vertaling. En dat is iets wat je in proza niet kan doen. In een roman moet je die Poolse situatie uitleggen en kan je dat niet vervangen. En dat is het grote verschil. Als je ziet dat er een soort klankparallellisme is, dan is dat niet altijd te bereiken in het Nederlands. Maar dat lukt dan soms wel op een andere plaats. En van die gelegenheid moet je gebruik maken. En zo blijft het poëzie. En zo blijft het ook ritmisch goed klinken en 'loopt' het gedicht ook goed. Ook als je de lengte van de regels bij Rasch en het origineel vergelijkt, is er een immens verschil. En natuurlijk, als het Pools daar niet naast staat, merk je dat niet. Maar als het Pools ernaast staat, moet je beknopt en gevat blijven. Als de regel te lang uitloopt, schrap dan iets wat kan weggelaten worden. Poëzie is gebald. Daar let ik heel erg op tijdens het vertalen. Meestal lees ik mijn vertalingen luidop of toch in mijn gedachten. Bij Miłosz is de vorm nog veel belangrijker, dus daar moest ik er nog extra op letten. En Miłosz heb ik eigenlijk nog liever vertaald, omwille van het vormelijke. Op dat moment was ik al wat meer geroutineerd, dus dat speelt ook wel een rol. Op het einde van Szymborska's leven werd haar poëzie ook soberder en stond het dicht bij de spreektaal. De gedichten vond ik nog steeds mooi, maar

het vertalen wordt daardoor minder een uitdaging. Het boek dat zondag werd voorgesteld, had alleen maar gedichten uit Lesmans vertalingen. Dus ik heb daar alleen uit het vroegere werk van Szymborska gelezen, uit mijn anthologie en dat vormde uiteindelijk een heel mooi geheel, een completer portret.

Vindt u het jammer dat ‘als het boek verschijnt, de vertaler verdwijnt’?

Ja, dat vind ik enorm jammer, vooral omdat poëzie vertalen een werk van lange adem is. De vertaler moet natuurlijk niet op de voorgrond treden, maar je wil toch dat je werk op zekere hoogte erkend wordt. Maar bon, dat is menselijk.

In het themanummer van De Gids bespreekt Rutger Kopland hoe hij een liefde op het eerste gezicht ervoer toen hij ‘Monoloog voor Cassandra’ las. Heeft u een lievelingsgedicht van Szymborska?

Oh, ja! ‘Monoloog voor Cassandra’ is inderdaad een heel erg mooi gedicht. Maar natuurlijk met mijn klassieke achtergrond is het ook één van mijn lievelingsgedichten. Maar de gedichten van Szymborska die ik zelf vertaald heb, ken ik tevens het best. Dus in feite heb ik al haar gedichten graag. Ah, uit haar laatste bundel *Tutaj* heb ik toch één gedichtje geplukt, dat slechts uit één zin bestaat. Het gaat over Vermeer. Een soort haiku-achtig gedicht. Dat heb ik toch ook eens zelf vertaald, nadat Lesman dat had gedaan. En dat heb ik zondag laten contrasteren met ‘Vrouwen van Rubens’. De laatste is een barok gedicht en ‘Vermeer’ is een sober gedicht. Haar stijl is duidelijk geëvolueerd. ‘Monoloog voor Cassandra’ is absoluut ook geen geestig gedicht. Zij staat bekend als de luchtige, wat eigenlijk verkeerd is. Het is een zeer tragische dichteres. En dat luchtige is een masker. Tijdens die VPRO documentaire zet ze ook de hele tijd een masker op. Dat luchtige is natuurlijk een manier om niet in wanhoop verzeild te raken. Maar in se is het een diepzinnige en ernstige dichteres. Dat luchtige slaat natuurlijk goed aan en dat lokt de mensen aan. Miłosz lukt dat niet om zo’n publiek te trekken, hij is te intellectueel. Hoewel ze zoveel gemeen hebben! Ze hebben een ander wereldvisie, maar toch zo gelijkend. Ik heb dat geschreven in mijn inleiding in mijn bundeltje ‘De mooiste van’ van Miłosz. In mijn inleiding beschrijf ik hun gelijkenissen en verschillen. Ik ben eigenlijk via Szymborska bij Miłosz geraakt, dat was een goede vriend van haar. Zij is agnostica, hij een twijfelende gelovige. En het grappige van Szymborska trekt de lezer aan en brengt hen uiteindelijk toch tot de essentie. Dat is haar sterkte en haar succes geweest. Maar in feite is ze niet grappig en in ‘Monoloog van Cassandra’ zitten enkel martelingen, geen grappige dingen. Dat zijn gedichten waarin niets gerelativeerd worden, maar dat soort gedichten moet je echt gaan zoeken bij haar, want die zijn echt wel in de minderheid. En de gedichten die ze over het verlies van haar levensgezel heeft geschreven zijn ook op een soort afstandelijke manier geschreven. Ze zegt niet veel over haar privéleven, hier en daar is er wel een detail van haar persoonlijk leven in haar gedichten te bespeuren. Maar dan moet je echt al wat over haar weten. Bijvoorbeeld als je weet dat ze geen kinderen heeft, is ‘Stilleven met een ballonnetje’ autobiografisch, maar daar is bijna niemand van op de hoogte. Maar als je die

details weet, maakt het haar gedichten extra tragisch. Maar Rutger Kopland kan ik begrijpen dat hij haar heeft gekozen. Heeft er iemand Miłosz gekozen?

Nee, hij werd door geen van de dichters aangehaald als favoriete dichter.

Maar in Nederland is Miłosz wel populair, want hij is een gelovig man. Wel een twijfelende gelovige, maar Nederland is natuurlijk religieuzer dan wij. Van mijn bundeltje van Miłosz heb ik er een aantal opgekocht, wat ik bij Szymborska niet heb kunnen doen, want dat was onmiddellijk uitverkocht. Mijn bundel heb ik nog nooit in een tweedehandszaak gevonden, terwijl Rasch vind je overal. Dus als je het eens vindt, want iedereen kijkt nu uit voor mij, moet je het mij laten weten. Want ik heb maar één exemplaar en ik schrijf daar dan in. En het mag niet herdrukt worden. Maar langs de andere kant vind ik het ook positief dat het niet te vinden is. Maar mijn échte lievelingsgedicht is ‘Onder een kleine ster’. Ze excuseert zich dat ze het hele leven niet kan bevatten, dat alles haar ontgaat. Iedereen leeft enkel hier en nu en ondertussen verlies je een hele wereld.

Ik denk dat Guus Middag daar tevens een essay over heeft geschreven.

Ja, alle gedichten zijn zo goed verwoord. Alles is zo uniek bij Szymborska. Het is echt een dichteres tegen het verlies, ze wil alles registreren. Ook In elk geval vind ik enorm mooi en naar aanleiding van het busongeval heb ik dat gedicht als lezersbrief opgestuurd naar *De Morgen* en ze hebben het gepubliceerd. Ik vond het zo toepasselijk op wat er gebeurd was.

In zijn recensie in Kreatief vermeldt Smeets dat hij het jammer vindt dat de eerste twee bundels niet vertegenwoordigd zijn in beide bundels. Had Szymborska daar geen toestemming voor gegeven of...?

Ze heeft inderdaad niet zo graag dat haar vroegere gedichten gepubliceerd worden. Voor Kreatief heb ik dan twee oudere gedichten vertaald, waar we dan speciaal toestemming voor gevraagd hadden. Haar secretaris gaf uiteindelijk dan toch toestemming om ‘Uit Korea’ en ‘Circusdieren’ te vertalen. Dat is tamelijk delicaat, maar eigenlijk zijn die gedichten totaal niet ideologisch. De thema’s zijn correct, maar de toon was kritisch. ‘Circusdieren’ is eigenlijk een regelrechte aanval op alle dictaturen. Als je de inleiding goed gelezen hebt, dan zie je dat die eerste gedichten lang hebben moeten wachten op publicatie. Eigenlijk waren ze politiek correct, maar toch met grote distantie geschreven. Het gedicht *Circusdieren* vind ik heel sterk. Het aanhalen van de zweep in het gedicht is een duidelijk beeld. Het gaat hier niet alleen over de wereld van de dieren.

Kees Fens liet zich het volgende ontvallen: “Szymborska vind ik schitterend, maar van Herbert hou ik.” Rasch was het daarmee ook eens. Wat vindt u van de uitspraak?

Herbert is inderdaad een heel goede dichter. Maar hij is ook schitterend vertaald in het Nederlands. Volgend jaar wil ik graag een lezing geven voor het Griekenlandcentrum waarin ik Herbert, Miłosz en Szymborska bespreek en hun gedichten over de Griekse Oudheid. En Herbert is heel erg belangrijk op dat vlak. Hij was echt een Renaissancemens, de antieke wereld speelde een grote rol in zijn werk. Tevens bij Miłosz. En ook Szymborska heeft enkele

gedichten over de oudheid geschreven, zoals ‘Monoloog voor Cassandra’. En ik wil ze eens bij elkaar brengen en vergelijken.

Maarten Asscher schreef in De Gids dat er vier motieven waren om buitenlandse poëzie te vertalen naar het Nederlands. Het eerste was het cryoprogrammotief: als een soort hobby probeert de vertaler het oorspronkelijk gedicht te vertalen door te ‘puzzelen’. Het tweede motief was de bewondering. Het derde motief was het infectiemotief, de hogere trap van de bewondering, waarbij één gedicht vertalen niet voldoende is. En het laatste is het lacunemotief: hierbij vullen de vertaler en de dichter elkaar aan. Poëzie is een wereld op zich, die verschillende lacunes kan hebben in de oorspronkelijke taal, die door de vertaler worden ‘gedicht’.

Goh. Het begon bij mij met bewondering. En toen dacht ik: “Dit moet vertaald worden”. Szymborska was toen nog niet vertaald, of soms is het nog niet goed vertaald. En inderdaad speelt dat ‘puzzelen’ ook mee. Maar ik zou het niet ‘puzzelen’ noemen, want het is echt een creatief werk. Puzzelen is een beetje een denigrerend woord voor het werk dat een vertaler verricht. Het is een uitdaging om het gedicht als poëzie te vertalen. Maar het is wel een geduldig werk. Zeker in het Vertalerscollectief. Daar vertalen we Russische dichters op rijm en ritmisch. En dat is echt wel puzzelen met taal. Dat heb ik wel gemedan bij mijn vertalingen van Miłosz. Ik heb een voorbeeld genomen aan zijn eigen vertalingen van zijn gedichten naar Engels. En daarin rijmt hij ook niet, maar zoekt hij naar klankparallellismen. Maar het aantal accenten probeer ik wel te bewaren. Ook bij Szymborska, zo bekom je dezelfde compactheid. Het is dus een mix van allerlei motieven. En bewondering is zeker het vertrekpunt geweest bij mij, die ontstond op die voordrachtavond. En dat maakt ook dat ik nu niet meer de eerste de beste dichter zou kunnen vertalen.

Dan heb ik juist nog een vraag die ik vaak ben tegengekomen in recensies: hoe komt het dat de agnostische Szymborska zo populair is in het katholieke Polen?

Daar heb ik eigenlijk nog nooit over nagedacht. Ik denk dat het feit dat zij alles open laat, het feit dat ze zegt dat ze het niet weet daarin een grote rol heeft gespeeld. Zij is geen atheïste, dat is wel belangrijk. Ze is absoluut niet in een hokje te duwen. Trouwens, bepaalde gedichten zijn op litanieën gebaseerd. Ze leest ook veel religieuze poëzie. Ze bewondert de prediker, het is tevens haar lievelingsauteur in de Bijbel. Ze wil hem wel corrigeren. Maar ze staat open voor alles, ze is zo verdraagzaam. Polen is inderdaad katholiek, maar er is ook een grote intelligentie aanwezig die niet meer zo gelovig is. Er waait zeker ook een frisse wind door het land. Dat zie je ook bij Miłosz. Miłosz was een katholiek, maar tevens een grote twijfelaar. De wereld evolueert ook in Polen. Het is vooral Szymborska’s toegankelijkheid en de wijsheid die uit haar gedichten spreekt, dat haar zo populair maakt.

Maar waarschijnlijk hebben vele mensen nog een stereotiep beeld van Polen.

Ja, dat is inderdaad zo. Er is wel een diepgelovige kern aanwezig, met radio Maria en dergelijke. Maar dat is ook niet de definitie van de Pool. Het evolueert daar ook met rasse

schreden. Er is daar ook geen sprake van homohaar, zoals in Rusland. Homo's zijn 'in' in Polen.

Wat vond u van de afscheidsbundel Engelen en demonen, en dan vooral van het gedicht van Szymborska?

Ik vond het heel mooi! Dat heeft me enorm veel plezier gedaan. Trouwens, heel die bundel was een verrassing. Ik ging daar spreken over Miłosz en er viel me dan plots iets op het hoofd. Ik was helemaal de kluts kwijt, zelfs nog een aantal dagen erna. Maar je doet er mij nu aan herinneren. Ik moet de vertaling van Dieter eens vergelijken met die van Lesman. Want het gedicht werd nadien opgenomen in *Tutaj*. Maar ik vond het heel mooi vertaald van Dieter. En er stonden dan ook twee engelengedichten van Miłosz in de bundel, wat heel leuk was. Heb je de uitnodiging van Ergopers voor *Krijdiertjes* gelezen? Ik werd daarin voorgesteld als persoonlijke vriendin. Ik was wel wat geambeteerd door die formulering. Ik heb dan in de eerste plaats een kleine CV doorgestuurd, waarin ik benadrukte dat ik in de eerste plaats haar vertaler was, en absoluut geen persoonlijke vriendin. Szymborska droeg al haar vertalers op handen. Ik schreef haar altijd een verjaardags- en nieuwjaarskaartje en op Nieuwjaar kreeg ik steeds een zelfgemaakt kaartje terug. In dat opzicht hadden we wel een goed contact. En voor de publicatie van mijn bundel mocht ik op bezoek gaan bij haar in Krakau en snuisteren in haar doos met foto's. Maar ik heb haar slechts twee keer in levende lijve ontmoet en dat is alles. We hadden een warm contact als dichter-vertaler, maar meer was dat niet. Ik apprecieer het dan meer als ik door het leven ga als de vertaler van Szymborska.

Las u alle recensies over uw bundel?

Ik ging er niet actief op naar zoek, maar als ik ze toevallig tegenkwam, las ik ze wel. Af en toe kreeg ik iets van het Poëziecentrum. Maar ik heb wel twee lezersbrieven uit Nederland gekregen. Die hadden dat rechtstreeks bij het Poëziecentrum besteld en zo is mijn bundel tot in Nederland geraakt. En in die twee lovende brieven stond dat ze gevallen waren voor mijn vertaling. Wat ik het meest frustrerende vond aan recensies was dat ze twee vertalingen afwegen en niet de moeite doen om naar het originele Pools te kijken. Er was één recensent die zei dat het wel leek alsof het over twee verschillende gedichten ging. Dat ging toen over de vergelijking tussen de vertaling van Rasch en ik. Maar ik ben er zeker van dat er veel minder verschillen zitten tussen de vertaling van mezelf en die van Jo Govaerts, omdat zij ook dicht bij de tekst vertaalt. En zij is zelf een dichteres, dus ze vertaalt het heel poëtisch. Dat frustreerde me het meeste en daarom las ik recensies niet zo graag. En ik zag toen ook al dat het gevecht met de Nederlandse uitgeverij op voorhand al verloren was. En mijn vertalingswerk was slechts een randactiviteit. Maar kom, het blijft toch harde kritiek. Ik heb ook steeds op het einde van mijn vertalingen de Duitse vertaler van Szymborska, Dedecius, gebruikt ter controle. Hij vertaalde ook niet allemaal dezelfde gedichten als ik, maar hij is een steengoed vertaler. Hij stond echt als model voor mij: dicht bij de tekst en toch poëtisch. Want

Barańczak heeft haar vertaald in het Engels, maar hij is zelf een dichter en maakt er echt 'Barańczakgedichten' van. Dat is echt te vrij geïnterpreteerd.

(Interview afgenomen op 24 maart 2012 te Gent)

